كِتَابُ الصِّيَامِ

ތިން ޖަމާކުރީ:

މުހައްމަދު އިބްރާހީމް

كِتَابُ الصِّيَامِ

(ރޯދައިގެ ހުކުމްތައް)

ލިން ޤަމާރުދީ
މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް (ސައިފަދު)

بسم الله الرحمن الرحيم

فِهْرِسُ الكِتَاب

- مقدّمة 6
- "الصَّوْم" ރޯދަ 9
- އިސްލާމްދީނުގައި ރޯދައިގެ މަޤާމު 9
- رمضان މަހުގެ ރޯދަ 12
- رمضان މަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުކުރެއްވުމުގެ ހިކުމަތް 14
- رمضان މަހު ރޯދައިގެ ހުކުމް 16
- رمضان މަހުގެ މާތްކަމާއި، އެމަހުގައި ކުރާ ހެޔޮޢަމަލުތަކުގެ މާތްކަން 17
- ޝަރުޢީ އެއްވެސް ޢުޛުރަކާ ނުލައި رمضان މަހު ރޯދައެއް ދޫކޮށްލުމުގެ ނުބައިކަން 19
- رمضان މަހަށް ހަނދުބެލުން 21
- އެކި ޤައުމުތަކަށް ހަނދުގެ މަޠްލަޢުތަކުން ތަފާތުވުން 22
- ފަލަކީ ހިސާބުން ހަނދު ޘާބިތުކުރުން 24
- ރޯދައިގެ ރުކުންތައް 26
- އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް رمضان މަހުގެ ރޯދަ ވާޖިބުވެގެންވާ މީހުން 28
- ކާފިރުންނާއި މަޖުނޫނުންގެ ރޯދަ 29
- ކުޑަކުއްޖާގެ ރޯދަ 29
- ހަށިގަނޑުގެ ބައްޔާއި، ބޮޑުކަނޑުފަތާ މުސާފިރުންގެ ރޯދަ 30
- މާބަނޑު މީހާއާއި، ކިރުދޭ މީހާގެ ރޯދަ 31
- ބޮޑުމީހާއާއި، ދުވަސްވީ މީހާގެ ރޯދަ 32
- ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދަވާ ބަލިތައް 33
- ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދަވާ ދަތުރު 34
- ދަތުރުވެރިޔާއަށް ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދަވާ ހިސާބު 35

- ދަތުރުވެރިޔާ ރަނގަޅަށް ގާބިލުވެއްޖެނަމަ އާސާނުން ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދަވާ ވުއްދަތް 35
- ރޯދަހިފުމާއި، ރޯދަ ދޫކޮށްލުމާ މިދެކޮޅުންކުރެ، ދަތުރުވެރިޔާއަށް އެންމެ ހެޔޮވެގެންވާ ގޮތް 37
- ބަނޑުވެރިޔާއާއި، ނިފާސްވެރިޔާގެ ރޯދަ 37
- ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަދުވަހުގައި އަނބިމީހާ ޖިމާއުވުމުގެ ކައްފާރާ 38
- ޖުނުބުވި ހާލަތުގައި ފަތިސްވެއްޖެ މީހާގެ ރޯދަ 39
- ރޯދަހިފުން ވާޖިބުވެގެންވާ ދުވަސްތައް 41
- ވާޖިބުވެގެންވާ ރޯދަތައް 47
- ސުންނަތް ރޯދަތައް 50
- ސުންނަތް ރޯދަ ޤަޟާކުރުން 61
- ރޯދައިގެ އަދަބުތައް 63
- ހާމަކުރުން 63
- ހުރިހާ ދުވަހު ބުނުން ތަކުރާރުކޮށް މިންވަރު 64
- ހާމަކުރުމުގެ ވަގުތު 64
- ރޯދަވުމުން އަވަސްކުރުން 68
- ރޯދަވުމުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވާ ތަކެތި 69
- ރޯދަވެރިޔަކު ރޯދަވުމުވުން 70
- ރޯދަވާއިރު ވަގުތު ދުޢާކުރުން 70
- ރޯދައާ ތަޢާރުޟުވާ ކަންތައްތަކުން ދުރުވުން 70
- ދަތްއުނގުޅުން 72
- ރިޔަތްވުމާއި ގުރުއާން މުރާޖަޢާކުރުން 74
- ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހު ދިހައްދުވަހުގައި އަޅުކަންތަކުގައި އިތުރަށް ހިފާފުން 74
- ރޯދަވެރިޔާއަށް ހުއްޓަ ކަންތައްތައް 75
- ރޯދަ ބާތިލުވާ ކަންތައްތައް 83
- ރޯދައިގެ ސަބަބުން ރޯދަ ބާތިލުވެ، އެރޯދަ ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވާ ކަންތައްތައް 83

❁ އަނބަމީހާގެ ސަހަވާސް ރޯދަ ބާޠިލުވެ، އެރޯދަ ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވުމާއެކު، ކައްފާރާދިނުންވެސް ވާޖިބުވާ ކަންތައްތައް 86

❁ ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ޤަޟާކުރުން 87

❁ ގާއިމުވި ރޯދަ ޤަޟާކުރުމުގެ ކުރިން މަރުވުން 90

❁ "لَيْلَةُ الْقَدْرِ" 91

❁ لَيْلَة القَدْر ވީރޭގެ މާތްކަން 91

❁ لَيْلَة القَدْر ވީރޭ ހޯދަން މަސައްކަތްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން 92

❁ لَيْلَة القَدْر ވީރޭއަކީ ރަމަޟާންމަހުގެ ރޭތަކުގެ ތެރެއިން ކޮންރޭއެއް ހެއްދެވީ؟ 92

❁ لَيْلَة القَدْر ވީރޭގެ ޢަލާމާތްތައް 93

❁ لَيْلَة القَدْر ވީރޭ ޤިޔާމުކުރުމާއި، ދުޢާކުރުން 94

❁ "الاِعْتِكَاف" 95

❁ اِعْتِكَاف ޝަރުޢުކުރެއްވުން 95

❁ اِعْتِكَاف ގެ ފަޟްލު 97

❁ اِعْتِكَاف ގެ ޝަރުޠުތައް 99

❁ اِعْتِكَاف ގެ ރުކުނުތައް 99

❁ اِعْتِكَاف ގެ މުއްދަތު 99

❁ اِعْتِكَاف ފަށަންޖެހޭ ވަގުތު 100

❁ ރަމަޟާންމަސް ފިޔަވައި އެހެން މަސްތަކުގައި اِعْتِكَاف ވާނީ އިންނަވާފާ ޤަވާޢިދުން ހުރުން ޝަރުޢުވެގެންވާ ކަމެއްތޯ؟ 100

❁ އިޢުތިކާފުން އިންނަމީހާއަށް ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަންތައްތައް 102

❁ އިޢުތިކާފުން އިންނަމީހާއަށް ކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަންތައްތަކާއި، ކުރުން ހުއްދަވެގެންނުވާ ކަންތައްތައް 103

❁ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާ ކަންތައްތައް 104

❁ އިޢުތިކާފު ޤަޟާކުރުން 105

❁ އިޢުތިކާފުން ނިކުމެން ވަކިވިސްނުމާ ކަންތައްތަކުން 106

ހުކުމްތައް ސާފު ފިޤުހީ އުޞޫލުން
މިލާފު ތުސާވަރުކުރެވޭ ވަސީލަތަކެވެ.

بسم الله الرحمن الرحيم

مُقَدِّمَة

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى إِحْسَانِه ، وَالشُّكْرُ لَهُ عَلَى تَوْفِيقِهِ وَامْتِنَانِه ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ ، لَا شَرِيْكَ لَهُ ، تَعْظِيمًا لِشَأْنِه ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُوْلُه، الدَّاعِي إِلَى رِضْوَانِه ، وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا . أَمَّا بَعْدُ ؛

ހަމަ މާތްالله އެންމެ މާތްކުރެއްވި އުންމަތަކީ އެންމެފަހުގެ އުންމަތެވެ. އަދި އެއީ މިއުންމަތެވެ. އެންމެފަހުން ދުނިޔޭގެ ވުޖޫދަށް އައިއްސަވަނީ، ޤިޔާމަތްދުވަހު އެންމެ އިސްވެދާނީ ވެސް އުންމަތެވެ. މާތްالله ރުހުސްދެއްވި އަޅުގަނޑުމެންގެ ޝަރީޢަތް ފުރިހަމަކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "نَحْنُ الآخِرُونَ الأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَنَحْنُ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ" (رواه أحمد ومسلم) މާނައީ: "އަޅުގަނޑުމެންނީ އެންމެފަހުން ޒަމާނުގެ މީހުންނެވެ. ޤިޔާމަތްދުވަހު، އެންމެ އިސްވާނީ ވެސް މީހުންނެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެންނީ އެންމެ ފުރަތަމަ ސުވަރުގެ ވަންނާނެ މީހުންނެވެ." ހަމަ ކަމިގެ އުންމަތްތަކުގެ އަޅުގަނޑުމެން މިއުންމަތުގެ، އެންމެ ބޮޑު ދަރަޖަ އުންމަތެވެ. މިއުންމަތުގެ މީހުންގެ ޢުމުރަކީ ކުރުކޮށްލެއްވުނު ޢަމަރެއް ކުރު ޢަމަލު ދުވަސްތަކެވެ. އެހެންނަމަވެސް މާތްاللهގެ ރަޙްމަތާއި ފަޟްލުވަންތަކަމުން، އެކަލާނގެ ވެސް، މިއުންމަތުގެ މީހުންގެ ހެޔޮޢަމަލުތަކަށް ބޮޑެތި ޘަވާބު، އެތައްގުނަ ހެޔޮ އަޖުރު އިތުރުކޮށްދެއްވައެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ﴿مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ﴾ (الأنعام: ١٦٠) މާނައީ: "ހެޔޮކަމެއް ގެނެސްފިމީހާ، ލިބޭނީއެވެ. ހަމަ އެފަދަ ދިހަގުނަ ހެޔޮކަމެއްގެ އަޖުރު ލިބޭނެއެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ﴿مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّا۟ئَةُ حَبَّةٍ ۗ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴾ (البقرة: ٢٦١) މާނައީ: "اللهގެ މަގުގައި އެމީހުންގެ މުދާތައް ޚަރަދުކުރާ މީހުންގެ މިސާލަކީ، ހަތް ކަރުނަގަނޑު ހެދުނު ސަތޭކަ އޮށްވާ ކަރަކުގެ މިސާލެވެ. އަދި الله އިރާދަކުރައްވާ މީހަކަށް އެއަށްވުރެ އިތުރުކޮށްދެއްވައެވެ.

އިޢުތިކާފުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ﷲއި ތަޢާލާސްވަ ވެޅެގެންވާ، މާލެއް ދެރަންވެޖެގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ."
ފަހު މިއީ މުސްލިމުންގެ މީހުން ކުރިއަރައިދިޔަ އެއްސަބަބެވެ. އެބަހީ ހިޖުރަތުގެ ދެވަނަ އަހަރު ރަސޫލުﷲ
އިޢުތިކާފުކުރެއްވުމެވެ. ދެންފަހު މުސްލިމުންގެ މީހުން ކުރިއަރައިދިޔަ އަސަރު ސަބަބަކީ މުސްލިމުންގެ
މުޅިންނަރ އަނގާރާއެއްގެ ގޮތުގައި ހިތްވަރުދިނުމަށްގެ މަސްކުތުމަތިކުރުން ރަސޫލުﷲ މިކަމަށްބާރުއަޅުއްވަވައެވެ.
އުރުސްލިމަކުގައި ހުރިވާ ހިތްވަރުދޭގެ އަދިމަ އެމަށް ދުނިޔަނަކަށް އެކަށީގެ އިޢުތިކާފު ހަމަޖެހިފައިވެއެވެ.
ވަހު އުރުސްލިމަކުގެ ޝަރީފެގައި ޝަޔާޠީނުން ހިފެހެއްޓި ބަނދެވެއެވެ. ޝަޔާޠީނުންހިފަހަށްޓެ ހުރިހާކަމަކަށް ޖަހަންނަމާ
މަސްއޫލުވެއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވައިފައިވެއެވެ. "ޝަޔާޠީނުން ހިފަހަށްޓާ ދޮރުތައް ތަޅުލެވޭ
ނިދާލެއްވުމެވެ. "يَا بَاغِيَ الْخَيْرِ أَقْبِلْ، وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ أَقْصِرْ" "އޭ ހެޔޮކަންތައް އެދޭ މީހާއެވެ!
ކުރިއަށް އަންނާށެވެ. އަދި އޭ ނުބައިކަންތައް އެދޭ މީހާއެވެ! ހުއްޓާލާށެވެ." (رواه أحمد والترمذي والنسائي
وابن ماجة) އަދި އެމަހުގެ ރޭރޭގައި ހެޔޮކަމެއްގައި ދުޢާކޮށްފައިވާ ބައެއް ﷲ ޤަބޫލުކުރައްވައެވެ.
އަދި އެއީ ޤަބޫލުކުރުމުގެ ދުވަހެވެ ޖަވާބުދެއްވައެވެ. ވީމާ އެކަމަށް، އެމީހާ ހެޔޮކަން ބަޔާންކޮށްދެއްވީ މީހާއަށް،
އަންގަވާފައިވާ އަޅުގަނޑު ހެޔޮކަން ޖަޒާދެއްވާނެއެވެ. ވީމާ ﷲގެ ޙަޟްރަތުގައި ތަޢުބާވުމަށް ކުރިއެރުމަށް،
ދުޢާކޮށްފައިވާގޮތް އިޢުތިކާފުކުރާށެވެ!

ވީމާ މިފޮތަކީ ރޯދައިގެ ޙުކުމްތަކާއި މަސްއަލަތައް އެކުލަވާލައިފައިވާ ފޮތެކެވެ.
މިފޮތުގައި ރޯދައިގެ ފަރުޟު ޙުކުމްތަކާއި، ރޯދަ ދެމެހެއްޓުމުގެ ބައްޔާއި ޙުކުމްތަކުގެ ބާރުކުރެވޭގޮތް ވާހަކަތަކެވެ.
ފުރަތަމަ ރޯދައިގެ ޙުކުމްތަކާއި، ސުންނަތްތަކާއި ބައެއް މަކްރޫހުތައް. އަދި ބަޔާންކޮށްދެއްވަނީ ހުއްދަ ތަކެއް
ކަންތައްތަކާއި އެކަންތަކުގެ ޙުކުމްތަކެވެ. ވީމާ އިޢުތިކާފުކުރުމާއި ޙައްޖު ފެށޭދުވަސް ކަމުގެ ބައިގައިކަން
ރޯދައިގެ ދުވަސް ހިނދުގައި ބަޔާންވާނީ ޙުކުމްގެ ބައިބަހަނޑުވާށް. ކަމުގެ އެކުލަވާލެވިފައި، އެބައިކަން
އިސްލާމްގެ ބައިކަށްވީ ބައެއްގައި ޤުރުއާނާއި އެކުލަވާލެވި ޙަދީޘްތަކުގެ ދަލީލުތަކެއް ބަޔާންކޮށްދެއެވެ.
އަދި ކަމުގެ އެކުލަވާލެވުނު ﷲ ތަޢާލާގެ އެއްވަނަވަރު، ދުޢާތަކާއި، ސުންނަތްތަކާއި، އަޙްކާމުގައި އެކުލަވާލެއް
އިޖުތިހާދުކުރެވޭ ހުކުމްތަކެއް ސަޕޯޓްކުރާ ހެކިތަކެވެ. އަދި މިފޮތަކީ ދުޢާގައި ސުންނަތްތަކުގެ އަޙްކާމުގައި އެކުލަވާލެވު
އިޖުތިހާދުގެ ޙުކުމްތައް. އަދި މިފޮތުގެ ނަމަކީ "كِتَابُ الصِّيَام" ގެ ނަމުން ނަންދެވިފައެވެ.

ވީމާ މިފޮތް އެކުލަވާލުމުގައި، އެންމެ ބޮޑަށް ބޭނުންކުރެވުނު ފޮތްތައް ﷲގެ ބަރަކާތުން
ވަޙީގަން އެކުލަވާލެވިގެން މިޒަމާނުގެ ޢިލްމުވެރިން އިލްމީގޮތުން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ފޮތްތަކާއި އަދި
ފޮތްތަކެވެ. އަދި މިފޮތް ލިޔުމުގައި، އަސާސީކޮށް ބޭނުންކުރެވުނު ފޮތަކީ ދުކްތޫރު محمود عبد اللطيف محمود
عُوَيضَة ގެ "الجَامِعُ لِأَحْكَامِ الصِّيَام" އާއި، سيّد سابق ގެ "فِقْهُ السُّنَّة" އެވެ. އަދި އޭގެ އިތުރުން ބައެއް

ވަދުރަބުގެ ބައެއް ފިޔަވަރު ތޮއްތަކާއި، އިޙްތިޞާރުގެ ބައެއް ތޮއްވާ ތޮއްތަކުންވެސް އެހީ ހޯދިމެވެ. އަދި ބަޔާންކޮށްދޭ ތަޚްރީޖުކުރަމުންދަނީ الشيخ محمد ناصر الدين الألباني ގެ ތަޙްޤީޤު ތޮއްތަކުން އެހީ ހޯދިމެވެ.

ތިޔާގައި الله سبحانه وتعالى، މިފޮތުގެ ފައިދާ ދިވެހި ދަރިންނަށް ފުދިފައިވާގޮތުގައި ދެއްވުމެވެ. އަދި އެކުދިންނަށް މިފޮތުގައިވާ މަޢުލޫމާތުތަކަށް ޢަމަލުކުރުމުގެ توفيق ދެއްވުމެވެ. އަދި ނިކަމެތިއާގެ މިކަމުގައި މަސައްކަތް ގަބޫލުކޮށްދޭ އާޚިރަތުގައި ނަޖާތުގެ ޖަރީމާއަށް ކަފާރާ ދެއްވުމެވެ. آمين

كتبها الفقير إلى عفو ربّه عزّ وجلّ

محمّد إبراهيم

٩ رَجَبْ ١٤٣٣ هـ .

30 މޭ 2012 މ.

ރޯދައާއި ތަރާވީހާއި
އިޢުތިކާފާ ބެހޭ ޙުކުމްތަކާއި
މަސްއަލަތައް.

"الصَّوْم" އަކީ

الصَّوْم ގެ ލުޣަވީ މާނައަކީ ކަމަކުން މަނާވެގަތުމެވެ. ނުވަތަ ކަމަކުން އެއްކިބާވެ އެކަން ނުކޮށް ހުރުމެވެ. الصَّوْمގެ މިމާނައިގައި މަރިޔަމްގެ ޤިޞާ މުޤައްދަސް ޤުރުއާނުގައި މާތްالله އެކަލާނގެ ވަޙީކުރެއްވި ބަސްފުޅު ހިމެނެއެވެ. ﴿فَكُلِي وَٱشۡرَبِي وَقَرِّي عَيۡنٗاۖ فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ ٱلۡبَشَرِ أَحَدٗا فَقُولِيٓ إِنِّي نَذَرۡتُ لِلرَّحۡمَٰنِ صَوۡمٗا فَلَنۡ أُكَلِّمَ ٱلۡيَوۡمَ إِنسِيّٗا﴾ (مريم: ٢٦) މާނައީ: "ފަހެ ކަނބަލޭގެ ފަހިއްކުރާށެވެ! އަދި ބޯފެންބޮއި ހިއްދަވާށެވެ! އަދި ލޯފިނިކޮށް ފިނިކުރައްވާށެވެ! (އެބަހީ: ހިތްފުރި ހަމަޖެހިލާށެވެ!) ފަހެ އިންސާނުންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް މީހަކު ކަނބަލޭގެއަށް ފެނިއްޖެނަމަ ފަހެ ކަނބަލޭގެ ވިދާޅުވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަމަނާ اللهއަށް ރޯދައެއް ނަދުރުވީ ހިތުމަތުން (އެބަހީ: ހަރުދުކުރުމަށް) އަހުރެން މިއަދު ނުދޭހާ ބަސްދޭނަމެވެ. ފަހެ އެއްވެސް އިންސާނަކާ މިއަދު އަހުރެން ވާހަކަދައްކާނުނަގާހިމެވެ." ފަހެ މިއާޔަތުގައި ވާހަކަދެއްކުމުން މަނާވެގަތުމަށް އެވަނީ الصَّوْم ނުވަތަ ރޯދަ ކިޔަފައެވެ.

ދީނުގައި الصَّوْم ގެ ޝަރުޢީ މާނައަކީ ޚާއްސަ ނިޔަތާއެކު، ފަތިސްވެއްޖެއިން، އިރު އޮއްސިއްޖެއްސަކަށް ދަންދަން، ރޯދަ ގެއްލޭ އެއްޗެހި ކަމުގައިވާ (ކައިބޮއިމުންނާއި، ޝަހުވަތުން ހިދުމަތްގެން އެއްޗެއް ވަގުތުވީ ކަމުގައިވާނަމަ، ޝަހުވަތްގެ އަމަލުތައް ނުކުރުމާއި، ގައިގަނޑަށް ކަންތައްތަކުން) އެއްކިބާވުން ހުރުމެވެ.

އިސްލާމްދީނުގައި ރޯދައިގެ މަޤާމް

ރޯދައަކީ ވަރަށްމާތް އަޅުކަމެކެވެ. އެކަން އަޅުކަމަކީ ޒާތުން ހުރި އަޅުކަމުގެ މިންވަރު މާތްالله އެކަލާނގެ ގާތްކުރުވައިދޭ ހާއްސަ އަޅުކަމެކެވެ. ބަލަކުރައްވާ ތިލާވަތާ މަސައްކަތް ބަރަކާތްތެރި އަޅުކަމުގެ މިންވަރު ކަމަށް އަޅުކަމުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ އަޅުކަމެކެވެ.

މާތްالله ޚާއްސަކޮށްފައިވާ އަޅުކަމެއްގެ ގޮތުގައި ރަސޫލުﷲ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. އެކަލާނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ لَهُ إِلاَّ

الصِّيَامَ، فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ، وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ وَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَصْخَبْ، فَإِنْ سَابَّهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ: إِنِّي امْرُؤٌ صَائِمٌ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَخَلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ. لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ يَفْرَحُهُمَا: إِذَا أَفْطَرَ فَرِحَ بِفِطْرِهِ وَإِذَا لَقِيَ رَبَّهُ فَرِحَ بِصَوْمِهِ"[1] މާނައީ: "އާދަމުގެ ދަރިޔާ ކުރާ ހުރިހާ ޢަމަލެއް ނިސްބަތްވަނީ އޭނާއަށެވެ. އެއީ ރޯދަ ފިޔަވައެވެ. އެޢަމަލު ނިސްބަތްވަނީ މާތް اللهއަށެވެ.[2] އެޢަމަލަށް ޖަޒާދެއްވާނީވެސް ހުދު މާތް اللهއެވެ.[3] އަދި ރޯދައަކީ (ނަރަކައިން ސަލާމަތްވުމަށް ހުރި ވަރުގަދަ ތަނބާކަން) އަހަރެންނަށެވެ. އަދި ރޯދަވެރިޔާ އުނަގަނޑު ފިލުވާލަނީ ހުރިހާ ކުއްޖާ ދަނޑުގެ ކަންކަމުން ރަނގަޅު ވަހި ދިނުމެވެ. ...

އަދިވެސް މާތްالله ރޯދަވެރިޔާ ޖަހުށިގެން ޢަޒާބުން މިންވަރާ ނެތް

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

2) މާތްاللهއަށް ރޯދައިގެ އަޖުރަކީ ނިސްބަތްކުރުއްވީ އެވަނީ މާތްކަމުގެ ޝަރަފުންނެވެ.

3) މިހިސާބަށް މިއީ ޤުދުސީ ޙަދީޘެކެވެ. ދެން މިހިސާބުން ނިމެނީ އެވަނީ ނަބަވީ ޙަދީޘެވެ.

4) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

الصِّيَامُ: أَيْ رَبِّ مَنَعْــتُهُ الطَّعَامَ وَالشَّهَوَاتِ بِالنَّهَارِ فَشَفِّعْنِي فِيهِ، وَيَقُولُ الْقُرْآنُ: مَنَعْــتُهُ النَّوْمَ بِاللَّيْلِ فَشَفِّعْنِي فِيهِ، قَالَ: فَيُشَفَّعَانِ"(1) މާނައީ: "ރޯދައާއި ޤުރުއާން ޤިޔާމަތްދުވަހު އަޅާއަށް ޝަފާޢަތްތެރިވާނެއެވެ. ރޯދަ ދަންނަވާނެއެވެ. އޭ އަޅުގަނޑުގެ ވެރި އިލާހު! ކާއިންބުއިމުންނާއި ޝަހުވަތްތަކުން ބަދަހުމަކުން ދުވާލު އަޅުގަނޑު އޭނާ މަނާކުރީމެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ ޙައްޤުގައި އަޅުގަނޑުގެ ޝަފާޢަތް ޤަބޫލުކުރައްވާނދޭވެ! އަދި ޤުރުއާން ދަންނަވާނެއެވެ. ރޭގަނޑުގެ ނިދިން އަޅުގަނޑު އޭނާ މަނާކުރީމެވެ. ފަހެ، އޭނާގެ ޙައްޤުގައި އަޅުގަނޑުގެ ޝަފާޢަތް ޤަބޫލުކުރައްވާނދޭވެ! ދެންފަހެ، ރޯދައާއި ޤުރުއާނުގެ ޝަފާޢަތް އޭނާގެ ޙައްޤުގައި މާތްالله ޤަބޫލުކުރައްވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންތެރިވި އަބޫއުމާމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އޭނާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑު رسول الله ﷺ ގެ އަރިހަށް އައިސް ދަންނަވައިލީމެވެ. އަޅުގަނޑު ސުވަރުގެ ވައްދައިދޭނެ ޢަމަލެއް އަޅުގަނޑަށް އަމުރުކުރައްވާށެވެ. އޭނާގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "ރޯދަހިފުމަށް ޖެހޭ ދެމިހުންނާށެވެ. އެހެނީ ހަމަހަމަވާނެކަމެއް އެއާއި އެއްވެސް ޢަމަލެއް ނުވެއެވެ." ދެން ދެވަނަފަހަރަކަށް އޭނާގެފާނުގެ އަރިހަށް އައުމުންވެސް އޭނާގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވީ ހަމައެފަދައިންނެވެ."(2)

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންތެރިވި ޙުޒައިފާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އޭނާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ خُتِمَ لَهُ بِصِيَامِ يَوْمٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ"(3) މާނައީ: "އެމީހަކު ރޯދައަށް ހިފި ދުވަހެއްގައި އޭނާގެ ނިމުންވެއްޖެ މީހާ ސުވަރުގެ ވަންނާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންތެރިވި عُثْمَان بن أبي العاص ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އޭނާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވަނިކޮށް އަޅުގަނޑު އަޑުއިވީމެވެ. "الصَّوْمُ جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ كَجُنَّةِ أَحَدِكُمْ مِنَ الْقِتَالِ"(4) މާނައީ: "ހަނގުރާމައިން ރައްކާތެރިކޮށްދޭ ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހެއްގެ އަށްޗަން ފަދައިން ރޯދައަކީ ނަރަކައިން މީހާ ރައްކާތެރިކޮށްދޭ އަށްޗަނަކަށެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންތެރިވި އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އޭނާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވަނިކޮށް އަޅުގަނޑު އަޑުއިވީމެވެ. "مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللهِ بَعَّدَ اللهُ

1) رواه أحمد والبيهقي وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والنّسائي وابن حبّان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد والبزار وصحّحه الألباني.

4) رواه أحمد والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن أبي شيبة وصحّحه الألباني.

وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا"(1) މާނައީ: "اللّٰهގެ މަގުގައި ދުވަހެއްގެ ރޯދައެއް ހިފައިފިމީހާ ދަންނަވައެވެ. އޭނާގެ މޫނު ނަރަކައިން ހަތްދިހަ އަހަރުގެ ދުރުމިނަށް މާތްالله ދުރުކުރައްވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުމުގައި ސަވާބު ބޮޑު ސަބަބުތަކުގެ ޙަދީޘްގައި ވާރިދުވެގެންވެއެވެ.

ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ: الرَّيَّانُ، يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لاَ يَدْخُلُ مَعَهُمْ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ يُقَالُ: أَيْنَ الصَّائِمُونَ؟ فَيَدْخُلُونَ مِنْهُ، فَإِذَا دَخَلَ آخِرُهُمْ أُغْلِقَ، فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ"(2) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ސުވަރުގޭގައި "ރައްޔާނު" އޭ ކިޔާ ދޮރުފާޅެއް ވެއެވެ. ޤިޔާމަތްދުވަހު ރޯދަވެރިން އެދޮރުފާޅުން (ސުވަރުގެއަށް) ވަންނާނެތެވެ. އެއުރެންނާއެކު އެއުރެން ފިޔަވައި އެހެންމީހަކު (އެދޮރުފާޅުން) ނުވަންނާނެއެވެ. (އެދުވަހުގައި) ނިދާ އިއްވޭނެއެވެ. ރޯދަވެރިން ކޮބައި ހެއްޔެވެ؟ ދެން އެއުރެން އެދޮރުފާޅުން ވަންނާނެތެވެ. ފަހެ އެއުރެންގެ އެންމެފަހު މީހާ ވަންނަ ހިނދު، އެދޮރުފާޅު ބަންދުކުރެވޭނެއެވެ. ފަހެ އެއިން އެއްވެސް މީހަކު އެދޮރުފާޅުން ނުވަދޭނެއެވެ."

ފަހެ އެބަޔާންވި ދިޔައި ޙަދީޘް ރޯދައިގެ މާތްކަމާ ބެހޭގޮތުން ވާރިދުވެގެން އަޙާދީޘް ބައެއް ވާހަކަ ދަންނަވާލީމެވެ. ދެން ރޯދައާ ބެހޭ ބައެއް ވާހަކަ ދަންނަވާލާނަމެވެ.

رمضان މަހުގެ ރޯދަ

ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުވުމުގެ ކުރީގައި މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް އެއްވެސް ރޯދައެއް ފަރުޟުވެގެންވޭތޯ؟ ނުވަތަ ނުވޭތޯ؟ މިމައްސަލާގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައި ވަނީ ޚިލާފު އުފެދިފައެވެ. ފަހެ ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުވުމުގެ ކުރީގައި މުސްލިމުން ބަޔަކު ރޯދަ ހިފުމަށް އަމުރުކޮށް ޢާޝޫރާ ދުވަހުގެ ރޯދަ ވާޖިބުވެގެން ވެއެވެ. ނަމަވެސް ޢިލްމުވެރިންގެ ބައެއް ވިދާޅުވާނީ ޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޢާޝޫރާ ރޯދަ(3) ފަރުޟުވެގެންވާ ކަމަށެވެ. އަދި ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ އޭގެ އިތުރުން ކޮންމެ މަހަކު ތިންދުވަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުވެގެންވާ ކަމަށެވެ.

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي.

3) ޢާޝޫރާ ދުވަހަކީ މުޙައްރަމްމަހުގެ ދިހަވަނަ ދުވަހެވެ.

ހަމައެކަނި އާޝޫރާ ދުވަހު ރޯދަހިފުމަށް ކަމަށް ވިދާޅުވާ ބާޠިލުވުން ގެންނަވާފައިވާ

ތަރުޖަމާތަކުގެ ތެރޭގައި ރަސޫލުﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމުގެ އަނބިކަނބަލުން ރިވާޔަތްކުރައްވާ ރިވާޔަތެއް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. އެކަމަކަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "أَنَّ قُرَيْشًا كَانَتْ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِصِيَامِهِ حَتَّى فُرِضَ رَمَضَانُ، وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ شَاءَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ"[1] މާނައީ:

"ޤުރައިޝުންގެ ޖާހިލިއްޔަ ޒަމާނުގައި ފަހުން، ޤުރައިޝުން ރޯދަ ހިފަމުން އާޝޫރާ ދުވަހު ހިފެއެވެ. ދެން رسول الله ﷺ (އެދުވަހުގެ ރޯދަ ހިފުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ) އެރޯދަ ހިފުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުވުމާހަމައަށް ގެންދެވިއެވެ. އަދި (ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުވުމުން) رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. އެދުވަހު ރޯދަ ހިފުމަށް އެދޭ މީހަކު ރޯދަ ހިފާށެވެ. އަދި ރޯދަ ނުހިފަން އެދޭ މީހަކު ދޫކޮށްލާށެވެ."

އާޝޫރާ ދުވަހުގެ ރޯދަ ހިފުމަށް އިންސާނުން ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުވުމާ ހަމައަށް ހިފުން

ގެންދިޔައީ ތަރުޖަމާތަކުގެ ތެރޭގައި ރަސޫލުﷲ ގެ އަނބިކަނބަލުން ޙަފްޞާ ރިވާޔަތްކުރައްވާ ބަޔާންކުރައްވާ ރިވާޔަތުގައެވެ. އެކަމަކަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ޢާޝޫރާ ދުވަހު ރޯދަ ހިފުމަށް ގޮވާލެއްވިއެވެ. އަދި ރޯދައަށް އެދުވަހު ހިފުމަށް ގޮވާލެއްވިއެވެ. އަދި ރަސޫލުﷲ ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުވުމުން އެރޯދަ ހިފުން ދޫކޮށްލެއްވިއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ރޯދަ ހިފުމަށް ގޮވާލުމެއް ނުކުރައްވައެވެ. ދެން އެދުވަހު ހިފާނަމަ ހިފާނެއެވެ. އަދި އެދުވަހު ހިފާނަމަ ނޫނީ ހިފާ ނުހިފާ ހިޔާރު ދެއްވިއެވެ."[2]

ދެން ހަދީޘް ޢާޝޫރާ ދުވަހުގެ ރޯދަ ހިފުމުގެ ޙުކުމް ބަޔާންކޮށްދެއްވާ ރިވާޔަތެއް މުޢާވިޔާ

ރަމަޟާންމަހު ރޯދައިގެ ކުރިން އެއްވެސް ރޯދައެއް ފަރުޟުކަމަށް ވެފައިނުވާކަމުގެ މިސާލެއް އެހެނީ. އެޙަދީޘްގެ

މިސާލުގެ މުޢާވިޔާ ރަމަޟާނާއި އާޝޫރާ ދުވަހުގެ ރޯދައިގެ ތެރޭގައި ރަސޫލުﷲ ރޯދަހިފުމަކީ ކުރީގެ ފަރުޟެއްނޫން

ބާރުން ފަރާތުން ވިދާޅުވެއެވެ. އެކަމަށްވާތީ ހައްޖުގެ މުނާސަބާތު މަދީނާގައި ހުރެއްވިއިރު މުޢާވިޔާ ވިދާޅުވިއެވެ.

މަދީނާގެ މީހުންނޭވެ، އާޝޫރާ ދުވަހު، ޢާލިމުން ކޮބައިތޯ، ދީނީ ޢިލްމުވެރިން ކޮބައިތޯ؟

ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެން ރަސޫލުﷲ ގެ ޙަދީޘެއް އަޑުއެހީމެވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ އިލްމުވެރިން ކޮބައިތޯ؟ رسول الله ﷺ ހަދާކުރެއްވިއެވެ. "هَذَا يَوْمُ عَاشُورَاءَ وَلَمْ يَكْتُبِ اللهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ، وَأَنَا صَائِمٌ، فَمَنْ شَاءَ فَلْيَصُمْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُفْطِرْ"[3] މާނައީ: "މިއީ އާޝޫރާ ދުވަހެވެ. އަދި މިދުވަހުގެ ރޯދަ

---

1) رواه البخاري ومسلم.

2) رواه أحمد وأبو داود والبيهقي وحسنه الألباني.

3) رواه أحمد والبخاري والنّسائي.

ޢިބާދަތްތަކުގެ މައްޗަށް މާތްﷲ ފަރުމާވައި ނުކުރައްވަތެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު މިންނެތި ޖަޒާދެއްވާނަމެވެ.
ފަހެ މިއަދު ޖަހަނަމުން އެތެރެވާނެ ޖަހަނަމަށްވާނެއެވެ. އަދި ޖަހަ ދުރުހަދަން އެބަ މިގޮތް ޖަހަ
ދުރުހަދަމާވެ."

މިބަސްފުޅުން އެނގޭ ގޮތުގައި ޖަންނަތް ރޯދަ އެއްއިރުއެއްގައިވެސް ހަމައެކަނި ރޯދައަށް ހާއްސަ
ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން އެންމެ ފަހުން ރޯދަވެރިޔާ އެކަމުގެ ޢަމަލުކުރުން ދެއްވާ ތިމަން ﷲ
ޖަޒާދެއް ކަމެވެ.

ދުނިޔެ ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ މާތްﷲ ފަރުޟުކުރައްވާފައިވަނީ ހިޖުރައިން ދެވަނައަހަރުގެ
ޝަޢުބާންމަހުގައެވެ.

رمضان މަހުގެ ރޯދަ ޝަރުޢުކުރެއްވުމުގެ ޙިކުމަތް

ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ މާތްﷲ ޝަރުޢުކުރެއްވީ ވަރަށްގިނަ
ޙިކުމަތްތަކަކަށްޓަކައެވެ. ފަހެ ރޯދައާ ބޮޑެތި ފާޅުކުރެވޭން އަމިއްލަފާ ނަފްސުތަކަށް އިޚްލާޞްތެރިން
ބައްޓަމަށް، ވަރަށްގިނަ ރިވެތިކަމެއް އުފެއްދުން ބާރުނބޮޑުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން މުހިއްމު
ރިވެތިކަމެއް މިތާނގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

(1) ތަޤްވާވެރިކަން: ﷲ އަށް ބިރުވެތިވުމާއި، އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅުތަކަށް ޢަމަލުކުރުމާއި، އެކަލާނގެ ނަހީކުރެއްވި ކަންތަކުން ދުރުހެލިވުމެވެ. މާތްﷲ ޤުރުއާނުގައި އަޅުކަމުގެ ހިތުގައި
ތަޤްވާ ގެނެސްދެއެވެ. އެކަލާނގެ ފަރާތުން ވަޙީއެއްގައި رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. މާތްﷲ
ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "يَتْرُكُ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَشَهْوَتَهُ مِنْ أَجْلِي. الصِّيَامُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ"[1] މާނައީ:
"ރޯދަވެރިޔާ އޭނާގެ ކެއުމާއި، ބުއިމާއި، އޭނާގެ ޝަހުވަތްތެރިކަން ދޫކޮށްލައިގެން ދެނީ ތިމަން
ﷲ އަށްޓަކައެވެ. ރޯދައިގެ އަޖުރަކީ ނިސްބަތްވާ ތިމަން ﷲ އަށެވެ. އަދި އެކަމުގެ ޖަޒާ ދެއްވާނީ
ދެނީ ތިމަން ﷲ އެވެ."

(2) ނަފްސު ތަރުބިއްޔަތުކުރުމާއި، ކެތްތެރިކަން ހޯދުން: ފަހެ ރޯދައިގެ ސަބަބުން
އިންސާނާއަށް އޭނާގެ ހަވާނަފްސު ކޮންޓްރޯލްކުރެވެއެވެ. އަދި ނަފްސުގެ އެދުންތަކުން،
ޝަހުވަތުގެ އަސީރުކަމުން ސަލާމަތްވެވެއެވެ. އަދި ހިތްހަމަޖެހުމާއެކު ފުރިހަމަ ދިރިއުޅުމެއް ލިބެއެވެ.

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

ފަހެ އެމީހުންގެ ތަކެތި ހަވާނަފްސަށް ތަބާވެފައިވާ ތަކެތީއެވެ. އެގޮތަށް ބަހައިމީ ޖަނަވާރުތަކުގައި، ހަމައެކަނި ބަނޑުގައި، ޝަހުވަތްތެރިކަމާ ނަފްސާނިއްޔަތާ އެކަނި ބޮޑުވެގެން ވާތީއެވެ. އަދި އޭގެ ސާފުކުރުމެއް ނުކުރެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ ٱلْأَنْعَٰمُ وَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ﴾ (محمد: ١٢) މާނައީ: "އަދި ކާފިރުވީމީހުން (ދުނިޔޭގައި) ފައިދާކުރައި، ތަންމަތި ކާކާވެސް، ޖަނަވާރުތަކުން ކާގޮތަށް ކައެވެ. އަދި (ޤިޔާމަތް ދުވަހުގައި) އެމީހުން ދިރިއުޅޭނޭ ތަނަކީ ނަރަކައެވެ."

(3) **އިންސާނާގެ ހިތުގައި ފަޤީރުންނާމެދު ތަވާޟުޢާއި، ރަޙުމަތްތެރިކަމާ ޝަފަޤަތު އުފެއްދުން.** ފަހެ ރޯދައަށް ހުރަހަކުން ފަޤީރުންގެ އިޙްސާސްތައް ހިތަށް ދިމާވާނެއެވެ. އެމީހުންގެ ދަތިކަމާއި، އެމީހުން ތަޙައްމަލްކުރަންޖެހޭ ބަނޑުހައިހޫނުކަން އިޙްސާސްކުރެވެއެވެ. ފަހެ އެކަމުގެ ސަބަބުން އެމީހުންނަށް އަޙްސާނުކުރުމާއި، ހެޔޮކަންތައްކުރުމުގެ ޝަފަޤަތު ހިތުގައި އުފެދިގެންދެއެވެ. ފަހެ ރަސޫލު ﷺ އާ ބޭކަލުން ދުނިޔޭގައި ތިއްބެވި އެންމެ ދީލަތި ބޭފުޅާއެވެ. ކީރިތި ރަސޫލާ ރަމަޟާންމަހު ޖިބްރީލް ޢަލައިހިއްސަލާމް ބައްދަލުކުރައްވާއިރު، ފޮނުވާލެވޭ ވައިރޯޅިއަށްވުރެ ދީލަތިވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނަކީ ދީލަތިކަމުގެ މިސާލެވެ. "ރަމަޟާންމަހު ކީރިތި ރަސޫލާ ބޭނުންކުރެއްވިން ހެދިމާވެސް ބޮޑަށް ބޭނުންކުރައްވާ، ދީލަތިވެލައްވަ ހަމަހަމަ ގޮތުގައި ޤުރުއާން ކިޔަވައިދެއްވުމަށް ޖިބްރީލް ޢަލައިހިއްސަލާމް ވަޑައިގަންނަވައެވެ."

(4) **އިންސާނާގެ ހިތުގައި الله ގެ ހުރުމަތްތެރިކަން ބޮޑުވުމާއި، ތަޤްވާވެރިކަމާ ޖެހިލުން އުފެއްދުން.** އަދި ރޯދައިގެ ސިއްރުތަކެއް މިއެވެ. ފަހެ ރޯދައިގެ ސަބަބުން އިންސާނާގެ ހިތުގައި ތަޤްވާވެރިކަން އިތުރުވެގެންދެއެވެ. ހަމަ ހިތުގައި ތަޤްވާވެރިކަމާއި އަދާކުރުމުގެ ޖެހިލުން މަދުވެއެވެ. ރޯދައިގެ ސަބަބުން ޙަރާމްކަންތައްތަކުން ދުރުހެލިވެ، ޝަރުޢީ ވާޖިބުތައް އަދާކުރުމަށް ފިސާރި ގެންގުޅެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (البقرة: ١٨٣) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ރޯދަ ފަރުޟުކުރެވިއްޖެއެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރިން މީސްތަކުންގެ މައްޗަށް ފަރުޟުކުރެވުނު ފަދައިންނެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ތަޤްވާވެރިވުމަށްޓަކައެވެ."

(5) **އިންސާނާގެ ޝަހުވަތުގެ ޒޯރާއި ފިތުނަތަކުން ރައްކާތެރިވުން.** ފަހެ ރޯދައިގެ ސަބަބުން އިންސާނާގެ ޖިންސީ އެދުންތެރިކަން ކޮންޓްރޯލްކުރެވެއެވެ. އެހެނީ ރޯދަ ހިފުމަކީ ޒިނޭގެ ފިތުނައިން އިންސާނާ

ދުރުހެލިވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ"(1) މާނައީ: "އޭ ޒުވާނުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ކައިވެނިކުރުމުގެ ކުޅަދާނަކަން ލިބިގެންވާމީހާ، ފަހެ އޭނާ ކައިވެނިކުރާހުށިކަމެވެ. އެހެނިހަމަކަށަވަރުން އެކަމަކީ އެންމެބޮޑަށް ބެލުން ތިރިކޮށްދޭ، އަދި އެންމެބޮޑަށް ޖިންސީ ގުނަވަން ރައްކާތެރިކޮށްދޭ ކަމެވެ. އަދި ކައިވެނިކުރަން ކުޅަދާނަވެގެން ނުވާމީހާ، ފަހެ އޭނާގެ މައްޗަށް ރޯދަހިފުން ލާޒިމުވެއެވެ. އެހެނިހަމަކަށަވަރުން އެކަމަކީ އޭނާއަށް (ޝަހުވަތް ކެނޑުމަށް) އޭނާއަށްވާ (ވިސްނުމަށް ބަދަލުކުރެވޭ ސަލާމަތްތެރިކަން) އަތްޖެހޭކަމެވެ.

رمضان މަހު ރޯދައިގެ ޙުކުމް

ރަމަޟާންމަހު ރޯދައަކީ ފޮތާއި، ސުންނަތާއި، ދީނީބޭކަލުންގެ އިޖުމާޢުން ސާބިތުވާ ފަރުޟެއް ވާޖިބު އަޅުކަމެކެވެ.

މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴾ (البقرة: ١٨٣) މާނައީ: "އޭ އީމާންވީމީހުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ރޯދަ ފަރުޟުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރީގެ މީސްމީހުންނަށް ފަރުޟުކުރައްވާފައިވާފަދައިންނެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ތަޤްވާވެރިވުމަށްޓަކައެވެ."

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَىٰ خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ الْبَيْتِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ"(2) މާނައީ: "އިސްލާމްދީން ބިނާވެގެންވަނީ ފަސްކަމެއްގެ މައްޗަށެވެ. އެއީ (1) الله މެނުވީ އަޅުކަންކުރެވުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވާކަމާއި، މުޙައްމަދުގެފާނަކީ الله ގެ ރަސޫލާކަމަށް ހެކިވުން. (2) ނަމާދު ޤާއިމުކުރުން. (3) ޒަކާތްދިނުން. (4) ގެފުޅަށް ޙައްޖުވުން. (5) ރަމަޟާންމަހު ރޯދަހިފުން." މިއެވެ.

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنسائي وابن ماجه والبيهقي وابن حبان.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترمذي والنسائي.

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި طَلْحَة بن عُبَيْد الله ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު އަޢުރާބީންގެ މީހަކު رسول الله ﷺ އަރިހަށް އައިސް ދަންނަވާފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުގެ މައްޗަށް މާތްالله ފަރުޟުކުރައްވާފައިވާ ރޯދައަކީ ކޮބައިކަން އަޅުގަނޑަށް ބުނެދެއްވާށެވެ! އެކަލޭގެފާނު ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. "ރަމަޟާންމަހު ރޯދައެވެ." ދެން އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ފިޔަވައި އަޅުގަނޑުގެ މައްޗަށް އެހެން ރޯދައެއް ފަރުޟުވެގެން ވޭތޯއެވެ؟ ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. "ނޫނެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ތިބާ ސުންނަތް ރޯދައެއް ހިފައިފިނަމަ ވަރަށްވެސް ރަނގަޅެވެ."(1)

އަދި ދަންނަބޭކަލުންގެ އިޖްމާޢުން ޘާބިތުވާ ގޮތުގައި ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދައަކީ ވާޖިބު އަޅުކަމެކެވެ. އަދި އެއީ އިސްލާމްދީނުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން އެއްރުކުނެވެ. އަދި އެކަމަށް އިންކާރުކުރާ މީހާ އިސްލާމްދީނުން ބޭރުވެގެންދާ ކާފިރެކެވެ.

رمضان މަހުގެ މާތްކަމާއި، އަދި ރޯދަ ހިފުމުގެ މާތްކަން

ރަމަޟާންމަހަކީ އެމަހެއްގައި ކީރިތި ޤުރުއާން ބާވައިލެއްވުނު މަހެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ބާވައިލެއްވުމެވެ. އެބާވައިލެއްވުން ބާވައިލެއްވުނީ ހަތްވަނަ ދުނިޔޭގައިވާ اللَّوْحُ المَحْفُوظُ ން އެންމެ ތިރީދުނިޔޭގައިވާ بَيْتُ العِزَّة އަށެވެ. އެކަން ހިނގީ لَيْلَةُ القَدْر ގައެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُۖ﴾ (البقرة: ١٨٥) މާނައީ: "ރަމަޟާންމަހަކީ އެމަހެއްގައި ކީރިތި ޤުރުއާން ބާވައިލެއްވުނު މަހެވެ. އެއީ މީސްތަކުންނަށް ހިދާޔަތާއި، ބަޔާނާއި، ޙައްޤާއި ބާޠިލު ވަކިކޮށްދޭ ފުރުޤާނެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެމަހަށް ޙާޟިރުވާ (ރަށުގައި) ބާލިޣުވާ ޢާޤިލު މީހާ، އެމަހުގެ ރޯދަ ހިފާހުށިކަމެވެ."

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަސް އައި ހިނދު، رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "قَدْ جَاءَكُمْ رَمَضَانُ، شَهْرٌ مُبَارَكٌ افْتَرَضَ اللهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ، تُفْتَحُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَتُغْلَقُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَحِيمِ وَتُغَلُّ فِيهِ الشَّيَاطِينُ، فِيهِ

1) رواه مالك في الموطإ والبخاري ومسلم والنّسائي.

لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ مَنْ حُرِمَ خَيْرَهَا فَقَدْ حُرِمَ"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ގާތަށް ރަމަޟާންމަސް އަތުވެއްޖެއެވެ. އެއީ ބަރަކާތްތެރިވެގެންވާ މަހެކެވެ. އެމަހުގެ ރޯދަ ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް މާތްالله ފަރުޟުކުރެއްވިއެވެ. އެމަހުގައި ސުވަރުގޭގެ ދޮރުތައް ހުޅުވިގެންދެއެވެ. އަދި ނަރަކައިގެ ދޮރުތައް ބަންދުކުރެވޭއެވެ. އަދި ޝައިޠާނުން ކަސްތޮޅުލެވިއްޖެއެވެ. އެމަހުގައި އެއްހާސް މަހަށްވުރެ ހެޔޮކަން ބޮޑުވެގެންވާ ރެޔެއްވެއެވެ. އެރޭގެ ހެޔޮކަމުން މަހުރޫމްވެއްޖެ މީހާ ހުރިހާ ހެޔޮކަމަކުން މަހުރޫމްވެއްޖެއެވެ."

އަދިވެސް މާތްالله ރަސޫލާގެ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا كَانَتْ أَوَّلُ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ صُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ وَمَرَدَةُ الْجِنِّ، وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ فَلَمْ يُفْتَحْ مِنْهَا بَابٌ، وَفُتِحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ فَلَمْ يُغْلَقْ مِنْهَا بَابٌ، وَنَادَى مُنَادٍ: يَا بَاغِيَ الْخَيْرِ أَقْبِلْ وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ أَقْصِرْ، وَلِلَّهِ عُتَقَاءُ مِنَ النَّارِ وَذَلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ"[2] މާނައީ: "ރަމަޟާންމަހުގެ ފުރަތަމަރޭ ވަނީނަމަ، ޝައިޠާނުންނާއި ނުބައި ޖިންނީންނަށް ކަސްތޮޅުލެވިއްޖެއެވެ. އަދި ނަރަކައިގެ ދޮރުތައް ބަންދުކުރެވިއްޖެއެވެ. ފަހެ އެއިން އެއްވެސް ދޮރެއް ނުހުޅުވެއެވެ. އަދި ސުވަރުގޭގެ ދޮރުތައް ހުޅުވިގެންދެއެވެ. ފަހެ އެއިން އެއްވެސް ދޮރެއް ބަންދެއް ނުކުރެވެއެވެ. އަދި ނިދާ އިއްވާ ބޭކަލަކު ނިދާ އިއްވާނެއެވެ. އޭ ހެޔޮކަން ބޭނުންވާ މީހާ ކުރިމަތިލާށެވެ! (ހެޔޮކަންތަކަށް) ކުރިޔަށްދާށެވެ! އަދި އޭ ނުބައިކަން ބޭނުންވާ މީހާ ހުއްޓާލާށެވެ! (ނުބައިކަންތަކުން ކުރުން) ހުއްޓިލާށެވެ! އަދި ﷲ، ނަރަކައިން މިނިވަންކޮށް ދެއްވާ ބަޔަކުވެއެވެ. އަދި އެއީ (އެމަހުގެ) ކޮންމެ ރެއަކުއެވެ."

އަދިވެސް މާތްالله ރަސޫލާގެ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ، وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ مُكَفِّرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ"[3] މާނައީ: "ފަސްވަގުތުނަމާދާއި، ޖުމުޢާނަމާދު، އަނެއް ޖުމުޢާ ހަމައަށް، އަދި ރަމަޟާންމަސް، އަނެއް ރަމަޟާންމަހާ ހަމައަށް އެއީ، ބޮޑެތިފާފަތަކުން ދުރުވެގެންވާނަމަ، އެދެމެދުގައި ކުރެވޭ ކުޑަކުޑަފާފަތަކަށް ކައްފާރާއެކެވެ. (އެބަހީ އެކަންތައްތަކަކީ އެދެމެދުގައި ކުރެވޭ ކުޑަކުޑަފާފަތައް ފުހެލެވިގެންދެއެވެ.)"

1) رواه أحمد والنّسائي والبيهقي وصحّحه الألباني.

2) رواه ابن ماجة وابن حِبَّان والبيهقي والحاكم وصححه، ووافقه الذهبي. ورواه ابن خُزيمة وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد ومسلم.

އަދިވެސް ރަޟިﷲ ޢަންހުގެފާނު އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ فَانْسَلَخَ قَبْلَ أَنْ يُغْفَرَ لَهُ"(1) މާނައީ: "އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ރަމަޟާންމަސް ވަދެ، އޭނާގެ ފާފަތައް ފުއްސެވުމުގެ ކުރިން އެމަސްސަކު ނިމިގެން ގޮސްފިކަމުގައިވާނަމަ އޭނާއަށް ނިކަމެތިކަން ހުއްޓެވެ."

އަދި ރަޟިﷲ ޢަންހުމާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ އަންސާރީއްޔާ އަންހެން ބޭކަނބަލަކަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "فَإِنَّ عُمْرَةً فِي رَمَضَانَ تَقْضِي حَجَّةً أَوْ حَجَّةً مَعِي"(2) މާނައީ: "ފަހެ ހަމަހަމަވާނީ ރަމަޟާންމަހުގައި ޢުމްރާކުރުން ޙައްޖު ކުރުމާ، (އަޅުގެ ގޮތުން) ބަރާބަރު ހަމަހަމައެވެ. ނުވަތަ ތިމަންނާއާއެކު ކުރާ ޙައްޖާ ބަރާބަރު ހަމަހަމައެވެ."

އަދި ރަޟިﷲ ޢަންހުގެފާނު އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"(3) މާނައީ: "އީމާންވެގެން، (ﷲގެ ޙަޟްރަތުން) ސަވާބަށް އެދިގެން އޭނާ ރޯދަ ހިފި، ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ހިފައި ހުރި މީހާ، ފުއްސަވާނެއެވެ. އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ."

ޝަރުޢީ އެއްވެސް ޢުޛުރަކާ ނުލައި رمضان މަހު ރޯދައެއް ދޫކޮށްލުމުގެ ނުބައިކަން

ޝަރުޢީ ޢުޛުރަކާ ނުލައި ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދައެއް ދޫކޮށްލުމަކީ ވަރަށްބޮޑު ފާފައެކެވެ. އަދި މުޅިއަހަރު އެރޯދަ ޤަޟާކުރިޔަސް ވިޔަސް އެރޯދައިގެ ފުރިހަމަ އަޖުރު އޭނާއަށް ޙާޞިލު ނުކުރެވޭނެކަމެވެ.

ރަޟިﷲ ޢަންހުގެފާނު އަބޫއުމާމާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވަނިކޮށް އަޅުގަނޑު އަޑުއެހީމެވެ. "بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ إِذْ أَتَانِي رَجُلاَنِ، فَأَخَذَا بِضَبْعَيَّ فَأَتَيَا بِي جَبَلاً وَعْرًا فَقَالاَ: اِصْعَدْ فَقُلْتُ: إِنِّي لاَ أُطِيْقُهُ، فَقَالاَ: إِنَّا سَنُسَهِّلُهُ لَكَ، فَصَعِدْتُ حَتَّىٰ

1) رواه أحمد والترمذي وصحّحه الألباني.

2) رواه البخاري ومسلم وأبو داود.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأصحاب السّنن.

إِذَا كُنْتُ فِي سَوَاءِ الجَبَلِ إِذَا بِأَصْوَاتٍ شَدِيْدَةٍ قُلْتُ: ماَ هٰذِهِ الأَصْوَاتُ؟ قَالُوْا: هٰذَا عُوَاءُ أَهْلِ النَّارِ، ثُمَّ انْطُلِقَ بِي فَإِذَا أَنَا بِقَوْمٍ مُعَلَّقِينَ بِعَرَاقِيبِهِمْ مُشَقَّقَةٌ أَشْدَاقُهُمْ تَسِيلُ أَشْدَاقُهُمْ دَمًا قَالَ قُلْتُ: مَنْ هَؤُلَاءِ؟ قَالَ: هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُفْطِرُونَ قَبْلَ تَحِلَّةِ صَوْمِهِمْ"[1] މާނައީ: "އެއްދުވަހު ތިމަންކަލޭގެފާނު ނިދާލައްވާފައި ތިއްބެވިއިރު އައްސަޙާބުން (ހުވަފެނުގައި) ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ދެމީހަކު އައިސްފިއެވެ. ދެން އެދެމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ދަބުސްބުރިގައި ހިފައިގެން އަރަން އުނދަގޫ ފަރުބަދައެއްގެ ކައިރިއަށް އަތުވެއްޖެއެވެ. ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. އަރައިވަޑައިގަންނަވާށެވެ! ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނު ދަންނަވައިފީމެވެ. ތިކަންކުރައްވުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކުޅަދާނަވާކަށް ނުވެއެވެ. ދެން އެދެމީހުން ދަންނަވައިފިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންނަމެން އެކަން ކަލޭގެފާނަށް ފަސޭހަކޮށްދޭން ހުރީމެވެ. ދެން އެފަރުބަދައިގެ މަތީގާ ހަމައަށް ދެފުށްދުން ތިމަންކަލޭގެފާނު އަރައިވަޑައިގެންފީމެވެ. ކުއްލިއަކަށް ވަރުގަދަ އަޑުތަކެއް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގެންފިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ދަންނަވައިފީމެވެ. އެއީ ކޮން އަޑުތަކެއް ހެއްޔެވެ؟ އެބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އެއީ ނަރަކަވަންތަވެރިން ހޮޅޭ އަޑުތަކެވެ. ދެން އަލުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ގޮވައިގެން ހިނގައިގެންފިއެވެ. ފަހެ ކުއްލިއަކަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގަތީ އުނގުޅުގަނޑުން އެލުވިފައިވާ ބައެއްމީހުން. އެއުރެންގެ މޭކަނިތައް ފަޅާލެވިފައިވެއެވެ. އަދި އެމަސްކަނިތަކުން ލޭއޮހެމުންދެއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ދަންނަވައިފީމެވެ. މިއީ ކޮންބައެއް ހެއްޔެވެ؟ އެމީހުން ދަންނަވައިފިއެވެ. މިބައިމީހުންނަކީ ރޯދަވީއްލާ ވަގުތު ނުޖެހިގެން ރޯދަވީއްލައި އުޅޭ މީހުންނެވެ."

الحافظ الذهبي – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އެއްވެސް ބަލިކަމާ ނުލައި ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފި މީހާ ދަންނާށެވެ. ޒިނޭކުރާ މީހަކަށްވުރެ، އަދި ރާބޮއިމުގައި ދެމިހުންނަ މީހަކަށްވުރެ، އޭނާ ނުބައިވެގެންވާކަން ހިތާ މުސްލިމުންގެ އަރިހުގައި ސާބިތުވެ ކަށަވަރުވެގެންވެއެވެ. އަދިޔާއްޔާ! އޭނާގެ އިސްލާމްކަމާ ދޮގުހެދުމުގައިވެސް އެބައިމީހުން ޝައްކުކުރެއެވެ. އަދި އޭނާއަކީ ޒިންދީޤެއް[2] ކަމުގައްޔާއި ސަފީހެއް[3] ކަމުގައިވެސް ދެކެތެވެ."[4]

---

1) رواه النَّسائي في السنن الكبرى وابن حِبَّان وابن خُزيمة والبيهقي والحاكم والطبراني في المعجم الكبير وصحّحه الألباني.

2) ޒިންދީޤުންނަކީ اللهގެ ވުޖޫދުއްޔަތަށާއި، އާޚިރަތްދުވަހަށް އީމާންނުވާ މީހުންނެވެ.

3) ސަފީހުންނަކީ ހުރިހާ އެއްޗަކީ الله ކަމުގައި އިޢުތިޤާދުކުރާމީހުންނެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނަކީ ދުނިޔޭގެ ހުރިހާ ޒިނޭކުރުމާއި ބޯދުން، ހުރިހާ މަކުރުހީލަތެއް ޖާއިޒުކުރާ، އެބައިމީހުންގެ ނަފްސާނީ ޝަހުވަތްތަކާ ތަބާވާކަމަށް ދައްކާ މީހުންނެވެ.

4) الكبائر للذهبي ص 64.

رمضان މަހަށް ހަނދުބެލުން

ރަމަޟާންމަސް ޘާބިތުވާނީ ހަނދު ފެނުމުންނެވެ. ޢަދުލުވެރި އެންމެ މީހަކަށް ފެނުނުކަމުގައި ވިޔަސް ޘާބިތުވާނެއެވެ. ވިލާގަނޑުގެ ސަބަބުން ނަމަވެސް ނުވަތަ އެނޫން ގޮތަކުން ނަމަވެސް ހަނދު ނުފެނިއްޖެނަމަ ރަމަޟާންމަސް ޘާބިތުވާނީ ޝަޢުބާންމަހުގެ ތިރީސް ފުރިހަމަކުރުމުންނެވެ.

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "تَرَاءَى النَّاسُ الْهِلاَلَ فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَنِّي رَأَيْتُهُ، فَصَامَهُ، وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ"(1)

މާނައީ: "މީސްތަކުން (ރަމަޟާންމަހަށް) ހަނދުބެލިއެވެ. ދެން ހަމަކަށަވަރުން އަހަރެންނަށް ހަނދު ފެނުނުކަމަށް رسول الله ﷺ އަށް އަރުވައިން ދަންނަވައިލީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ރޯދަ ހިފުއްވައިފިއެވެ. އަދި މީސްތަކުންނަށްވެސް ރޯދަ ހިފުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."

އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلاَثِينَ"(2)

މާނައީ: "ހަނދު ފެނުމުން ފަށައިގެން ރޯދަހިފުން ފަށާށެވެ. އަދި ހަނދު ފެނުމުން ފަށައިގެން ރޯދަ ވީއްލާށެވެ. ފަހެ ވިލާގެ ސަބަބުން ފަށައިގެންނަމަ ހަނދު ނުފެނިއްޖެނަމަ ފަހެ ތިރީސް ފުރިހަމަކުރާށެވެ."

ދެން ޖުމްހޫރުޢިލްމުވެރިން ދެކިވަޑައިގެންނަވާ ގޮތުގައި ރަމަޟާންމަހުގެ ހަނދު ބެލުމުގައި އެންމެ ފިރިހެނަކަށް ފެނުން ކަމުގައިވިޔަސް ޘާބިތުވާނެއެވެ. އެކަމަކު ޝައްވާލުމަހުގެ ހަނދު ޘާބިތުވުމަށް ޢަދުލުވެރި ދެފިރިހެނުންގެ ހެކިބަސްބޭނުންވެއެވެ. އިމާމު ނަވަވީ - رحمه الله - ޞަޙީޙު މުސްލިމުގެ ޝަރަޙުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަބޫޘައުރު ފިޔަވައި އެއްވެސް ޢިލްމުވެރިއެއްގެ އަރިހުގައި ޝައްވާލުމަހުގެ ހަނދަށް އެންމެ މީހެއްގެ ހެކިބަސް ޤަބޫލުކުރެވޭކަށް ނުވެއެވެ.

ދެން މިބާވަތުގެ މިޢައްދުގެ މައްޗަށް ގެންނަވާފައިވާ އެއްވެސް ދަލީލެއް ޞައްޙަވެގެން ނުވާތީއެވެ. އިމާމު ޝައުކާނީ - رحمه الله - ނައިލުލް އައުޠާރުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިކަމުގެ މައްޗަށް އެއްވެސް ޞައްޙަ ދަލީލެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައި ނުވާނެ ހެކިބަހާބެހޭ ގޮތުން ރަމަޟާންމަހުގެ

---

1) رواه أبو داود والبيهقي وابن حبان وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي.

ހަނދަރު އެކަކުގެ ހެކިބަސް ފުރަތަމަ ފެނުނުކަމަށް ބުނެފައިވާ ފަރާތަކުން ޝައްކެއް ވަސްވާސްވެރިކަން އެނގެއޭ ޝައްވާލުމަހުގެ

ހަނދަކުވެސް އެކަކުގެ ހެކިބަހަށް ފުރަތަމަ ފެނުނު ހަނދަށް ބަލާ ރޯދަ ހިފުމާ ރަމަޟާނުގެ ފަތުރުކޮށް ބަލާ ރަމަޟާނުގެ ފެށުން ގަޅާ ސަލާމަތްކަމަށް ހުކުމްކުރެއްވިއެވެ.

އެއީ ދެ އިމާމުންގެ ކަމުގައި ހުރިހާ ހަނދު ފެނުމަކުން ރަމަޟާން ފެށޭނޭ ބަސްތަކެއް ހުރިކަމަށް ޝަރުޢީ ދަލީލު ފެނޭ ހިދާޔަތެވެ.

Heading:

އެކި ޤައުމުތަކުން ހަނދު ފެނުމުގެ ޙުކުމްތައް

އެބަހީ ބަޔަކު ޤައުމުތަކުން ހަނދު ފެނިއްޖެއްޔާ އަނެއްބައި ޤައުމުތަކުން ހަނދު ނުފެނުނެވެ.

ފަހެ ޢުލަމާއުން އިޚްތިލާފުވާގެ އަރިހުގައި މިކަމުގައި އެއްވެސް ފަރަޤެއް ނުވެއެވެ. އެބަހީ ކޮންމެ

ޤައުމެއްގެ އަހުލުވެރިންނަށް އަހުލުވެރިންނަށް ޙައްޤުވާ ހުކުމް ހުރިގޮތް ވިދާޅުވި ކަމުގައި ފެނުން ޙަޤީޤަތުގައި

ކިބުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. މިއީ ބަސްތަކުގެ ދަލީލަކީ رسول الله ﷺ ގެ އަންނަނިވި ޙަދީޘެވެ. "صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ

وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ"[1] މާނައީ: "ރޯދަ ފެނުމުން ހިފައިދުރުން ޙަމަލީ ފަރާތުން ފާލާށެވެ. އަދި ރޯދަ

ފެނުމުން ނިދުއްޔާއިގެ ތެރެއިން ފިޠުރުކުރާށެވެ." ފަހެ މިޙަދީޘުގައި މުޚާޠަބުކުރެވިފައި އެވަނީ އުއްމަތުގެ ހުރިހާ

މުސްލިމުންނަށެވެ. އެބަހީ ކޮންމެ މުސްލިމަކަށް ކޮންމެ ތަނަކުން، ރޯދަ ފެނުން ކަމުގައި ވިޔަސް

އެއީ ހަމަ ހުރިހާ ޤައުމުތަކުގެ ހުރިހާ މުސްލިމުންނަށް ރޯދަ ފެނުމެވެ.

عِكْرِمَة އާއި، القاسِم بن محمّد އާއި، سالم އާއި، إسحاق – رحمهم الله – މިބައިބައިމީހުން

ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ކޮންމެ ޤައުމެއްގެ އަހުލުވެރިން ވަކިވަކިން އެ ޤައުމުތަކަށް ރަމަޟާންފަށައި، އެބަޔަކުގެ

ރަމަޟާން އެބަޔަކު ޙަމަލީ ފެނުން ބޭއްވުނަލެވޭނެއެވެ. އަދި އެއްޤައުމެއްގެ އަހުލުވެރިންނަށް ފެނުނަ

ރަމަޟާން އަނެއްޤައުމެއްގެ އަހުލުވެރިން ޙަމަލީ ފެނުން ޢަމަލެއް ނުކުރެވޭ. ފަހެ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުއި، ބަޔަކު

މަޛްހަބުގައިވެސް ޢަމަލުކުރެވޭނީ މިބަސްތަކެވެ. މިދަލީލަކީ ތިރީގެ ނަޤްލުވާފައިވާ އަންނަނިވި

ޙަދީޘެއްގެ ޙިކުމަތެވެ.

كريب – رحمه الله – ގެ ރިވާޔަތް ކިޔާދެއްވާފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެން

ޝާމުކަރައަށް ދަތުރުއްޖެއިމެވެ. އަދި އަހުރެން ޝާމުގައި ހުއްޓައި، ރަމަޟާންމަހުގެ ހަނދު އަހުރެންނަށް

ހުކުރުވިރޭގެ ހަވީރަރީރު ފެނިއްޖެއެވެ. ދެން ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުކޮޅު އަހުރެން މަދީނާއަށް

އައީމެވެ. ފަހެ ޢަބްދުالله ބުނު ޢައްބާސް އަހުރެންނާ ސުވާލުކުރައްވައިފިއެވެ. ހިލާލުއާމެދުން ރަމަޟާން

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي.

ފެނުނީ ކޮންއިރަކު ހެއްޔެވެ؟ އަހުރެން ދަންނަވައިލީމެވެ. ހުކުރުދުވަހުގެ ރޭއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާ ހަމަ ދުށިންހެއްޔެވެ؟ އަހުރެން ދަންނަވައިލީމެވެ. އާދޭހެވެ. އަދި މީސްތަކުންވެސް ދުށެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ރޯދަހިފިއެވެ. އަދި މުޢާވިޔަތުގެފާނުވެސް ރޯދަހިއްޕެވިއެވެ. ދެން ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެމެންނަށް ހަނދު ފެނުނީ ހޮނިހިރުދުވަހުގެ ރޭއެވެ. ފަހެ ތިރީސް ހަމަވަންދެން ނުވަތަ ޝަވްވާލުމަހުގެ ހަނދު ފެންނަންދެން އަހުރެމެން ރޯދަހިފާނަމެވެ. ދެން އަހުރެން ދަންނަވައިލީމެވެ. މުޢާވިޔަތުގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގަތް ހަނދުދެކުން، އަދި އެކަލޭގެފާނު ރޯދަހިއްޕެވުން ފުއްދޭވި ފުއްދޭވަކަން ކަލޭގެފާނު ނުބައްލަވާނީހެއްޔެވެ؟ ދެން ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. ނޫނެކޭ! رسول الله ﷺ އަހުރެމެންނަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވަނީ މިގޮތަށް ކަންތައްކުރުމަށެވެ. (އެބަހީ އެބައެއްގެ ހަނދަކަށް އެބަރަށު ބަލައިހުރުމަކަށެވެ.)"(1)

الأمير الصنعاني – رحمه الله – "سُبُلُ السَّلام" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެންމެ ރަނގަޅު ގޮތަކީ އެގައުމަކަށް ފެނުނު ހަނދަކުން އެގައުމުގެ އަހުލުވެރިންނާއި އެގައުމާ ކައިރީގައިވާ ގައުމުތަކުގެ އަހުލުވެރިން ޢަމަލުކުރުމެވެ.

ބަޔާންވެ އެދިޔަ މިމަސްއަލާގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ ރައްދުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ މަޝްހޫރު މިންރައްއޮތެވެ.

الإمام الشوكاني – رحمه الله – "نيل الأوطار" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ޙުއްޖަތަކީ رسول الله ﷺ ކުރެއްވި އަމުރުފުޅުގައެވެ. ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ އިޖުތިހާދުގައެއް ނޫނެވެ. رسول الله ﷺ އަމުރުކުރައްވާފައިވަނީ "صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ"(2) މިފަދައިންނެވެ. މާނައީ: "ހަނދު ފެނުމުން ތިޔަބައިމީހުން ރޯދަހިފާށެވެ. އަދި ހަނދު ފެނުމުން ތިޔަބައިމީހުން ރޯދަވީރުވާށެވެ." ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސް ބަޔާންކުރައްވާފައި އެވަނީ މިބަސްފުޅުން އެކަލޭގެފާނު ވިސްނިވަޑައިގަތް ގޮތެވެ. އެހެންކަމުން މިބަސްފުޅުގައި މުޚާޠަބްކުރެވިފައި އެވަނީ ހުރިހާ މުސްލިމުންނަށެވެ. އެހެންކަމުން މުސްލިމުން ކޮންމެގައިވާ ޚާއްޞަ ދިމާލެއްގައިވިޔަސް، ހަނދު ފެނުނު ކޮޅުގައި ވިޔަސް އެއްޗީ މުސްލިމުންނަށް ހަނދު ފެނިއްޖެއެވެ.

---

1) رواه أحمد ومسلم والترّمذي والنّسائي.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي.

ފަލަކީ ހިސާބުން ހަނދު ބޭނުންކުރުން

ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ފަލަކީ ހިސާބުން ހަނދު ބޭނުންކުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. އެއީ މުސްލިމުންނަށް އެކަން ކުރުން ދަތިކަމުގައި ވާނަމަ މުސްލިމުންނަށް އެކަން ވެގެންދާނީ ވަރަށްބޮޑު ދަތިކަމަކަށެވެ. އެހެނީ އެއިލްމު ދަސްކޮށްފައިވާ މަދު ބަޔަކަށް ކަމަށްވާތީއެވެ. އަދި ޝަރީޢަތުން މުސްލިމުންނަށް ކަމެއް އުނދަގޫކުރައްވާފައެއް މުސްލިމުންގެ ދީނުގައި ދަތިކަމެއް ލައްވާފައެއް ނުވެއެވެ.

ފަހެ، ފަލަކީ ހިސާބުން މާތްالله ހުކުމްކުރައްވާފައިވާ މިންވަރަށް އެއިލްމުން ހަނދު ބޭނުންކުރުން ހުއްދަވެގެންވާނެކަމަށް ابن سُرَيج ގެ އަރިހުން ނަގުލުކުރެވިފައިވެއެވެ. މިކަމާބެހޭގޮތުން ދަލީލަކީ ހަނދުބެލުމަށް އައިސްފައިވާ ބަހެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި "فَاقْدِرُوا لَهُ" މިފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ. ابن سُرَيج ގެ އަރިހުގައި މިއިބާރާތުގެ މާނައަކީ "ހިސާބުވެރިންގެ ޚާއްޞަކޮށް ހަނދު ތާވަލުކޮށް ކަނޑައެޅުމަށެވެ. ފަހެ މިހިސާބުވެރިން ހަނދު އިން ކަނޑައަޅާ ގޮތަށް ފާހަގަކުރައްވާފައެވެ." މިއިބާރާތުގައި ދެވަނަރިވާޔަތުގައި އެވަނީ ފަލަކީ ހިސާބުން މާތްالله ހުކުމްކުރައްވާފައިވާ މިންވަރަށެވެ. އަދި ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި "فَأَكْمِلُوا العِدَّةَ" "މިއިބާރާތުގެ މާނައަކީ ހަނދު ތިރީސްދުވަސް ފުރިހަމަކުރާ ގޮތަށް މިހިސާބުވެރިން ނޫނަސް (އާއްމު ރައްޔިތުން) ހަމަކުރަންވާނެއެވެ." މިފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ. ابن سُرَيج ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، މިއިބާރާތުގައި ދެބަސްފުޅުގައި އެވަނީ ބައިމީހުންނަށެވެ. އަދި ހަމަ މިގޮތަށް مُطَرِّف بن عبد الله އަދި، ابن قُتَيْبَة އަދި ނިސްބަތްވެފައިވާ ކަމަށްވެސް ރިވާވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ.

ދަންނައެވެ. އެއްބަޔަކުން އަނެއްބަޔަކު ތަފްޞީލުކުރުމުގެ ޙަދީޘު ކަނޑައެޅިފައި ޢިބާރާތް، މިބަސްފުޅުގައި ވާރިދުވެފައިން އައިސްފައިވާ ބަރާބަރުކަން ބަޔާންކޮށްދީފައެވެ. ابن سُرَيج ފަލަކީ އިލްމުވެރިންނަށް ހުކުމްކުރައްވަން ވިދާޅުވާ ޒާތުބަޔަކަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވުން، އެއިބާރާތް ޚާއްޞަ ކޮށްދީފައިވާ ބަސްފުޅުގައި "فَإِنْ أُغْمِيَ عَلَيْكُمْ فَاقْدِرُوا لَهُ ثَلاَثِينَ" މިފަދައިން އައިސްފައިވެއެވެ. އެބަހީ "މިއިބާރާތުގެ މާނައަކީ ހަނދު ތިރީސްދުވަސް ފުރިހަމަކުރާ ގޮތަށް މިހިސާބުވެރިން މައްސަލާގެ ފާހަގަ ކުރިމަތިވުމުގައި ކަނޑައަޅާށެވެ." ފަހެ މިއިބާރާތުން ކަނޑައެޅިގެން އެބަސް ފަލަކީ އިލްމުވެރިންނަށް ޚާއްޞަ ހުކުމްތަކެއްގެ ނުވާކަމެވެ. އަދިބާއްޖެ! ހުރިހާ މުސްލިމުންނަށް ޢާންމުކޮށްފައި ވާކަމެވެ. އަދި މާތްالله ރަސޫލުންނާއި އަޅުގަނޑުމެންގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ހަމަކަނޑައެޅުމަށް رسول الله ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "صُومُوا

لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلاَثِينَ"(1) މާނައީ: "ހަނދު ފެނުމުން ތިޔަބައިމީހުން ރޯދަހިފުން ފަށާށެވެ. އަދި ހަނދު ފެނުމުން ތިޔަބައިމީހުން ފިޠުރުކުރާށެވެ. ފަހެ ވިލާގެ ސަބަބުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހަނދު ނުފެނިއްޖެނަމަ ފަހެ ތިރީސް ހަމަކުރާށެވެ." އަދި އަންނަނިވި ބަސްފުޅުގައި ވަޙީވީ ބިލުދުން ހަނދު ފާޅުވެނިކުރުމަށް އަދި ކުށްދަރައް ނުވާތިނަން ގެންގުޅުންތަކެއް ޖޫމައިގައި ބައްލަވަންވާނެއެވެ. މާތްالله ކުރެއްވުންތެރިވި ޙަދީޘްالله ބުނު އުމަތުގެ ހިތައިން ދިމާވާނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިއެވެ. "لاَ تَصُومُوا حَتَّى تَرَوُا الْهِلاَلَ وَلاَ تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހަނދުފެނުމަށް ފަހުގައި ނޫނީ ރޯދަހިފުން ތިޔަބައިމީހުން ހިފޭ ކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހަނދުފެނުމަށް ފަހުގައި ނޫނީ ތިޔަބައިމީހުން ފިޠުރުކުރުމަކީ ނުވެއެވެ." ފަހެ ހަނދު ފެނުމުން ރޯދަހިފުން ފެށުމަކީ އަދި ފިޠުރުކުރުމުގެ އުސޫލަކީ އެކަށީގެންވާ ގޮތެވެ. އަދި ހަނދު ފެނުމަކީ ޝަރުޢީ ގޮތެއްގެ ވެއްޖެއެވެ. އަދިވެސް ހަނދު ފެނުމުގެ ރޯދަހިފުން ފެށުމެވެ. އެކަން އެވަނީ ބަޔާންކުރެއްވި ޙަދީޘްތަކެއް ޚަބަރުގައިވާ ކަމެކެވެ. ބިސާބު ވަރަށް ސާފު ހަނދު ފެނުމަށް ރޯދަހިފުން ފެށުމެވެ. އެކަން އެގޮތަށް ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ.

ހަމަކަށަވަރުން ޙިސާބުގެ ރޯދަހިފުމަކީ ޝަރީޢަތްގައިވާ ގޮތުގައި ކުރިމަށް ލާކަމެކެވެ. އަދި އެހެން ފެނުމަށް ނިޔަތް ކަނޑައެޅުމާ ގުޅޭ ޝަރީޢަތަށް ގޮތުގެ ތަކާއި. އާއި ޙިސާބުގެ ހަނދުއަކީ ސާޅީސްގޮތުގެ ހަނދު ޙުކުމް ފެނުމެވެ. އަދި ޝަރީޢަތްގައި އެގޮތަކީ ޚިލާފުވާ ކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދި ބިސާބު ވަރަށް ސާފު ހަނދު ބަލައިނުލާ ގޮތް ނުކުރައްވާ ކަމެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ކުރެއްވުންތެރިވި ޙަދީޘްالله ބުނު އުމަތުގެ ހިތައިން ދިމާވާނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިއެވެ. "إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّــيَّةٌ لاَ نَكْتُبُ وَلاَ نَحْسُبُ، الشَّهْرُ هٰكَذَا وَهٰكَذَا، يَعْنِي: مَرَّةً تِسْعَةً وَعِشْرِينَ وَمَرَّةً ثَلاَثِينَ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އަހަރެމެންނީ އުއްމީ އުއްމަތެކެވެ. އަހަރެމެން ލިޔެ، ޙިސާބު ނުކުރަމުއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މަހުގެ ދުވަސްތަކަކީ މިގޮތަށެވެ. އަދި މިގޮތަށެވެ. އެބަހީ ބައެއްފަހަރު ނަވާވީސް. އަދި ބައެއްފަހަރު ތިރީސް." ފަހެ މިހަދީޘް އެކަށީގެންވާ ބަޔާންކުރުމެއް ހަމަކަށަވަރުން ޙިސާބުގެ ފަތަކުގެ ވަކިކަމެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން މިއީ އެހެން އެއްގަލު ޙިސާބުގެ ފެނުމަށް ނިޔަތް ކަނޑައެޅުމުގެ ވަރަށް

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

ހިސާބުން އިސްލާމީދީނުގެ ޝަރީޢަތުގައި ސަބަބުކުރެވިގެންވާ ކަމެއް ނޫންކަމެވެ. އަދި މިސްކީނުންގެ ޙައްޤު އެދޭގޮތަށް ކަމެއް ވެސް ނުވެދާނެއެވެ.

ދެން އެދުރުކުރާ ސުވާލަކީ ނަމާދުވެގެންވާ ކަންތައްތަކުގައި މުސްލިމުން ދެކޮޅު ހިސާބަށް ބަލައިލާ ދާއިރާގައި ނަޒަރުގެ ކަންތައްތަކުން ދުރުވެ ކަންތައްތަކަށް ޢަމަލުކުރުމަށް ބަލާނެތޯ؟ ދަންނަވަމެވެ. ނަޒަރުގެ ކަންތައްތަކަށް ދުރުވާ ކަންތައްތަކުން ދުރުވެ ހިސާބުން އިސްލާމީދީނުގެ ބަޔާންކުރެވުނު ސަބަބަކީ އެކަމަށް ޝަރީޢަތުގައި މަގެއް ކަންތައްތަކުގައި ވާޖިބެވެ. އަދި އެއީ ޙަރާމް ޙުކުމް ދެންނެވީއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ނަމާދުވެގެންވާ ކަންތައްތަކުން ޝަރީޢަތުގައި މިގޮތް ކަންތައްތަކުގައިވާނެއެވެ. ފަހެ ކަންތައްތަކުގައިވާމިނަވަ ދުރުވާ ހިސާބުން އެކަމުގެ ކަންތައްތަކުން ހުއްދަވެއް ނުވާނެއެވެ.

ރޯދައިގެ ރުކުންތައް

ފުޤަހާއު އިއްތިފާޤުވެފައިވާ އަރިހުގައި ރޯދައިގެ ރުކުނަކީ ބިނާވެގެންވާ ރުކުންތަކުގެ މަސައްކަތެވެ. އެއީ:

(1) ނިޔަތްގެނައުން. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعْبُدُواْ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ (البيّنة: ٥) މާނައީ: "އަޅުކަން މާތްاللهއަށް ޚާލިޞްކޮށް ދީން، އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރުމަށް ފިޔަވައި އެމީހުންނަށް އަމުރުކުރެވިފައެއް ނުވެއެވެ." ފަހެ އަޅުކަން މާތްاللهއަށް ޚާލިޞްކުރުމަކީ އަޅުކަމުގެ ނިޔަތްގެނައުމެވެ.

މާތްالله ރަސޫލާ ﷺ ހަދީޘްގައިވެއެވެ. ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގެ ބަޔާނުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ޢަމަލުތައް ބިނާވެގެންވަނީ ނިޔަތްތަކަށެވެ. އަދި ކޮންމެ މީހަކަށްވެސް ވާނީ ނިޔަތްކުރި ކަމެކެވެ."

ދެންފަހެ ނިޔަތަކީ ހިތުގެ ޢަމަލެކެވެ. ދުލުން ކިޔުމެއް ނޫނެވެ. އެއީ ކަމެއް ކުރުމަށް ގަސްދުކުރުމެވެ. ދިނީ ޢަމަލެއް ނިޔަތުގެ މަގުގައި ދެއްކުންތަކާއި އަންގާ ސަބަބުތަކެއް ހިތުން ޤަޞްދުކޮށް، އެހެނަމަ ހަމަބައިވެގެން اللهއަށް ޤުރުބަވުމަށް ގަސްދުކުރުމެވެ. ފަހެ ދުރުން

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

ނިޔަތް ކިޔުމަކީ ޝަރީޢަތުން އެއްގޮތަކަށްވެސް ތާބިތުވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އަދި ނިޔަތުގެ ގޮތުގައި ކިޔާން ވަކިލާއްބަ ޙަދީޘެއްވެސް ޝަރީޢަތުގައި ވާރިދުވެގެން ނުވެއެވެ. ރޯދައަށް ހުރުމުގެ ގަސްދުގައި ރޭގަނޑު ހުރުމަކީ މިހާ ނިޔަތްކަމަށް ވެއެވެ. އަދި ހުރުމަށްޓަކައިސް ރޯދަހިފުމަށް ހުރިހާ ކަމަކުން ދުވާލު ދުރުވެ ހުރުމަށް ގަސްދުކުރުމީ މިއާ ނިޔަތްގަނޑުވެއެވެ. އުސޫލުގެ ކަމެއް ނޫނެވެ. އަދި ނިޔަތުގެ ގޮތުން ވަކި ލަފްޒެއް އިބާރާތެއް ހިމަން އުފެއްދުމަކީވެސް ޝަރުޢުވެގެން ނުވެއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ މަޤުބޫލު ހާލަތުގައި ކަމަށް އެކަށައަޅުއްވާފައެއް ނުވެއެވެ.

ދެންފަހެ ނިޔަތުގައި ޝަރުޢުވެގެންވާ ޙާލަތްތަކެވެ. އެއީ:

(1) التَّبْيِيتُ: **ރޯދަހިފާ ދުވަހުގެ ކުރިން ނިޔަތްކުރުން.** ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ރޯދަހިފާ ފަރުޟު ދުވަހުގައި ނިޔަތްކުރުމެވެ. މުއުމިނުންގެ މަންމަ حَفْصَة ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "مَنْ لَمْ يُبَيِّتِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ، فَلاَ صِيَامَ لَهُ"(1) މާނައީ: "ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން، ރޯދަހިފުމަށް ނިޔަތްނުކުރާ މީހާ ރޯދައެއް ނުވެއެވެ." މިއީ ފަރުޟު ރޯދަހިފުމުގެ ޙުކުމެވެ. ދެންފަހެ ސުންނަތް ރޯދައަކީ، ފަތިސްވުމަށްފަހު، ރޯދަހިފާ ކަމުގެ ނިޔަތް ކުރެވިދާނެއެވެ. މުއުމިނުންގެ މަންމަ ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު رسول الله ﷺ އަހުރެންގެ ގާތަށް ވަޑައިގެން ވިދާޅުވިއެވެ. "هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟" "ކާނެ އެއްޗެއް ހުރިތޯ؟" އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ނޫނެކެވެ! ދެން ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ. "فَإِنِّي إِذًا صَائِمٌ" "އެހެންވީމާ މިހާރު އަހުރެން ރޯދައަށް ހުރެވީމެވެ."(2)

މިޙަދީޘުން ވިދާޅުވާ ކަމަކީ ސުންނަތް ރޯދައަށް ދުވާލު ނިޔަތްކުރެވިދާނެ ކަމެވެ، ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ނިޔަތްކުރުން ޝަރުޠުވެގެން ނުވާކަމެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވަނީ ދުވާލުގެ ކުރިން ވެސް ނިޔަތްކުރެވިދާނެކަމެވެ. ފަހެ މިކަމާ ބެހޭގޮތުން އެއްވެސް ބަޔަކު އިސްތިސްނާ ނުކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމުން ވާޖިބުވެގެން ނުވެއެވެ. މުއުމިނުންގެ މަންމަ ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ رسول الله ﷺ ހުރިހާ ކަމަކުން ތަބާވެވޭނެ ގޮތް ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ.

(2) التَّعْيِينُ: **ރޯދައިގެ ބާވަތް ކަނޑައެޅުން.** އެއީ ރޯދައިގެ ބާވަތް ކަނޑައަޅާ ދެއްވުމެވެ. އެއީ ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދައިގެ، ކައްފާރާގެ ރޯދައިގެ، ނަދުރުގެ ރޯދައާއި އަދި ސުންނަތް ރޯދަ

---

1) رواه النسائي والبيهقي والدارقطني وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد ومسلم وابن خزيمة وأبو داود.

ހިފުމެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ޢަމަލުތައް ބިނާވެގެންވަނީ ނިޔަތްތަކުންނެވެ. އަދި ކޮންމެ މީހަކަށްވާނީ އޭނާ ނިޔަތްކުރި ކަމެކެވެ."

(3) التَّكْرَارُ: **ނިޔަތް ތަކުރާރުކުރުން.** އެބަހީ ކޮންމެދުވަހަކަށް ވަކިން ނިޔަތްކުރުމެވެ. ދީނީ ޢިލްމުވެރިން ފިޤުހުގާ ގޮތުގައި ޢުލަމާއުންގެ ކޮންމެދުވަހަކަށް ވަކިން ނިޔަތްކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. މިއީ ޢުލަމާއުންގެ އެއްނިޔަތަކުން ނުފުދޭނެއެވެ. އިމާމު މާލިކު – رحمه الله – ފިޤުހުވެރިޔަކު މިއީ ޢުލަމާއުންގެ އެއްނިޔަތަކުން ފުދޭނެ ކަމަށެވެ. އެހެންނަމަވެސް ޝަރުޠަކީ އެދުވަސްތަކުގައި، ރޯދަ ދުވަސްކުރިއެރުމަށް ނިޔަތް އާކުރަންޖެހޭން ކަމަށެވެ. އަދި މިބާވަތުގެ ދުވަސްތަކުގެ އިމާމު އަބޫޙަނީފާ – رحمه الله – ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. މިދުވަސްތަކުގެ ދަރުމަވަންތަ ބެހެއްގެ ދަރުމަވަރެވެ. ޖުމްހޫރު އިސްލާމީ ޢާލިމުންގެ ޢުލަމާއުންގެ ކޮންމެ ދުވަހަކަށް ވަކި ނިޔަތް ޖެހޭނެއެވެ. އެއްނިޔަތަކުން ކޮންމެ ދުވަހަކަށް ވަކިން ނިޔަތްކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި މިއީ ޢުލަމާއުންގެ އެއްނިޔަތަކުން ފުދޭނެކަމަށް ފިޤުހުގާ ބާކީވުން ދުވަސްވަރުގެ ގޮތުގައި ނަމާދު ދުވަހެއް މިއީ ދުވަސްވަރު އެއްއަދަދުކަމެވެ. އެއްނިޔަތަކުން އެއްނިޔަތަކުން ފުދޭނެއެވެ.

(2) ފަޖުރުގެ އިރުއަރާ ބަނދުވާ ފަތިސްވަގުތު ރޯދަ ފެށޭނީ އެވަގުތު ކަމަށް

އެވަގުތު ބަޔާންކުރެވޭ: މާތްالله ވަޙީކުރެއްވި އާޔަތެއްގައިވެއެވެ. ﴿وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ مِنَ ٱلْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا۟ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيْلِ ۚ﴾ (البقرة: ١٨٧) މާނައީ: "ފަތިހުގެ އަނދިރިކަމުން ހުދުކަނޑި އަލިކަމުގެ ފަށްފަށް ބަހައިލާ ފެންނަންދެން ކާށާއި ބޮއެއްސާމެވެ. ދެން ރޯދަ ރެއާއި ހަމައަށް (އެބަހީ އިރުއޮއްސުނު ހަމައަށް) ފުރިހަމަކުރާށެވެ."

އަހަރުގެ މައްސަލަ رمضان މަހުގެ ރޯދަ ފެށިގެންދާގޮތާ ނިމުން

ރަނގަޅު ރާއްޖެއިރުވެރި، ސަޢޫދީޢަރަބިއްޔާ، ބާކިސްތާނު، ޢިރާޤު، ސިރީލަންކާ، ސީރިޔާ، (އަމެރިކާ ކަމުގައިވާނަމަ) އަދި ސަޢޫދީޢަރަބިއްޔާ، ބާކިސްތާނު، ޢިރާޤު ދަށުވެރިވުމާއި ކޮންމެ ދުވަހެއްގެ ނިޔަތް ފެށިގެންދާ ހިލާލު ބެލުމުގެ ގޮތުން ފަތިސްފަތިސް ރޯދަފަށާ ދުވަސްތަކުގެ އިޚްތިލާފު ވަޒަންކުރެވިފައެވެ.

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

ކާފިރުންނާއި، މަޖުނޫނުންނާއި، ކުޑަކުދިންނާއި، ބަލިމީހުންނާއި، ދަތުރުވެރިންނާއި، ޙައިޟުވެރިންނާއި، ނިފާސްވެރިންނާއި، ހަށިހަރުގެ އާއި ބާރު ކުޑަވެފައިވާ މުސްކުޅިންނާއި، މާބަނޑުމީހުންނާއި، ކިރުދޭމީހުންނާއި، މިއުންމަތުގެ އެބައެއްގެ މައްސަލަ ޙުކުމް ވާޖިބުވެގެން ނުވާ މީހުންނެވެ.

ކާފިރުންނާއި މަޖުނޫނުންގެ ޙުކުމް

ރޯދައަކީ ދީނީ އަޅުކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން މުސްލިމު ނޫން ބަޔަކަށް އެކަން ވާޖިބެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ރޯދަހިފިއަސް ރޯދައަކަށް ނުވާނެއެވެ. ދެން މަޖުނޫނުން ދަންނައެވެ. އެބައިމީހުން ޢަޤުލު މުކައްލަފުވެގެން ނުވާތީ އެބައިމީހުންނަކަށް ރޯދައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ފަހުން ރަނގަޅުވި ކަމުގައި ވިޔަސް ދުވަސްތަކެއް ފާއިތުވެފައިވާ ރޯދަތައް ޤަޟާކުރަން ނުޖެހޭނެއެވެ. ފަހެ މާތްﷲ ރަސޫލާގެ ޙަދީޘުގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّىٰ يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّىٰ يَحْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّىٰ يُفِيقَ"[1] މާނައަކީ: "ނިދާމީހާގެ ހޭލުމާ ހަމައަށާއި، ކުޑަކުއްޖާ (އެބަހީ އިޙްތިލާމުވުމާ ހަމައަށާއި) އަދި މަޖުނޫނު މީހާ ހޭއަރާ ހަމައަށް ގަލަމު އުފުލިއްޖެއެވެ. އަދި ފަރުވާ ލިބިގެން ހަމަޖެހުމަށްދާންދެން ގަލަމު އުފުލިއްޖެއެވެ." ދެން މީހުން ޢަޤުލު ގެއްލިގެން ދާ ވަގުތެއްގައި މަޖުނޫނު ހާލަތުގައި ހުރެ ރޯދަ ދޫކޮށްލާ ދުވަސްތަކުގެ ޤަޟާ ވާޖިބު ނުވެއެވެ. އަދި ޢަޤުލު ގެއްލޭ ބަލިތަކުގައި، މިގޮތުގެ ބައިމީހުން ނުވެއެވެ.

ކުޑަކުދިންގެ ޙުކުމް

ޢަޤުލު ބުއްދިވެރިންގެ ބޮޑުކަމުގައި ބާލިޣުވާ ކުދިންގެ ވަރަކަށް ފަސްކުރުމުގެ ރޯދަ ވާޖިބެއް ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްމަގު ފާހަގަވެގެން ބަލާއިރު ކުދިންނަށް ޢާދަވާނެއެވެ. ހަމަ އެގޮތުން ސަހާބީން އަޅުގަނޑު ބަހާއި ކުޑަކުދިން ރޯދައަށް ބަރާބަރު ފުރުސަތަށް ކުރަނީ ނަމާދުކަން ބަލައިގަތުމަށްޓަކައެވެ. އަދި އެގޮތް ޝަރީޢަތް އިގުރާރުވެއެވެ.

---

1) رواه أحمد وأبوداود والتّرمذي والنّسائي وصحّحه الألباني.

އެކުދިންނަށް ރޯދަހިފުމަށް ކުޅަދާނަވާނަމަ އެކަމަށް އެކުދިން ތަމްރީނުކުރުމަށްޓަކައި ރޯދައަށް ތިބުމަށް އެކުދިންނަށް އަމުރުކުރުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ސަލަފުން ކުޑަކުދިން ރޯދައަށް ތަމްރީނު ކުރުވާ ކަމުގެ ވާހަކަ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ރުبيّع بنت معوِّذ ގެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ. އެއީ ރަސޫލާ ﷺ ވާހަކަދެއްކެވީއެވެ. އަށޫރާ ދުވަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުކުރެއްވުމުގެ ކުރިން رسول الله ﷺ، އަންޞާރީންގެ ބައިތަކަށް ފޮނުއްވެވީއެވެ. "ރޯދައަށް ހުރި މީހާ، ރޯދަ ފުރިހަމަކުރާށެވެ. އަދި ރޯދައަށް ނުހުންނަ މީހާ، ދުވަހުގެ ބާކީ ވަގުތު ރޯދައަށް ހުންނާށެވެ." ފަހުން އަހަރެމެން ރޯދަ ހިފަމުއެވެ. އަދި އަހަރެމެންގެ ކުދިން ރޯދައަށް ބައިތިއްބަމުއެވެ. ކުދިން ކާއެއްޗަކަށް ރޮއިފިނަމަ، އަހަރެމެން އެކުދިންނަށް ކުޅެން ކުޅިބަސް ދީފައި މިސްކިތަށް ގެންދަމުއެވެ. ފަހުން ކާންބޭނުންވާ ވަގުތަށް ދާންދެން އެކުދިން އެކުޅިބަސްގަނޑާ އެކުދިން އަތުގައި ހުންނަހެއެވެ. އެއީ ރޯދަވީއްލާ ވަގުތަށް ދާނދެނެވެ."(1)

ހަށިގަނޑުގެ އާރާއި، ބާރުކެނޑިފައިވާ މުސްކުޅިންގެ ޙުކުމް

ފަހު މުސްކުޅިވުމުގެ ސަބަބުން ހަމަނުޖެހޭ ބަލިބަލިކަމުގައި ޖެހިގެން ރޯދަ ނުހިފޭ މީހުން ރޯދަނުހިފައި، ކޮންމެ ދުވަހަކަށް މިސްކީނެއްގެ ކާނާ ދޭން ވާނެއެވެ. ﷲ ތަޢާލާ ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدۡيَةٞ طَعَامُ مِسۡكِينٖۖ فَمَن تَطَوَّعَ خَيۡرٗا فَهُوَ خَيۡرٞ لَّهُۥۚ وَأَن تَصُومُواْ خَيۡرٞ لَّكُمۡۖ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ﴾ (البقرة: ١٨٤)

މާނައީ: "ރޯދަ ހިފުމަށް ކުޅަދާނަވާ މީހުންގެ މައްޗަށް ފިދުޔާއެއްގެ ގޮތުގައި (ކާނާ ދޭން ރޯދަ ނުހިފައި) މިސްކީނަކަށް ކާނާދިނުން ވާނެއެވެ. ފަހު (މިސްކީނަކަށް ވުރެ އިތުރަށް ދިނުން) ހެޔޮ ކަމެއްކަމުގައި ހެދުން ފަހެ، އެއީ އެމީހަކަށް ހެޔޮވެއެވެ. އަދި (ރޯދަހިފުމަކީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހެޔޮކަމެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ރޯދަހިފުން ހެޔޮވެއެވެ. އެކަން ތިޔަބައިމީހުން ދަނެއްޖެނަމަ." މިއާއި ބެހޭގޮތުން "ރޯދަހިފުމަށް ކުޅަދާނަވާ، ރޯދަ ހިފުން" ގެ މާނަ ހަވާލާދެއްވާ ބޭފުޅުންގެ ތެރޭގައި ﷲ ތަޢާލާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ﷲ ބިން ޢައްބާސް

1) رواه البخاري ومسلم والبيهقي وابن حبان وابن خزيمة.

ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެބައިމީހުން ކޮންމެ ދުވަހެއްގެ ބަދަލުގައި މިސްކީނަކަށް ކާން ދިނުމުން ފުދޭނެއެވެ. އަދި ދުވާލަކު ދުވަހަކަށް ކާތަކެތި ނިސްބަތުން ދޭނެއެވެ.

ފަހެ ހަމަ އެހެންގޮތަކަށް ކުރަން އުޅޭނަމަ ނުކުރާ ބައްޕައާ މިހާރު، މުޚުތާރު ދިރިއުޅުމުގެ ބޭނުންތަކުގައި ކަމުގެ ދުވަސްތަކުގައި ދުވާލަކު ކާން ދިނުމުން ފުދޭނެއެވެ. ކޮންމެ ދުވަހެއްގެ ބަދަލުގައި މިސްކީނަކަށް ކާންދިނުމުން ފުދޭނެއެވެ. އެއީ މުސްލިމުންގެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްކަމަށް ވެއެވެ.

މާބަނޑު މީހާއާއި، ކިރުދޭ މީހާގެ ޙުކުމް

މާބަނޑު މީހާއާއި، ކިރުދޭ މީހާގެ ޙުކުމަކީ ބަލިމީހާގެ ޙުކުމެވެ. އެބައިމީހުން ރޯދަ ހިފުމަށް ނުކުޅެދޭނަމަ، ނުވަތަ ދަރިފުޅަށް ގެއްލުމެއް ވާނެކަމަށް ބިރުގަންނަނަމަ ރޯދަ ދޫކޮށްލުމަށް ހުއްދަވެއެވެ. ދެން ފަހުން އެދުވަސްތައް ޤަޟާކުރާނީއެވެ. އެއީ ސަޙީޙު ބަސްކަމުގައި ވެއެވެ. أَنَس بن مالِكُ الكَعْبِي ގެ ޙަދީޘް ޤަވާޢިދުން ފެނިގެންދެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ وَضَعَ شَطْرَ الصَّلاةِ عَنِ الْمُسَافِرِ، وَوَضَعَ الصَّوْمَ أَوِ الصِّيَامَ عَنِ الْمَرِيضِ، وَالْحُبْلَى، وَالْمُرْضِعِ"[(1)] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ދަތުރުވެރިޔާއަށް ނަމާދުގެ ބައިކުޑަކޮށްދެއްވީ ﷲ ވެސް މާތްވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ. (އެބަހީ ހަތަރުރަކުޢަތްގެ ނަމާދު ދެރަކުޢަތަށް ކުރުކޮށް ދެއްވީއެވެ.) އަދި ބަލިމީހާއަށާއި، މާބަނޑު މީހާއަށާއި، ކިރުދޭ މީހާއަށް ރޯދަވެސް މާފުކޮށް ދެއްވީއެވެ." ދެން މިދެމީހުން ފަހުން ރޯދަ ޤަޟާކުރާނީއެވެ، ފަހުމަތިން ވާދެވޭ ދުވަސްތަކުގައި ވެސް ޚާއްޞަކޮށް ދުވަސް ވާނެއެވެ.

ﷲ ރަޙުމަތްކުރައްވާ ބޭކަލުން عبد الله بن عباس އާއި، عبد الله بن عمر ވިދާޅުވީ މިގޮތަށެވެ. މާބަނޑު މީހާއާއި، ކިރުދޭ މީހާ ދަރިފުޅުގެ ސަބަބުން ނަފްސަށް ގެއްލުމެއް ވާނެ ކަމަށް ބިރުގަންނަނަމަ، އަދި ދަރިފުޅަށް ގެއްލުމެއް ވާނެކަމަށް ބިރުގަންނަނަމަ އެއުރެން ރޯދަ ދޫކޮށްލުމަށް ހުއްދަވާނެއެވެ. ޙުކުމް ޤަޟާކުރުމަކީ ނުޖެހޭނެއެވެ. މިދެބޭކަލުންގެ މަޛްހަބަކީ މުސްލިމުންގެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްކަމަށް ވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނުންގެ އިޖްތިހާދުން ދުވާލަކު ކާން ދިނުމެވެ.

އިމާމު ޝާފިޢީ ރަޙިމަހުﷲ، އިމާމު އަޙްމަދު ރަޙިމަހުﷲ، އިމާމު އަބޫޙަނީފާ، އިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި މިބޭކަލުންގެ މަޛްހަބާ ތިޔަ މާބަނޑު މީހާގެ ޙުކުމްގެ ސަބަބުން ނަފްސަށް

1) رواه أحمد وأبوداود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ގެއްލުންވެދާނެ ކަމުގެ ބިރަށް، އަދި ހާމިލާވުމާ ކިރުދިނުމުގެ ސަބަބުން ދަރިފުޅަށް ގެއްލުން ވެދާނެކަމުގެ ބިރަށް ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ޤަޟާވީ ހަމައެކަނި ދުވަހަކަށް ރޯދައަށް ޤަޟާކުރާނެއެވެ. ފިދުޔާދޭކަން ނުޖެހޭނެއެވެ.

އިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، މާބަނޑުވީ ކިރުދިނުމުގެ ސަބަބުން ނަފްސަށް ގެއްލުންވެދާނެ ކަމުގެ ބިރަށް ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ޤަޟާވީ ހަމައެކަނި ދުވަހަކަށް ރޯދައަށް ޤަޟާކުރާނެއެވެ. ފިދުޔާދޭކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. އެކަމަކު ކިރުދިނުމުގެ ސަބަބުން ނަފްސަށް ގެއްލުންވެދާނެ ކަމުގެ ބިރަށް ވިއަސް، އަދި ދަރިފުޅަށް ގެއްލުން ވެދާނެކަމުގެ ބިރަށް ވިއަސް ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިނަމަ މިދެބާވަތުގެއިވެސް އެކާ ޤަޟާވީ ދުވަހަކަށް ރޯދައަށް ޤަޟާވެސް ކުރާނެއެވެ. އަދި ކޮންމެ ރޯދައަކަށް މިސްކީނަކަށް ކާންވެސް ދޭނެއެވެ.

އިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އިމާމު އަޙްމަދުއާއި، އަދިވެސް ވަރަށްގިނަ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، މާބަނޑުމީހާއާއި، ކިރުދޭމީހާއި، ކިރުދިނުމުގެ ސަބަބުން ނަފްސަށް ގެއްލުންވެދާނެ ކަމުގެ ބިރަށް ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ޤަޟާވީ ދުވަހަކަށް ރޯދައަށް ޤަޟާކުރާނެއެވެ. ފިދުޔާދޭކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި އެދަރިފުޅުން ދަރިފުޅަށް ގެއްލުން ވެދާނެކަމުގެ ބިރަށް ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ދުވަހަކަށް ރޯދައަށް ޤަޟާކުރުމާއެކު ފިދުޔާވެސް ދޭންޖެހޭނެއެވެ. ރާޖިހުގޮތަކީ ކަމަކީ ފެންނަނީ މިކަމެވެ.

ދޮންފަދަ ފިޤްހުއިގެ ގޮތުގައި އިލްމުވެރިން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ކަށިން މިސްކީނަކަށް މަދުވެގެން ބާވަތުގެ މުއްދުގެ މިންވަރެވެ. އެއީ ގާތްގަނޑަކަށް 625 ގްރާމް ވަޒަން ވެސް ވާނެއެވެ.

ބަލިމީހާއި، ދަތުރުވެރިޔާގެ ރޯދަ

ބަލިފަސޯރާން ކަމަށް އުއްމީދުކުރާ ބަލިމީހާއާއި، ދަތުރުވެރިޔާއަށް ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ޝަރީޢަތުގައި ހުއްދަކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. އަދި ފަހުން އެރޯދަތައް ޤަޟާކުރުމަށްވެސް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ (البقرة: ١٨٥) މާނައީ: "އަދި ބަލިވެގެން ކަމުގައިވާ މީހާ ނުވަތަ ދަތުރެއްގެ މަތީގައިވާ މީހާ (ރަމަޟާނުމަހުގެ ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިނަމަ) ފަހެ އެހެން ދުވަސްތަކުން އެއަދަދު ފުރިހަމަކުރާ ހުރިކަމެވެ."

ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދަވާނޭ ބަލިމަތި. ފަހެ އެއީ ރޯދައިގެ ސަބަބުން ބަލި އިތުރުވާނެކަމަށް ބިރުވާ ކަހަލަ ބަލިތަކެވެ. ނުވަތަ ރޯދައިގެ ސަބަބުން ބަލި ފަސޭހަވުން ލަސްވާނެކަމަށް ބިރުވާ ކަހަލަ ބަލިތަކެވެ. މިސާލު ބޮލުރިހުމާއި، އަޖާއި ބޮޑު އަބުރުކާބާއި، ފޮނިބަލި މަތިކުރުވާ އިތުރުބަލިން ދެފިޔަވަޅެއްގަނޑާ ގޮތެއްގައި، ކަސްރު ބަލިތަކާއި ކަރުގައި ވިއަސް ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދަވެއެވެ. އެއީ އިނގިލިގައި ދިރުން ކަރުގައިވިޔަސް ހަމަ ދަތްގައި ދިރުން ކަރުގައިވިޔަސް ފެނެއެވެ. އެއީ ޢާއްމުގޮތުގެ ދުޅަވެ ޖެހުމަށްވުރެ ދަތިވެއެވެ. ދަރަންޏެވެ. ބަލިމީހާއަށް ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދަވަނީ ދަތިކަމާ ވިސްނައިލުމުން އެއީ އެކަމަށް ރޯދައިގެ ސަބަބުން ޖިސްމާނީ ތަކުލީފު އެކަމަށް ދިމާވާނެކަމަށް އެނގޭއެވެ. އެހެންކަމުން ބަލިވުމުން ކަމުގައި ކަނޑައެޅިގެންނޭ އެއީ ދިރިއުޅުމުގެ ފިޔަވަޅު ބަލާ ބަލިތަކެވެ. އެހެން އެބައިމީހުން ދެކޭ ބަލިވުމާއި ކަމުގައި ހަމައެކަނި ބަލިވެރިން ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދަކުރެވޭނީ ހިނދުކަމެވެ.

އަދި ބަލިމީހަކު ހުރުމުން ބަލިހާލު ފިޔަވަޅުގެ ބިރުކަމެއް ދިމާނުވާ ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދަނުވާނެއެވެ، އަދި އެކަމަށް އެހާހިސާބަށް ބަލިމީހާ ރޯދަ ދޫކޮށްލުމަކީ ވާޖިބެއްނަމަ، ނުވަތަ ބަދަނަށް ގެއްލުންވާ ކަހަލަ ބަލިއެއްނަމަ، ދޫކޮށްލުން ވާޖިބުވެއެވެ. އޭގެ ބަދަލުގައި ރޯދަ ހިފުމަކީ ޙަރާމް ކަމަކަށް ވެގެންދެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ބަލިމީހާއަށް ގެއްލުންވާ ކަހަލަ ގޮތަކަށް ރޯދަހިފުމަކީ ޙަރާމްކަމެކެވެ. އެއީ މާތްاللهގެ އަމުރުފުޅު ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ (النساء: ٢٩) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަފްސުތައް އަމިއްލައަށް ޤަތުލުނުކުރާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން اللهُ ތިޔަބައިމީހުންނަށް އޯގާވަންތަ ރަޙްމަތްތެރިވެވޮޑިގެންވެއެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ﴾ (البقرة: ١٩٥) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަމިއްލަ އަތްތަކުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަފްސުތައް ހަލާކުގެ ތެރެއަށް އެއްލައިނުލާށެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى ٱلدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ (الحج: ٧٨) މާނައީ: "އަދި ދީނުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަކަށް ދަތި އުނދަގޫ ކަމެއް އެކަލާނގެ ނުލައްވަމެވެ."

ފަހެ ބަލިމީހާ އުނދަގޫވާކޮށްވެސް ރޯދަހިފައިފިނަމަ، އޭނާގެ ރޯދަ ޞައްޙަވާނެއެވެ. އެކަމަކު އެކަމުން އޭނާއަށް ގެއްލުމެއްވާނަމަ އަދި އޭނާއަށް الله ދެއްވި ލުއިކަން އޭނާ ޤަބޫލުނުކުރުން ކަމަށްޓަކައި އެކަން މަކުރޫހުވެއެވެ. رسول الله ﷺ ގެ ޙަދީޘްގައި ބައެއް އަސްބާބުތަކުން ބަލިހާލުގައިވެސް ރޯދަހިފުމަކީ ކަމެއް ވާޖިބުވާކަން އަންގަވާފައިވެއެވެ. އަދިހަމަ

ބައެއް ޞަޙާބީބޭކަލުން ދަތުރުގައި ރޯދަ ދޫކޮށްލައްވާ ކުރެއްވިއިރުވެސް ފާޑުކިޔުމެއް ނުކުރައްވައެވެ. އެއީ ދަތުރުގެ ތެރޭގައި ރޯދަ ދޫކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެއްކަމަށް ބަޔާންކުރެއްވި رسول الله ﷺ އެއްބަސްވެވަޑައިގެންނެވި ކަމެއްކަމަށް ވާތީއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. "هِيَ رُخْصَةٌ مِنَ اللهِ فَمَنْ أَخَذَ بِهَا فَحَسَنٌ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَصُومَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ"[1] މާނައީ: "އެއީ اللّٰه ގެ ޙަޟްރަތުން ލިބިދޭ ރުޚުސަތެކެވެ. ފަހެ، އެކަމުގައި ހިފައިގަތް މީހާ ރަނގަޅުވެއެވެ. އަދި (ދަތުރުގައި ރޯދަ ހިފުމަށް) ލޯބިވާ މީހާ ހިފުމުގައި ކުށެއް ނުވެއެވެ."

ދަތުރުގައި ރޯދަ ހިފުން ދޫކުރުން ރަނގަޅުވާ ޙާލަތް. އެއީ ނަފްސަށް ތަކުލީފުވާ ހާލަތުގައި ދޫކުރުމެވެ.

ޝަރީޢަތުގައި ރުޚުސަތު ދޫކުރުމަށް ޙާޖަތުވާ ހާލަތުގައި އެއްވެސް ބޭނުމަކާ ނުލައި ރުޚުސަތު ދޫކުރުމަށް ވާޖިބު ނުވެއެވެ. މިކަމުގައި ޞަޙާބީބޭކަލުންގެ ބަސްބުނުއްވުމުގައި ޚިލާފުވެސް އެބަހުރެއެވެ. އަދި އިޖްމާޢު ބޭކަލުންގެ ބަސްބުނުއްވުމުގައި ރަނގަޅުވެގެންވެއެވެ. ބަސްބުނުއްވުމުގެ ޝަރުޢީ ބެހެއް މިކަމުގައި

ބަޔާންކުރެވިފައިވެ.

ފަހެ ތަބީޢީ ބޭން ތަޙުގީ ވިދާޅުވެއެވެ. ހަމަހަމަ ސަބަބުގެ ރުޚުސަތުގެ ކުރިމަތީ ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ރުޚުސަތުތަކުގެ ސަބަބެއް ވިދާޅުވެއެވެ. "رسول الله ﷺ ޙިނު ފަދަ ޢަމަލު ދުވަހު ގައުމުގެ ނިކަމެތިކަމާއި ދަތުރުގައި ރޯދަ ހިފުމަށް ކުޅަދާނަވެވިއެވެ."[2] ފަހެ ޝާފިޢީ

އިބްނު ޙަޖަރު - رحمه الله - ފަތުޙުލްބާރީގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިޙަދީޘްގައި ވާޖިބުވެގެން އަރިސްޓަރަށް އެކަމެއް ބަޔާނާ އަދި އަންނަ ބަޔާނާ ބަލިމީހާ މިއެވެ. އަދި ޙާޞިލު ޢަބްދުލްއްސަލާމް ޢަބްދުﷲ ބިން އަރިސްޓަރަށް ގުޅިގެން ވަރަށް ތަފާތު ވާހަކަވެއެވެ. ބަޔާނާ ޝަރުޢީ ބަޔާނާ ސަބަބަކާ އެކު ކިޔަވާއިރުވެސް ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ.

"ރުޚުސަތު ކުރުމުގެ އަންނަ ކަމެއް ބަލަން ފާޑުކިޔުން އަރިސްޓަރަށް އެކަމެއް."

ދަތުރުގައި ބަޔާނާ ޞަޙާބީބޭކަލުންގެ ބަސްބުނުއްވުމުގައި ވާހަކަވެއެވެ. އަދި

އެއްބަސްވުމުގެ ބަސްތައް އަނެއް ބޭކަލުންގެ ބަސްތަކުގެ މައްޗަށް ކުރިއަރާ ދަތުރުގައި ހިފުމެވެ. އަދި

ރުޚުސަތު ޝަރީޢަތުގެ މަސައްކަތް ކުޅަދާނަވާތީ ނަފްސަށް އެބަ، ދަތުރުކުރާ ދަތުރުތަކަށް ހަރުދަނާކަމެއް

ބަޔާންވުން ގެނެސް މުސާފިރުންގެ ދަތުރުތަކުގެ މުސާފިރުން ދަތުރުގެ އެއްކަލަ ކުރުމަށް ހިތްވަރު

ކުރެވޭ ދަތުރަކީ ދަތުރުތަކެވެ. ފަހެ އެދަތުރުކުރުގައި ރޯދަ ހިފުން ދޫކޮށްލުމުގެ އަދި ތަކުލީފުތަކުން

ފުއްދަވާފައެވެ.

[1] رواه مسلم والنّسائي وابن خزيمة وابن حبّان.

[2] رواه أحمد ومسلم وأبو داود والبيهقي.

ރޯދަވެރިޔާއަކަށް ރޯދަ ވީއްލުމަށް ކާންދިނުމުގެ ފަޟީލަތް: ރޯދަވެރިޔާއަކަށް ކާން ދިނުމަކީ ވަރަށް ބޮޑު ފަޟީލަތްތެރި ކަމެކެވެ.

ތިރްމިޛީ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. ދެން ޒައިދު ބިން ޚާލިދު – رحمه الله – ގެ ރިވާޔަތުން ރަސޫލުﷲ ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (ދުވާލު) އަސަރު ބޮޑު ގޮތުގެ އަދިވެސް އަޖުރެއް ލިބޭނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރޯދަވެރިޔާގެ އަޖުރުގެ ތެރެއިން ކުޑަކޮށްވެސް އުނިނުވާނެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ސަލާމްވޭ ޢިބާދާތަކުގެ ތެރެއިން އެކަލޭގެފާނު ގެންގުޅުއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރޯދަވެރިޔާއަށް ކާން ދިނުމުގެ ފަޟީލަތް ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދެއްވި ޙަދީޘްގައި ވިދާޅުވިއެވެ. ރޯދަވެރިޔާއަށް ކާން ދިނުމުގެ ފަޟީލަތްތަކެއް ހުރެއެވެ. ދެންނެވިޔަސް އިނގޭނެއެވެ. ސުންނަތުގައި ހުރިއެވެ. ދެން ސަލާމަތްވެވޭނެއެވެ. ރޯދަ ހިފި ރޯދަވެރިޔާއަށް ކާން ދިނުމުގައި ދިވެހިންނަށް ވަރަށް ބޮޑު ފައިދާއެއް ހުރެއެވެ.

ދަރުމަ ލިބިގަތުމަށް ކާންދިނުމުން ލިބޭ ފައިދާ."(1)

ރޯދަވެރިޔާ ރަމަޟާނުގައި ޤުރްއާނާ ގުޅުވައިގެންވާ ގުޅުން ވަރުގަދަ ކުރުން:

ރަމަޟާނުމަހަކީ ޤުރްއާން ބާވައިލެވުނު މަހެވެ. ރޯދަވެރިޔާ ރަމަޟާނުގައި ޤުރްއާނާ ގުޅުން ވަރުގަދަ ކުރުމަށް ސަމާލުކަން ދޭންވާނެއެވެ. ދެން ރޯދަވެރިޔާ ޤުރްއާން ކިޔެވުމާއި އޭގެ މާނަ ދެނެގަތުމަށް މަސައްކަތް ކުރަންވާނެއެވެ. ރަމަޟާނުގައި ޤުރްއާނާ ގުޅުވައިގެން ދެކެވޭ ޙަދީޘްތަކުގައި ކިޔާލާ ވާހަކަތަކަކީ ކޮބާހެއްޔެވެ؟ ދެން ކިހިނެއްތޯ؟

މިކަމާ ގުޅޭ ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރޭގައި ހުރިހާ ޙަދީޘެއް ބަޔާނުކޮށްދީފައެވެ. އަދި ޙަދީޘްތަކުގެ ބަޔަކާ ގުޅިގެން ސަލާމްކަމުގެ ދަރުމަ ހުރިހާ ޚަބަރުތަކެއް ހިމެނެއެވެ. ޤުރުއާނުގައި ސުންނަތުން މިކަން ބަޔާންކޮށްދީފައެވެ. އެއްގޮތަކީ ދަރިވަރުން ޤުރްއާން ކިޔެވުމުގެ ފަޟީލަތެވެ. ދެން މިކަމުގެ ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރޭގައި ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ޙިކުމަތްތަކެއް ހުރެއެވެ. ދެން ރޯދަވެރިޔާއަށް ޤުރްއާން ކިޔުމަށް މަސައްކަތް ކުރެވޭ ގޮތްތައް ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. ދެން މިހާރުގެ ޒަމާނުގައި علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްތަކުގައި ޤުރްއާނާ ގުޅުވައިގެން މިއަދުގައި ދެކެވޭ ވާހަކަތަކެވެ. "ތަބާވާ ގޮތުގައި رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ދުވަސް ކުރިއަށް އޮތީ ދުވަސް ކުރީގައި އެކަލޭގެފާނު ޤުރްއާން ކިޔަވާ ލެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު، ކޮންމެ ދުވަހަކު ޤުރްއާން ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދިރިހުރި ހިނދު ރަސޫލާ ޖިބްރީލް ޢަލައިހިއްސަލާމާ ބައްދަލުވިއެވެ. އަދި އެކަމަކީ! އެކަލޭގެފާނު ރަމަޟާނުގައި ޤުރްއާން ދަސްކޮށްދެއްވި ކަމެވެ. ދެން ރޯދައިގެ ދުވަސްތަކުގައި ޤުރްއާން ކިޔުމަށް އިތުރަށް ސަމާލުކަން ދެއްވިއެވެ. އަދި ރޯދަވެރިޔާ ރަމަޟާނުގައި ޤުރްއާނާ ގުޅުން ވަރުގަދަ ކުރާނީ ރޯދަވެރިޔާގެ ޙާލަތުގެ އިތުރުން ޤުރްއާން ކިޔެވުމުގައި ޢަމަލުކުރުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. ރޯދަވެރިޔާ ޤުރްއާނާ ގުޅުވައިގެން ކިޔަވަންޖެހޭ ގޮތް އަންނަނިވި ގޮތެވެ. އަދި ރަމަޟާނުގައި ޤުރްއާނާ ގުޅުވައިގެން ކިޔުމަށް ސަމާލުކަން ދޭންވާނެއެވެ. އަދި ތަފްސީރާއި ޙަދީޘްގެ

---

1) رواه الترمذي وصحّحه الألباني.

ދަންނަވާލައްވުމާއި ފަހުގެ ދަންނަވާލައްވުންވަނީ ވަރަށް ބޮޑަށް އިހުތިމާމުކުރެވި ވަގުތުތައް ދިނުމެވެ. ފަހެ
ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމްތަކުގައި މާތްﷲ ހުއްދަކުރައްވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ބޮޑުވެގެންނުވެއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަހެއް ދަރުމަތެރިކަމުގެތެރޭގައި (ހެޔޮކަން ހިންގުމުގައި ދަރުމަތެރިވެ
ނުވަތަ މަތީގެ ދީލަތިކަމުގައި ދަރުމަތެރިވުމުގައި) ނަމަވެސް ރަމަޟާން މަހު ދީލަތިކަމުގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގައި
އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވީ ޒިކުރުކުރެއްވުމާއި ހެޔޮކަންތައްތަކެވެ. ފަހެ އަދި ފަހަރެއް އަރައިގަތުމުގެ ނަމާދު
ނުވަތަ މަދުކުރައްވަ ޒިކުރުކުރައްވައެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ، މިސާ ނުވަތަ ދެވަނަ ނަމާދު ފަރިތަވެގެން
ކުރައްވައެވެ. އަދި ވިސާލު ބޮޑު މަހުރަމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަލާމު ބޮޑު ޢަލީ ވައްޓާލާ އެކު
ޝާމުކަރައިގެ ބައެއް ދަންދަނުގައި ސުޖޫދު ނުވަތަ ވަރުދުން އަދުރުމުން ހެއިރުވެ މިޔަރުއެވެ. ސަލާމު
ނަމާދުކުރައްވަނީ ޒިކުރުކުރައްވައިގެންނެވެ. އަދި އަދުރުމުން ނަމާދުކުރީ ފަރިތަވެގެންނެވެ. އަދި
ނަފްސު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޖުރުބެއިލާނުގައި ޢަބްދުﷲ ބިން އުމަރު ހަރަކާތްތެރިވެ ހެއިރުވެ ހުރިހާވިއެވެ.
އަދި އެކަލޭގެފާނުގައި އެކަލޭގެފާނު ޒިކުރުކުރައްވައިވިއެވެ. އަދި ބަރަކާތު ބޮޑު ޢަބްދުﷲ
ވިދާޅުވިއެވެ. ޝާމުކަރައިގައި އަހަރެ ބޮޑު މާތްކަ ދުވަހަރު ހެއިރުވެ ހުރިހާވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގައި
އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ޒިކުރުކުރައްވައިވިއެވެ. އަދި ބަސަރުގެ ބަޔަކު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބޮޑު
ސަލާމަތާ އެކު ކާބޯތަކައި ދުވަހަރު އަރުވާން ހެއިރުވެ ހިމެނެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު
ޒިކުރުކުރައްވައިވިއެވެ. އެކަމަކު ނަމާދު ޖަމާޢަ ނުކުރައްވައިވެއެވެ. ފަހެ މިއީ رسول الله ﷺ ގެ
އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްލަށްބާކީވުން ދައްކަވާފަދައިވާ ގޮތެވެ. (އެބައި ނަމާދު ޒިކުރުކުރައްވަން އަދި ކޮންމެ
ދުވަހުތައްގަޔާ ވަޞިލުއްވެދެވި އެކީގައިވުން މުހައްމަދު ކުރައްވާފަދައި ނުވެއެވެ.) އަދި އެކަމު ހޯދުވުމާ
ގޮތެއް މިއެވެ."(1)

ދުވަ އިމާމުނާގެ ބަސްތުތުގައި ދަންނަވައެވެ. އިމާމު އަބޫދާވޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަހަރަ
ނުވަތަ ހެއިރުވެ ހުރުމަށް ނިދަމުގެންހިނގަ ނަމާދު ފަރިތަވެގެން ކުރާނެވެ. އަދި އެއަށް ވުރެ، މަދުން
ނިދަމު ގެންހިނގަ ހެއިރުވެގެން ކުރާނެވެ." އަދި އިމާމު މާލިކާއި އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަތަ
ދުވަހަށް ވުރެ، މިސާ ނުވަތަ ހެއިރުވެ ހުރުމަށް ނިދަމުގެންހިނގަ ނަމާދު ފަރިތަވެގެން ކުރާނެވެ. އަދި
އެއަށް ވުރެ، މަދުން ނިދަމު ގެންހިނގަ ހެއިރުވެގެން ކުރާނެވެ." އަދި އިމާމު އަޙުމަދު ވިދާޅުވިއެވެ.
"ހަމަތަ ނުވަތަ ހެއިރުވެ ހުރުމަށް ނިދަމުގެންހިނގަ ނަމާދު ފަރިތަވެގެން ކުރާނެވެ. އަދި އެއަށް ވުރެ،
މަދުން ނިދަމު ގެންހިނގަ ހެއިރުވެގެން ކުރާނެވެ."

1) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

ޤަޟާކުރުމާއި، ޤަޟާ ދޫކޮށްލުމާ ވާޖިބުވުމުގެ، ޙިކުމަތްތަކުގެ އެންމެ ފުރިހަމަ ޢިލްމެއް ހަމަ

މާތްﷲ އަށް އެނގިވޮޑިގެންވާނެ ކަމެއްކަމުގައި ޔަޤީނުން ޤަބޫލުކުރަމެވެ. އަދި އަލްޙަމްދުލިއްލާހި، އެއްވެސް ޝަރުޢީ ޙުކުމެއް ޙިކުމަތާ ނުލައި ނުވާނެކަން ވިސްނާލަން ބޭނުންވާ

ކަމެއްކަމުގައި ޤަބޫލުކުރާނެ މީހަކު އެއީ ޙިކުމަތެއްކަން ދެނެގަންނާނެއެވެ. އަދި ޙިކުމަތެއް ބުނާ މީހަކު

ހޯދަން ދެވިދާނެއެވެ.

އަދި އިމާމު އަލްނަވަވީ ރަޙިމަހުﷲ ބުނެވިދާނެ ހަމައެކަނި ޤަޟާކުރުން ޙައިޟުވެރިޔާއަށް އެނގެން

ހުންނަކަމެއް ވާޖިބު ޙިކުމަތެއް ދެނެގަތުމެވެ.

އުލަމާ ވަރަށް ގިނަބައެއް ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި ރޯދަހިފުމުގެ ސަބަބަކީ ރޯދައަކީ ސިޔާމް އެއްފަހަރު ކަމަށްވާތީއެވެ. އަދި ނަމާދަކީ ދުވާލަކު ފަސްފަހަރު ކުރަންޖެހޭ ކަމަކަށްވާތީ

ޙައިޟުގެ ޙިކުމަތެއް ދޫކޮށްލައްވާ މަޝައްޤަތު ގިނަވާތީ، އެހެންކަމުން ޤަޟާކޮށްދިނުމަކީ ދަތިކަމެއް

ހުރެގެން ދާނެ ކަމެއްކަމަށް ވާތީ ޙިކުމަތެއްކަން ހަމަ

الإمام الشوكاني – رحمه الله – "نيل الأوطار" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެހެން ޢަދަދުތަކަކީ

ގިނަ ރޯދަހިފުމުގައި ޙިކުމަތެއް ހުރިކަމުގެ ހެކިތަކަށް ދަލީލުތައް ދައްކައިދޭ ސަބަބެއް ކަމަށް

ބުނެވޭ ޙިކުމަތެއް ދެނެގަތުމެވެ. އަދި ރޯދަހިފުމުގައި ގިނަވުން އެކަމާ ގުޅިގެން (ޙަޤީޤީ ޙިކުމަތެއް

ގިނަވުމާ ގުޅިގެން) ކުރަނީ ޤަޟާގައި ބުނާގޮތުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޙިކުމަތެއް ދެނެގަތުމެވެ. އަދި

ރޯދަހިފުމުގައި ޙިކުމަތުން ދުއްތުރުވެރިކަމެއް ވަރަށް ބޮޑުކަމެއް ވާތީ ބުނާނަމެވެ

އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޙިކުމަތެއް ދެނެގަތުމެވެ.

ޙައިޟުވެރިޔާއާއި، ނިފާސްވެރިޔާގެ ޙުކުމް

ހަމަކަށަވަރުން ޙައިޟުވެރިޔާއާއި، ނިފާސްވެރިޔާއަށް ރޯދަހިފުމާއި ނަމާދުކުރުން މާތްﷲ

ވަނީ މަނާކުރައްވާފައެވެ. އަދި ރޯދަހިފުމުގައި ނަމާދުދޫކޮށްލުމުން ނުވާނެއެވެ. އަދި ރޯދަހިފުމުގައި

ހުއްޓުމި ނަމާދުކުރުމާ އަދުލުން ޤަޟާކުރަންޖެހޭނެއެވެ. ޤަޟާ ރޯދަހިފުމުގެ ބައެއްގައި ޙުކުމް

ކުރަންވާނެއެވެ. ފަހެ ޙިކުމަތެއް ރޯދަހިފުމުގެ ރައްކާތެރިކަމެވެ. ރޯދަހިފުމުގައި ޙިކުމަތުން

ވަނީ ކަމަކަށްވާތީ ރޯދަހިފުމުގެ ފިތުރީ މިހެން ފާއިތުވި ޙިކުމަތެއް ޤަޟާކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވާތީއެވެ.

މާތްﷲ ރަސޫލާއި ޙައިޟުވެރިންނަށް ރަޙްމަތް ލެއްވެވީ ވާޙިދުނެވެ. އެކަމަށް

ވިދާޅުވިއެވެ. "كُنَّا نَحِيضُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ ثُمَّ نَطْهُرُ فَيَأْمُرُنَا بِقَضَاءِ الصِّيَامِ، وَلاَ يَأْمُرُنَا بِقَضَاءِ

الصَّلاَةِ"(1) މާނައީ: "رسول الله ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި އަހުރެމެން ޙައިޟުވެއެވެ. ދެން އަހުރެމެން ޠާހިރުވަމުއެވެ. ފަހެ ރޯއިދަވި ތަކެތި ޤަޟާކުރުމަށް އަހުރެމެންނަށް އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވައެވެ. އަދި ނަމާދުތަކެއް ޤަޟާކުރުމަކަށް އަމުރުއެއް ނުކުރައްވައެވެ."

ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަކަމުގައި އަނބިމީހާ ޖިމާޢުވުމުގެ ޙުކުމް

ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުކުރެވުނު ފުރަތަމަ ދުވަސްވަރުގައި ރަމަޟާންމަހުގެ ދުވާލާ އެއްފަދައިން ރޭގަނޑުގައިވެސް އަނބިމީހާ ޖިމާޢުވުން ހަރާމްވެއެވެ. ނުވަތަ ރޭގަނޑު ނިދުމުގެ ކުރިން އެކަންކުރުން ހުއްދައެވެ. އެކަމަކު ނިދިއްޖެނަމަ އަނެއްދުވަހުގެ އިރުއޮއްސުންދެން އެކަންކުރުން ހަރާމްވެގެންދެއެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ކެއުމާއި ބުއިމުގެ ހުކުމަކީވެސް ނިދުމާ ދެމެދުއެވެ. ނިދިއްޖެނަމަ އެފަދައިން އަނެއްދުވަހުގެ އިރުއޮއްސުންދެން އެކަންކުރުން ހަރާމްވެގެންދެއެވެ. ފަހުން މާތްالله ވަޙީ މިދެންނެވި ކަންތައް ނަސްޚުކުރައްވައި ފަޅިސްލުމާ ހަމައަށް މިކަންކަންކުރުން ހުއްދަކުރައްވާފައެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޞަޙާބީ އަބޫ ހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މުބާރަކްތެރިފާނުގެ އަޞްޙާބުބެ ބާކުރީފާނުގެ ބައިވެރިން ބަހައި ބާކީވެފައި ތިއްބަވައި ޙަޟްރަތު ވިއްޔާ ވަގުތު ޙަޟްރަތު ނިމަތު، ޙަޟްރަތު ވިއްޔާގެ ގާތަށް އެއްބަޔަކުމީހަކު (ހަސަކާ އަކުރުގެ ވަރަކަށް ބާކީވެފައި) އަވަހަށްއަރައި ވަރަށްވަރަށް ހާލުގައި ވިއެވެ. ދެން އެމީހާ، އަހުރެމެންގެ އިތުރުވަލަދުތަކުގެ ތަންތަން އެއްވެސް އެއްޗެއް ފަހިވާނެކަމަށް ހިލާބަވަޅުވެ. މިހެން މިކަން އޮވެއި، އެއްދުވަހަކު ފަހިވެ ބަސް ބަޑުވާ ކިއާ އަންބަކާއެކު ބައިވަރު، ކުރުމަށް ޙަޟްރަތުވާ ޖަވާބު ދޭއިރު ޖަވާބު ދޭންވީ ކިހިނެއްތޯ؟ އެކަމާ ދެން ނިކަމެތިވެއެވެ. އެކަމަކު ދިވެހިން ކާއެއްޗެހި އެބަބަލާތީ ބަލާ ބަލައިފިއެވެ. އެކަމަށް ހެދިން ވަރަކަށް ވަޤުތު ބަލާ ބަލާފައި ފަހިވާ ޤަވާއިދުގެ ތަންތަނުގެ ދާއިރާގައި ނުވާނެއެވެ. ފަހެ ވަރަށް ގިނަ ބަސް ބަޑުތަކެއް ގާތަށް ދާ ކަމަށް ގެނެސްދިނެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ! ފަހެ އަސްލުގައި ވެސް ދެކޮޅުހެދުމަށް، އެކަމާ (ފަސް ދުވަހުގެ ވަގުތުގައި) ބާކީވެ ހިފެހެއްޓެވެ. ފަހެ އެކަމަކަށް رسول الله ﷺ

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي واللفظ له، والنّسائي وابن ماجه.

އަދި ދެންނެވުނު ހިނދު، އަންނަނިވި އާޔަތް ބާވައިލެއްވިއެވެ. ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ ٱلصِّيَامِ ٱلرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ ۚ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ عَلِمَ ٱللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَٱلْـَٔـٰنَ بَـٰشِرُوهُنَّ وَٱبْتَغُوا۟ مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ مِنَ ٱلْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتِمُّوا۟ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيْلِ ۚ﴾ (البقرة: ١٨٧) މާނައީ: "ރަމަޟާނުގެ ރޭގަނޑު ޞަޙާބީބޭކަލުންގެ އަނބިންނާ ޖިމާޢުވުން ޞަޙާބީބޭކަލުންނަށް ހުރުމަތްކުރައްވާފައިވިއެވެ. އެކަމަކު ޞަޙާބީބޭކަލުންނާ ފާހަގަކުރެވެއެވެ. އަދި ޞަޙާބީބޭކަލުންނަށް އެކަމަކުންނަށް ޞަޙާބީބޭކަލުން ކަމަކަށްވުމުން ފާހަގަކުރެވުނެވެ. ޞަޙާބީބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ބައެއް ޞަޙާބީބޭކަލުން (ﷺ ރަސޫލުﷲ) މާފަށް އެދިވަޑައިގެން ސަވާރުވެފައިވާ ޙާލަތް ހާމަވެވިއްޖެއެވެ. (ﷺ ރަސޫލުﷲ) ގެ ޙަޟްރަތުގައި ޞަޙާބީބޭކަލުން އަނބިންނާ ގާތްވާ ޞަޙާބީބޭކަލުންގެ ޙާލަތު ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ކަލޭގެ ޞަޙާބީބޭކަލުންގެ ފަރާތުން ތިބާ ލާނެ ކަމާ ވަހީވެއެވެ. ޞަޙާބީބޭކަލުންނަށް މާފުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން މިއާޔަތް ޞަޙާބީބޭކަލުން، ޞަޙާބީބޭކަލުންގެ އަނބިންނާ ޖިމާޢުވެވޭނެއެވެ. (އުމަރު އެކަން މިއާޔަތް ޞަޙާބީބޭކަލުންނަށް ހުއްދަވިއެވެ.) އަދި ޞަޙާބީބޭކަލުންނަށް ﷲ މިންވަރުކުރައްވައި އެކަމަކަށް (އުމަރު ދަރިންނަށް) ޞަޙާބީބޭކަލުން އެދޭނެއެވެ. އަދި ރޯދަވެރިޔާގެ އަނދިރިކަމުން ފަތިސްވާގެ އަލިކަން ދެންނެތި ފާހަގަކުރެވިފައިވާ ޞަޙާބީބޭކަލުން ކައިބޮއިގަތުމެވެ. ދެން ރޯދަވެރިޔާ ހަމައަށް (އުމަރު އިރުއޮއްސުމާ ހަމައަށް) ޞަޙާބީބޭކަލުން ރޯދަ ފުރިހަމަކުރައްވާށެވެ." ދެން މިއާޔަތް ބާވައިލެއްވުމުން އެބަޔަކުން ވަރަށް އުފާކުރައްވާފައިވެއެވެ."(1)

ޖުނުބުވެރި ހާލަތުގައި ފަތިސްވަންދެން މީހާގެ ރޯދަ

އިމާމު ނަވަވީ ނަޤުލުކުރައްވާފައިވާ އިޖުމާޢުގެ ސަބަބުން ޖުނުބުވެރިވެ، އެހާލަތުގައި ފަތިސްވަންދެން ހުރި މީހާގެ ރޯދަ ސައްޙަވާނެކަމަށް ދަލީލުތަކުން އިންޒާރުވެއެވެ. އިބާދާތުގެ ތެރޭގައި އިޖުމާޢުވެފައިވާ ޖުމްހޫރުގެ ސަބަބުން ޖުނުބުވެރިވެ ހާލަތުގައި ފަތިސްވި މީހާގެ ރޯދަ ސައްޙަވެއެވެ.

ދެން ޖުމްހޫރު އިމާމުންގެ އަރިހުގައި ހުރެވޭ ސަބަބަކާއި، ޖުނުބުވެރިވި ކަމުގައި ވިޔަސް ހާލަތުގައި ފަތިސްވި މީހާގެ ރޯދަ ސައްޙައެވެ. އެއީ ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ޖުނުބުވެރި

1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والنّسائي والبيهقي.

މީހާ ހިނައިހުމަކީ، ފަތިސްވަނުތުން ނިދިހައި އޮތްކަމުގައި ވިޔަސް ނުވަތަ ހޭލާ ހުރެބޭއި،
ހިނައިހުމަކީ އުޒުރުވެރިކޮށް ފަތިސްވީ ކަމުގައި ވިޔަސް އެކަމުގެ އިސްލާހު ހުރި ބަޔަކު ވާނެކަމެވެ.

މާތްالله ރަސޫލާއިގެ ސުންނަތުގައިވެސް ބޭނުންކުރައްވާނެ ކަމެއްގެ ހެކި ވެއްޖެއެވެ. އެކަލޭގެ
ރިވާވެގެންވެއެވެ. "كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ فِي رَمَضَانَ، وَهُوَ جُنُبٌ مِنْ غَيْرِ حُلْمٍ، فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ"(1)
މާނައީ: "ރަމަޟާންމަހުގައި، ހުވަފެނުގެމަތިން ނޫނީ،(2) رسول الله ﷺ ، ޖުނުބުވެވޮޑިގެން
ހުންނަވައިނުވަނީ، ފަތިސްވެގެން އަދިވެސް އެކަލޭގެފާނު އަރައި ހިނައިހުޅުއްވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ރޯދަ
ހިފެހެއްޓެވި ކަމުގައި ވެއެވެ."

އަދި ރަމަޟާން ބޭނުން ބޭރަކުހެއް، ޖުނުބުވެވޮޑިގެން ސުބުޙުގެ ނަމާދު އަދާކުރެވޭނީ ހިނައިހުމުން
ނޫންކަމުގައި ވާނަމަ ވެއެވެ. ޖުނުބުވެރިވާ މީހާ ހިނައިހުމަށް، ހިނައިހުމަކީ ފަތިސްވުމުގެ
ކުރިން ދޯދަ ހުންނަށް، އަދި އެއީ ފަތިސްވެގެން ކުރިއަށްދާ ކަމެއް ކަމަށް ވާނަމަ އެވެ. ދެން ދެކޮޅަކަށް
ވޭތުވެދާނެކަމެވެ. އަދި ސުބުޙުގެ ވަގުތަށް ފަހުން ނަމާދު އަދާކުރުމަށް ބޭއްވުނު ކަމެއް ވެއެވެ. މިބާބުގެ
ތަފްސީލު މާތްالله ރަސޫލާއިގެ އަޙާދީޘްތަކުން ހޯދިދާނެއެވެ. އަދި ބާރާމާކުރުމަށް ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ބާރަކަމުން
ވިދާޅުވެއެވެ. رسول الله ﷺ ހިނައިހުމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ، صَلَاةِ الصُّبْحِ وَأَحَدُكُمْ جُنُبٌ، فَلَا
يَصُمْ يَوْمَئِذٍ"(3) މާނައީ: "ސުބުޙުގެ ނަމާދަށް ގޮވާލެވުނު ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން
ބަޔަކު ޖުނުބުވެރިވެފައި ވާނަމަ، އެ މީހަކު އެދުވަހު ރޯދަ ނުހިފާށެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއިގެ އެއްބަސް
ބަހުގައި، رسول الله ﷺ ޖުނުބުވެރި ވެވަޑައިގެން ފަތިސްވުމަށް، ދެން ހިނައި ރޯދަ ހިފާ ދުވަހުން
ހޯދާލެވޭ ރުސްވަތް ކަނޑައި، އަޙާދީޘްތަކުން ހޯދުނު މިއަހަރުގެ ކަނޑައެޅުމަށް، އެކަލޭގެފާނު
އަމަލުކުރި ގޮތުގައެވެ.(4)

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي.

2) ހުވަފެނުގެމަތިން ނޫނީ، ޖިނާޔަތް ކުރުމަށް ފަހުގައި ޖުނުބުވެރިވި ކަމުގައި ހުވަފެނުން ޖުނުބުވުން ނޫން ނުވަތަ ހުވަފެނުން ނޫން
ގޮތުގައި ވިޔަސް، ތިމާގެ ޖުނުބު ހުވަފެނަކުން ނޫނެވެ. އަދި ނަބިއްޔާގެ ކަމުގައި މާތްالله ވަނީ އެކަލޭގެ
ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ވިދާޅުވެފައެވެ.

3) رواه أحمد وابن حبان في صحيحه.

4) رواه أحمد وابن حبان والطبراني والطحاوي وأبو داود الطيالسي بسند صحيح.

ރޯދަހިފުން ހަރާމްކުރެވިގެންވާ ދުވަސްތައް

ޝަރީޢަތުގައި ރޯދަހިފުން ހަރާމްކުރެވިފައިވާ ދުވަސްތަކެއް ވެއެވެ. އެދުވަސްތަކުގެ ބަޔާން ތިރީގައި އެވަނީއެވެ.

(1) **ޢީދުގެ ދުވަސް:** އެއީ ފިޠުރުޢީދު ދުވަހާއި، އަޟްޙާޢީދު ދުވަހެވެ. މިދެދުވަހުގައި ރޯދަހިފުން ހަރާމްވެގެންވާ ކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެ ވަޑައިގެންފައި ވެއެވެ. އެއީ ފުޤަހާއުންގެ ޤަސްމްކުރެވިފައިވާ ކަމުގައި ވިޔަސް ވެއެވެ. ހުރި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ صِيَامِ يَوْمَيْنِ: يَوْمِ الأَضْحَى وَيَوْمِ الْفِطْرِ"[1] މާނައީ: "ދެދުވަހެއްގައި ރޯދަހިފުން ހަމަކަށަވަރުންވެސް رسول الله ﷺ ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އެއީ އަޟްޙާޢީދު ދުވަހާއި، ފިޠުރުޢީދު ދުވަހެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "لاَ صَوْمَ فِي يَوْمَيْنِ: الْفِطْرِ وَالأَضْحَى"[2] މާނައީ: "ދެދުވަހެއްގައި ރޯދަ ހިފުމެއްނެތެވެ. އެއީ ފިޠުރުޢީދު ދުވަހާއި، އަޟްޙާޢީދު ދުވަހެވެ."

(2) **އައްޔާމުއް ތަޝްރީޤް:** އެއީ ޛުލްޙިއްޖާ މަހުގެ އެގާރަ، ބާރަ، ތޭރަ ވަނަ ދުވަސްތަކެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ، ޢަބްދުﷲ ބިން ޙުޛާފާ މިނާއަށް ފޮނުއްވައި އިޢުލާނުކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَصُومُوا هَذِهِ الأَيَّامَ، فَإِنَّهَا أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ"[3] މާނައީ: "(ޛުލްޙިއްޖާގެ އެގާރަ، ބާރަ، ތޭރަ) މިދުވަސްތަކުގައި ތިޔަބައިމީހުން ރޯދަނުހިފާށެވެ. އެއީ ހަމަކަށަވަރުން ކެއުމާއި، ބުއިމާއި، އަދި މާތްﷲއަށް ޛިކުރުކުރުމުގެ ދުވަސްތަކެވެ."

އިމާމް މާލިކާއި، އިމާމް އަޙްމަދާއި، އަދިވެސް ވަރަށްގިނަ ޢިލްމުވެރިން ދަލީލަކަށް ގެނެސްދެއްވާ ޙަދީޘްގައި، ތަމައްތުޢު ޙައްޖު ކުރާ މީހާ، ޤުރުބާނީ ކުރުމަށް ހަދިޔާ ނުލިބިއްޖެނަމަ މިދުވަސްދުވަހު ރޯދަހިފުމަށް ހުއްދަ ދެއްވާފައިވުމެވެ. އެހެން ރޯދަހިފުން ހުއްދަ ނުވެއެވެ. އެއީ ހަދިޔާ ކަތިލުން ނުލިބިއްޖެ މީހާ ރޯދަހިފުމަށް މާތްﷲ ވަޙީ އަމުރުކުރައްވާފައިވާތީއެވެ. އެކަމާބެހޭ

1) رواه مالك وأحمد والبخاري ومسلم.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

3) رواه أحمد والدارقطني والنسائي في الكبرى وصحّحه الألباني.

ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ﴿فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٖ فِي ٱلۡحَجِّ وَسَبۡعَةٍ إِذَا رَجَعۡتُمۡۗ تِلۡكَ عَشَرَةٞ كَامِلَةٞۗ﴾ (البقرة: ١٩٦) މާނައީ: "ފަހެ ހަދުޔު ކަތިލަން ނުލިބިއްޖެ މީހާ ޙައްޖުގެ ތެރޭގައި ތިންދުވަހު ރޯދަހިފާށެވެ. އަދި އެނބުރި ވަޠަނަށް ދިއުމަށްފަހު (އަނބުރާ) ހަތްދުވަހު ރޯދަހިފާށެވެ. އެއީ ފުރިހަމަ ދިހަދުވަހެވެ." މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ހިސާބުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަދުޔު ކަތިލަން ނުލިބޭ މީހާއަށް މެނުވީ އައްޔާމުއް ތަޝްރީޤުގައި ރޯދަހިފުމުގެ ހުއްދަ ދެވިގެން ނުވެއެވެ."[1] އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ހިސާބުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ބުޚާރީގެ އަޘަރުގެ ރިވާޔަތުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަމައްތުޢުގެ މަގުން ޙައްޖުވާ މީހާއަށް ހަދުޔު ކަތިލަން ނުލިބިއްޖެނަމަ އޭނާ ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ ހަތްވަނަ، އަށްވަނަ، ނުވަވަނަ ދުވަސްތަކުގައެވެ. ޢަރަފާއަށް ކުރިން ނުހިފައިފިނަމަ މިނާގެ ދުވަސްތަކުގައެވެ. (އެބަހީ އައްޔާމުއް ތަޝްރީޤުގައެވެ.)"[2] މިމައްސަލާގައި ޚިލާފުވެގެންވާ ގޮތަކީ މިއެވެ.

ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ސަބަބަކާ އެކުލެވިގެންވާ ރޯދައެއްނަމަ މިދުވަސްތަކުގައި ރޯދަހިފުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ ނަޛުރުގެ ޤަޟާއާއި، ކައްފާރާގެ ކަފާރާއި، ޤަޟާކަމަކަ ކަފާރާއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރުން މަނާ ވަގުތުތަކުގައި ސަބަބާއި އެކުލެވިގެންވާ ނަމާދުތަކާ، ކުރިން ސަބަބު ހުރުމުން ހަމަޖެހިގެންނެވެ. މިސާލަކަށް ތަޙިއްޔަތުލްމަސްޖިދު ނަމާދުފަދައެވެ.

(3) **ހަމައެކަނި ހުކުރުދުވަސް.** ހުކުރުދުވަހަކީ މުސްލިމުންނަށް ޚާއްޞަ ހަފްތާއަކު އަންނަ ޢީދެކެވެ. އެހެންކަމުން އެދުވަހުގައި ކާއުމާއި، ބުއިމާއި، ޛިކުރުކުރުމާއި ޢިބާދަތްކުރުމުން ހާމަވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ހަމައެކަނި ހުކުރުދުވަހު ރޯދަހިފުމަކީ މަކްރޫހުކަމެކެވެ. ޙަރާމްކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެދުވަހުގެ ކުރިން ނުވަތަ ފަހުން ދުވަހެއް ހިފާކަމުގައި ވާނަމަ ނުވަތަ ދެދުވަހުން އެއްދުވަހު ރޯދަހިފާ މީހާގެ ހުކުރާ އެދުވަސް ދިމާވެއްޖެ ކަމުގައި ވާނަމަ ނުވަތަ ޢަރަފާދުވަސް ހުކުރާ ދިމާވެއްޖެ ކަމުގައި ވާނަމަ ނުވަތަ އާޝޫރާދުވަސް ހުކުރާ ދިމާވެއްޖެ ކަމުގައި ވާނަމަ އެކަމަކީ މަކްރޫހުކަމެއް ނޫނެވެ.

ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ހިސާބުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވެއްޖެކަމުގައި އަޑުއިން އަހީމެވެ. "لاَ يَصُومَنَّ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلاَّ

1) رواه البخاري والدارقطني والبيهقي وابن أبي شيبة.

2) رواه البخاري ومالك والشافعي والبيهقي.

يَوْمًا قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ، އެއްވެސް މީހަކު ހުކުރުދުވަހު، އެދުވަހުގެ ކުރިން ނުވަތަ ފަހުން ރޯދައެއް ހިފާކަމުގައި ވަނީނަމަ މެނުވީ، ރޯދަ ނުހިފާ ހުރިކަމުގެވެ."

އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَخُصُّوا لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِي، وَلاَ تَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ الأَيَّامِ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ"[2] މާނައީ: "ހުކުރުރޭގެ ތެރެއިން ހަމައެކަނި ހުކުރުދުވަހުގެ ރޭ ދަމުނަމާދަށް ޚާއްޞަ ނުކުރާށެވެ. އަދި ދުވަސްތަކުގެ ތެރެއިން ހަމައެކަނި ހުކުރުދުވަސް ރޯދައަށް ޚާއްޞަ ނުކުރާށެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންކުރެ، މީހަކު އާދައިގެ ގޮތުން ހިފާ ރޯދައެއް ފެށުމެވެ. (އެބަހީ ޖެހިގެންހުރި ހިފާ ރޯދައެއް ހުކުރުދުވަހާ ދިމާވެއްޖެއްޔާ ފެށުމެވެ. މިސާލަކަށް ދުވަހުން އެއްދުވަހު ހުކުރަކާ ދިމާ، އަރަފާގެ ހުކުރު ހުކުރުދުވަހާ ދިމާވެއްޖެއްޔާ.)"

އަދި އިމާމު މާލިކާއި، އިމާމު އަބޫޙަނީފާގެ އަރިހުގައި ހުކުރުދުވަހުގެ ރޯދަ މަކްރޫހެއް ނޫނެވެ. އަދިޔާއެކީ! ހުއްދައެވެ. މިބަސްކުރުން ގަބޫލުކުރައްވާ ދަލީލަކީ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَصُومُ مِنْ غُرَّةِ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، وَقَلَّمَا كَانَ يُفْطِرُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ"[3] މާނައީ: "ކޮންމެ ހިޖުރީމަހެއްގެ ތޭރަ، ސާދަ، ފަނަރަ، މިތިންދުވަހު رسول الله ﷺ ރޯދަހިއްޕަވާ ކަމުގައި ވިއެވެ. އަދި ހުކުރުދުވަހު ރޯދަ ނުހިއްޕަވާ ވަރަށް މަދުން އެކަލޭގެފާނު ހުންނަވާ ކަމުގައި ވިއެވެ."

الإمام الشوكاني – رحمه الله – "نَيلُ الأَوطار" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިމާމު މާލިކާއި، އިމާމު އަބޫޙަނީފާގެ މަޛްހަބުގެ ފުޤަހާއުން، ހުކުރުދުވަހު ރޯދަހިފުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ހިއްޕަވާކަމުން އިންސާފުވެރި ރިވާޔަތްތަކަށް ބިނާކޮށް ހުކުރުދުވަސް ވަކިކުރުމުގެ އެކަނިވެރިކަމާ ހަމައެކަނި ވާރިދުވެއެވެ."

އަދި الإمام النووي – رحمه الله – "المجموع" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިމާމު މާލިކާއި، އަދިވެސް އެނޫން ޢާލިމުންގެ ގައުލަކީ މަކްރޫހެއް ނޫން ކަމުގައިވެއެވެ. އަދި ހުކުރުދުވަހު ފުޤަހާއުން، ހުކުރުދުވަހުން ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމަކީ އެއީ އޮޅިގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން ކަނޑައެޅިގެންވާ ޙުކުމެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު މިފަދަ ޢަމަލުތައް ކުރައްވާ ފާޅުކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. އަދި މާލިކީ

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي في الكبرى وابن ماجه.

2) رواه مسلم والنّسائي في الكبرى وابن خزيمة وابن حبّان.

3) رواه أحمد والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وحسنه الألباني.

ވަދުރަހުގެ އިމާމު ތިރްމިޒީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ޙުކުމްކުރައްވަނީ ކަރާހިޔަތް، ނަމަވެސް ސަރިކުރުމަށްޓަކައި

ބަޔަކު އިމާމުކަމުގައި ހަމައެކަނި ހޮނިހިރުދުވަހު ރޯދަ ހިފުމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޔަހޫދީން ދުވަސް ޢިއްޒަތްތެރިކުރާ

ކަމަށްޓަކައެވެ."

(4) **ހަމައެކަނި ހޮނިހިރުދުވަހު.** އަދި ހޮނިހިރުދުވަހު އެކަނި ރޯދަހިފުމެވެ.

މިމައްސަލާގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ދެރައުޔު ވަނީ ޚިލާފު އުފެދިފައިވެއެވެ. ބައެއް މަޛްހަބުގައި، ޝާފިޢީ

މަޛްހަބުގައި، ޙަނބަލީ މަޛްހަބުގައި ހޮނިހިރުދުވަހު އެކަނި ވަކިކޮށް ރޯދަހިފުމަކީ މަކްރޫހުކަމެކެވެ. އަދި އިމާމު

މާލިކު ވިދާޅުވެފައިވަނީ އޭގައި ކަރާހިޔަތެއް ނެތްކަމަށެވެ. ނަމަވެސް މިޙަދީޘުގައި ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތުން

ކަރާހިޔަތް ސާބިތުވެއެވެ.

ވަނީ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާއިން ޢަބްދުﷲ ބިން ބުސްރު އެކަލޭގެފާނުގެ އުޚްތު ޞައްމާއުގެ

ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "لاَ تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلاَّ فِيمَا افْتَرَضَ اللهُ عَلَيْكُمْ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلاَّ لِحَاءَ عِنَبَةٍ أَوْ عُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْضُغْهُ"(1) މާނައީ:

"ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ﷲ ފަރުޟުކުރެއްވި ރޯދައެއް ފިޔަވައި، ހޮނިހިރުދުވަހު ތިޔަބައިމީހުން

ރޯދަ ނުހިފާށެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން، ޢިނަބުގަހުގެ ފޮތިގަނޑެއް ނުވަތަ ގަހެއްގެ

ދަނޑިގަނޑެއް ފިޔަވައި އެހެން އެއްޗެއް ނުލިބިއްޖެނަމަ، އެއްޗެއް ހަޕުލައިގެން ރޯދަ

ވިއްސާލާށެވެ."

އަދި ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާއިން ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރު ބިން ޢާޞްގެ ކިބައިން

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހުކުރުދުވަހެއްގައި رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ

އަނބިކަނބަލުން ޖުވައިރިޔާ ބިންތު ޙާރިޘްގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެކަމަނާ

ރޯދަހިފާ ހުންނެވިއެވެ. އެކަމަނާއަށް އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أَصُمْتِ أَمْسِ؟" "އިއްޔެ

ރޯދަހިފިންތޯއެވެ؟" އެކަމަނާ ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "تُرِيدِينَ أَنْ

تَصُومِي غَدًا؟" "މާދަމާ (އެބަހީ ހޮނިހިރުދުވަހު) ރޯދަހިފުމަށް އިރާދަކުރައްވަންތޯއެވެ؟"

އެކަމަނާ ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "فَأَفْطِرِي" "އެހެންވިއްޔާ ރޯދަ

ދޫކޮށްލައްވާށެވެ."(2)

ދަންނަވާ މިދެޙަދީޘުގެ އިސްތިދުލާލުން ވަކިކަމެއް ދަންނަވައެވެ. އިމާމު

އަބޫދާވޫދު – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ހޮނިހިރުދުވަހު ރޯދަހިފުން މަކްރޫހުވެގެންވަނީ އެއީ ޔަހޫދީންގެ

1) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والنّسائي في الكبرى وابن حبان وابن خزيمة.

ބުނުއްވަނީ މަސްތޫރުކުރެވިފައެވެ." އަދި سماحة الشيخ عبد العزيز بن عبد الله بن باز – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ޙައިޟުވެރިޔާ ރޯދަ ނުހިފާ ހުރެގެން ޤަޟާކުރަން ޖެހޭ ދުވަސްތައް ...(1)

އަހަރު ނުވަތަ ... އެ ދުވަސްތަކަށް ފަހު ...

...

...

ދެވަނައިގެން ... سماحة الشيخ محمّد بن صالح العثيمين – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "...

...

... (2) ... (3) ...

...

...

...

...

...

...

..."

(5) **ޝައްވާލުގެ ދުވަސް.** ...

...

...

...

1) ...

2) ...

3) ...

ސުންނަތް ރޯދައެއްގެ ގޮތުގައި، ހިފުން ހުއްދައެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު ހޯމަދުވާއި، ބުރާސްފަތިދުވަހު އާދަކޮށް ރޯދަހިފާފާ، ނުވަތަ ދުވަހަކުން އެއްދުވަސް ރޯދަހިފާމީހާގެ ރޯދަ، އެދުވަހާ ދިމާވެއްޖެނަމަ އެކަމަށް ހުއްދައެވެ.

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، އެދުވަހުގައި ރޯދަހިފުން ވާޖިބެވެ. އެއީ ފަރުވާތެރިކަމުގައި އެދުވަހަކީ ރަމަޟާންމަހުގެ ފުރަތަމަ ދުވަސް ކަމުގައި ވެދާނެތީއެވެ. ފަހެ މިއީ ބޮޑުބަޔަކު ތަބާވެގެންވާ ރައުޔެއް ނޫނެވެ. އެއީ މިއާގެ ސަޙާބުން ހަނދު ނުފެނިއްޖެނަމަ ތިރީސް ހަމަކުރުމަން އަންގަވާފައި ވާތީއެވެ. އަދި އުފާވާކަ ތަބާވުމުގެ ހުރިހާ ބާވަތެއްގައި ހިނގައްޖެއެވެ.

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ރައްޔިތުންގެ ވެރިޔާ ގޮތުން އެދުވަހު ރޯދަހިފުން ހުއްދައެވެ. މިއީ ބޮޑު ބަޔަކު ތަބާވެގެންވާ ރައުޔެކެވެ. އަދި މިއީ ޞަޙާބީން ކިޔާ ބޭފުޅުންގެ ރައުޔެވެ.

ޞަޙީޙު ރައުޔަކީ އަބޫހުރައިރާ ބުނެ ރިވާ ކުރެވުނު ޙަދީޘް ބަޔާންކުރާ ގޮތުގައި، ޤިޔާސްވެސް ޙަރާމް ކަމެވެ. އަދި ޙާލަތަކީ ބާވަތްތަކެވެ.

ކުޅިމަތީގެ ވިދިވިދިގެން ޤަދީމުގެ ޞަލާތް ބާރުވުމުގެ ބަދަލުގައި ބާރަކަށް ދެނެގަނެވިފައެވެ. އެއީ ފުރަތުމަ ބާރަކުން ވާޖިބުވުމެއް ކަމަށް ދެކެވިފައިވާކަމެވެ.

ވީމާ ޢަމާރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ޚިލާފުވެ ވިދާޅުވާ ގޮތުން ޤާނޫނީ ޙުކުމް ނެގޭނެއެވެ.

އުސޫލުގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "مَنْ صَامَ الْيَوْمَ الَّذِي يُشَكُّ فِيهِ فَقَدْ عَصَىٰ أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ "[1] މާނައީ: "(ޝައްކުވެރިވާ ދުވަހު) ރޯދަހިފި މީހާ، ހަމަކަށަވަރުން ބާރަނބަލަވާއިރު ޚިލާފުވީއެވެ ނުވަތަ ޢަމަލުކުރި ދީނެއް ނެތެވެ. ވީމާ ހަމަކަށަވަރުން ޢާޞީވީ، محمّد ﷺ އަށް އުރުދުއްޖެއެވެ."

އަދި ޢުމަރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އުސޫލުގެ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާވެއެވެ. "لاَ تَقَدَّمُوا رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ وَلاَ يَوْمَيْنِ إِلاَّ رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْمًا فَلْيَصُمْهُ"[2] މާނައީ: "އެއްދުވަހުގެ، އަދި ދެދުވަހުގެ ރޯދަ ރަމަޟާންމަހުގެ ކުރިއަށް ހިފައިގެން ނުވާނެއެވެ. އެއީ އާދަކޮށް ރޯދަހިފާ މީހަކު ހިފާއިރުގައި ވީމަ ހިފުމެވެ. ވީމާ އެކަން އެކަމަށް ހުއްދަވެއެވެ."

1) رواه البخاري تعليقاً وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه.

ވިޞާލު ރޯދައިގެ ޙުކުމް

(1) **ވިޞާލު ރޯދަ:** އެބަހީ ރޯދަ ވިއްލުމަކާ ނުލައި ވިދިވިދިގެން އެތައް ދުވަހަކު ރޯދައަށް ހިފުމެވެ. ނުވަތަ ރޯދަ ނުވިއްލައި ފަތިސް ވަގުތާ ހަމައަށް ރޯދަ ދިގުކުރުމެވެ. ފަހެ މިއަމަލުގައި އިޚްތިލާފުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތައް ދަންނަވަމެވެ.

އިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އިމާމު އިއްޝާފިޢީ، އިމާމު އިބްނުލް މުންޛިރާއި، އިމާމު އިބްނު ޤުދާމާއާއި، ޘައުރީ، އިބްނު ޙަޒަމާއި، ޞަޙާބީންނާއި ޖަމާޢަތާއި، ވިޞާލު ރޯދަ، ހަރާމްކަމާ ހަމައަށް ހުއްދައެވެ. މިބަސްފުޅުގެ ދަލީލަކީ ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުއާއި އަބޫ ސަޢީދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تُوَاصِلُوا، فَأَيُّكُمْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُوَاصِلَ، فَلْيُوَاصِلْ حَتَّى السَّحَرِ"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ވިޞާލު ރޯދަނުހިފާށެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް މީހަކު، ވިޞާލު ރޯދަހިފަން އެދޭނަމަ، ފަހެ ހެނދުނު ވަގުތާ ހަމައަށް އޭނާ ރޯދަ ދިގުކުރާތޯއެވެ." (ފަހެ ހެނދުނު ވަގުތަކީ ރޭގަނޑު ތިންބައިކޮށް ފަހުބައި ފެށޭ ވަގުތަށް ދެންނެވޭ ނަމެވެ.)

ޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ގިނަ އިޚްތިލާފުވެރިން ދެކިވަޑައިގެންނެވީ، ވިޞާލު ރޯދަ ޙަރާމްކަމެއްކަމަށެވެ." އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ "ކަރާހިޔްޔަތު" ގައިވާ ވިޞާލު ރޯދަ ޙަރާމްކަމަށް ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. އަދި އިމާމު އިބްނު ޙަޒަމުގެ ޙަރާމްކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. މީގެ ދަލީލަކީ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِيَّاكُمْ وَالْوِصَالَ" قَالُوا: فَإِنَّكَ تُوَاصِلُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: "إِنَّكُمْ لَسْتُمْ فِي ذَلِكَ مِثْلِي، إِنِّي أَبِيتُ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِي، فَاكْلَفُوا مِنَ الأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ވިޞާލު ރޯދަހިފުމުން ދުރުވާށެވެ، އެއިރު ޞަޙާބީން ދެންނެވިއެވެ. ފަހެ ކަލޭގެފާނު ވިޞާލު ރޯދަހިއްޕަވަމު ވަޑައިގަންނަވަނީތޯއެވެ؟ ޔާ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުން އެކަމުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނު ފަދައެއް ނޫނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑު ހޭދަކުރައްވަނީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކާންދެއްވާ، އަދި ބޯންދެއްވާ

1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والبيهقي والدارمي.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وابن حبان وابن خزيمة.

ބާރުދެއްވައެވެ. (އެބަހީ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކާއެއްޗަކާ ނުލައި އެތައް ދުވަހަކު ހުންނަވާފުދޭ ރޫޙާނީބާރު އެކަލާނގެ ދެއްވައެވެ.) ފަހެ ޢަމަލުތަކުގެ ތެރެއިން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކުޅަދާނަވާ މިންވަރަށްގެ ތަކުލީފު ތިޔަބައިމީހުން ނަގައިގަންނާށެވެ."

ޢަބްދުﷲ ބުން ޢުމަރުއާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އާއިޝާއާއި، އަބޫ ސަޢީދުއާއި، އިބްނު ޢަބާސްއާއި، ތަމީމީއާއި، މިބާބުތަކުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކުން ވިޞާލު ރޯދަހިފުން ހުއްޓުވައެވެ. މިބާބުތަކުގެ ތަރުޖަމާ ޙައްޤުﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމް އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْوِصَالِ، فَقَالَ لَهُ رِجَالٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ: فَإِنَّكَ يَا رَسُولَ اللهِ تُوَاصِلُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : "أَيُّكُمْ مِثْلِي؟ إِنِّي أَبِيتُ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِ" فَلَمَّا أَبَوْا أَنْ يَنْتَهُوا عَنِ الْوِصَالِ، وَاصَلَ بِهِمْ يَوْمًا ثُمَّ يَوْمًا ثُمَّ رَأَوُا الْهِلَالَ، فَقَالَ: "لَوْ تَأَخَّرَ لَزِدْتُكُمْ، كَالْمُنَكِّلِ بِهِمْ حِينَ أَبَوْا"[1]

މާނައީ: "ވިޞާލު ރޯދަހިފުން رسول الله ﷺ ނަހީކުރެއްވިއެވެ. ދެން މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން ބަޔަކު ދަންނަވައިފިއެވެ. ފަހެ ކަލޭގެފާނުވެސް ވިޞާލު ރޯދަހިއްޕަވަމު ނޫންތޯއެވެ؟ އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! ދެން رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ތިމަންކަލޭގެފާނު ފަދައިން ވަނީ ކާކުހެއްތޯއެވެ؟ ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑު ހޭދަކުރައްވަނީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކާންދެއްވާ އަދި ބޯންދެއްވާ ބާރުދެއްވައެވެ. (އެބަހީ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކާއެއްޗަކާ ނުލައި އެތައް ދުވަހަކު ހުންނަވާފުދޭ ރޫޙާނީބާރު އެކަލާނގެ ދެއްވައެވެ.)" ދެންފަހެ ވިޞާލު ހުއްޓައިލުމަށް މުސްލިމުން ފަސްޖެހުން ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނާއެކު އެއްދުވަހު ވިޞާލު ރޯދަހިއްޕަވައިފިއެވެ. ދެން ދެދުވަހު ހިއްޕަވައިފިއެވެ. ދެން (އޭރު) މީސްތަކުން (ހިލާލު) ހަނދުވަރު ދުށިއްޖެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "ހަނދުފެނުން ލަސްވިނަމަ (ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިޞާލު ކުރުވީމުހެވެ؟ (ދިގުކޮށް) އިތުރު ކުރުވީމުހެވެ." އެވަގުތު އެކަލޭގެފާނު ކަނބަލުކުރައްވާ އެބައިމީހުން އެކަމުން ހުއްޓުވުމުގެ ގޮތުން ދުވަސްބޮޑުކޮށް ހިނދު، އެބައިމީހުންނަށް ތަޢުލީމާ ދޭނެބައެއްގެ ބަޔަކުއެކަމުން ހުއްޓުނެވެ."

ފަހެ މިހަދީޘުން ވިޞާލުރޯދަހިފުން ހުއްޓުވި ބަޔާންކުރާ ދަލީލުވެއެވެ. އެހެނީ އެކަމަކީ رسول الله ﷺ ހާއްޞަކޮށްދެއްވި ކަމެއް ކަމުގައިވާތީއެވެ. އެހެންކަމުން މީސްތަކުން ފުރާނާގެ ޙައްޤު، ހަށިގަނޑުގެ ޙައްޤު ވިޞާލު ރޯދަ ހިފުމަށް ނުހިފިނަމަ ޖަމާޢަތުގެ ބަރަކާތް ދޭނެއެވެ.

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي في الكبرى.

(2) މެދުނުކެނޑި ދުވަހަރުގެ ރޯދަ: ފަހެ ރޯދަހިފުން ހަރާމްވެގެންވާ ދުވަސްތަކާއި ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ދުވަހަރު ރޯދަހިފުމަކީ އެދުވަސްތަކުގައިވެސް ޝާމިލުވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން އެގޮތަށް ރޯދަހިފުން ޝަރީޢަތުގައި ވަނީ ހުއްޓުވައިލައްވާފައެވެ. މާތްالله ރުއްސެވިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުނު ޢަމްރު ބުނުލް ޢާޞްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "لاَ صَامَ مَنْ صَامَ الأَبَدَ"(1) މާނައީ: "(މެދުނުކެނޑި ދުވަހު ހިފި) އަބަދު ރޯދަހިފިމީހާ ރޯދައެއް ނުހިފައެވެ."

ފަހެ ރޯދަހިފުން ހަރާމްކުރެއްވިފައިވާ ދުވަސްތަކަކީ ދެޢީދު ދުވަހާއި ތަޝްރީޤު ދުވަސްތަކެވެ، ތަޝްރީޤު ދުވަސްތަކުގައި މެދުނުކެނޑި ރޯދަ، ރޯދަހިފުން ބާޠިލެވެ. އެހެނީ އެއިރުން މިބަޔަކު ދުވަސްތަކަކީ ކެއުމާއި ބުއިމުގެ ދުވަސްތަކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސެވިގެންވާ ނުބައިޝަތުލް ހުޒަލީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. رسول الله ﷺ އާ އެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ޔާالله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ތިމަންނަމެންނަށް ނަހީކުރެއްވީ (ރޯދަހިފުން ހަރާމްކުރެއްވި ދުވަސް) ތަޝްރީޤު ދުވަސްތަކުގައި، ރޯދަހިފުމަ ކުރިއެވެ. ތިމަންނަމެން ދުވަހުގެ ރޯދަހިފުމާ އެއްވެސް ކަމެއްގައިތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "ކެއުމާއި ބުއިމަށް ރޯދަހިފުމެވެ. އަދި ކެއުމާއި ބުއިމަށް ރޯދަ ދޫކޮށްލާށެވެ."(2)

(3) ފިރިމީހާ ޙާޟިރުގައި ހުންނަހިނދު، އޭނާގެ ހުއްދައަކާ ނުލައި އަނބިމީހާ ނަފްލު ސުންނަތް ރޯދަ: މާތްالله ރުއްސެވިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَصُمِ الْمَرْأَةُ يَوْمًا وَاحِدًا وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلاَّ بِإِذْنِهِ، إِلاَّ رَمَضَانَ"(3) މާނައީ: "ރަމަޟާންމަހު ނޫނިއްޔާ، ފިރިމީހާ ޙާޟިރުގައި ހުންނަހިނދު، އޭނާގެ ހުއްދައަކާ ނުލައި އެންމެ ދުވަހަކުވެސް އަނބިމީހާ ރޯދައެއް ނުހިފާށެވެ."

ފަހެ މިޙަދީޘުން އެނގޭ ގޮތުގައި، އެގޮތަށް އަނބިމީހާ ރޯދަހިފުމަކީ ހަރާމްކަމެކެވެ. އަދި ފިރިމީހާގެ ޙައްޤަކަށް އިހުމާލުވުމެކެވެ. އަދި އެޙާލަތުގައި ފިރިމީހާއަށް އަނބިމީހާގެ ރޯދަ ކަނޑުވާލުމުގެ ޙައްޤު ލިބިގެންވާ ކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަހިފުމަށް އަނބިމީހާއަށް ފިރިމީހާގެ ހުއްދަ ހޯދާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އެފަދައިން ޙަދީޘްގައި އެވަނީ ބަޔާންވެފައެވެ. އަދި ފިރިމީހާ ދަތުރުގައި ނެތްނަމަ ސުންނަތްރޯދަ ހިފާނަމަވެސް ފިރިމީހާގެ ހުއްދަ ހޯދާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އެކަމަކު އަނބިމީހާ ރޯދައިގައި ހުރެއްޖެނަމަ ފިރިމީހާ

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وابن خزيمة.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنّسائي في الكبرى وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

އަޑުވެއްޖެނަމަ، އަދި އާދާ އުޒުރުވެރިނަމަ، އަނބިމީހާ ހުއްދަދިނުމަކީ ޖާއިޒުވެއެވެ. އަދި ފިރިމީހާ، ޖިމާއުކުރުމުގައި ބައްޓަވެގެން އަނބިމީހާގެ ރޯދަ ބާތިލުކުރުމަކީވެސް ހުއްދަވާނެކަމެކެވެ.

ސުންނަތް ރޯދަތައް

(1) ޝައްވާލުމަހުގެ ހަ ރޯދަ. މާތްالله ރަސޫލާ ސުންނަތްކުރެއްވި ރޯދަތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނެއެވެ. އެކަމާގުޅޭ ޙަދީޘް ވިދާޅުވެއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ فَكَأَنَّمَا صَامَ الدَّهْرَ"[1] މާނައީ: "ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަހިފައި، ދެން އޭގެފަހުން ޝައްވާލުމަހުން ހަރޯދަ ހިފައިފިމީހާ ދަހަރު ރޯދަހިފި ފަދައެވެ." އެއީ ކޮންމެ ހެޔޮކަމަކަށް ދިހަ ހެޔޮކަމުގެ ދަރުމަ ލިބޭތީއެވެ. ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ދިހަ މަސްދުވަހާ އެއްވަރެވެ. އަދި ޝައްވާލުމަހުގެ ހަ ރޯދަ ދެމަސްދުވަހާ އެއްވަރެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރެއްވިފައިވެއެވެ. ﴿مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشۡرُ أَمۡثَالِهَاۖ﴾ (الأنعام: ١٦٠) މާނައީ: "ހެޔޮކަމެއް ކޮށްފި މީހާ ދެން ބަދަލުގައި ޖެހޭ ދިހަ ހެޔޮކަމުގެ އަޖުރު ލިބިގެންވެއެވެ."

ޝައްވާލު މަހުގެ ހަ ރޯދަ ހިފުން ފަސްކުރެވިދާނެއެވެ. އަދި ޢީދުގެ ދުވަހުން ފަހުން ބޭނުން ދުވަހެއްގައި ހިފުން މާތްވެގެންވެއެވެ. ޝައްވާލު މަހުގެ ހަ ރޯދަ ރަމަޟާނުގެ ނިޔަތުގައި ހިފުން ރަނގަޅެވެ. އިތުރު ފަސްކުރުމަކީ މާތްކަމެއް ނޫނެވެ. ވަކިވަކިން ހިފުމާއި، ދިގުގައި ތަޠައްވަރާ ބަޔަކު ހިފުން ހުއްދައެވެ. އެކަމަކު ޝައްވާލުމަހުގެ މަސްދުވަހުގެ ތެރޭގައި ހިފުމަކީ ވާޖިބު ކަމެކެވެ.

(2) ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަދުވަހުގެ ރޯދަ. މާތްالله ރަސޫލާ ސުންނަތްކުރެއްވި ރޯދަ ތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނެއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "مَا مِنْ أَيَّامٍ الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهَا أَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنْ هٰذِهِ الأَيَّامِ، يَعْنِي أَيَّامَ الْعَشْرِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَلاَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: وَلاَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ إِلاَّ رَجُلٌ خَرَجَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ، فَلَمْ يَرْجِعْ مِنْ ذٰلِكَ بِشَيْءٍ"[2] މާނައީ: "ހެޔޮޢަމަލުތައް ކުރުމަށް ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަދުވަހަށްވުރެ، އެހެން ދުވަސްތަކެއްގައި الله ގެ ޙަޟްރަތުގައި މާތްކަން ބޮޑު ދުވަހެއް ނެތެވެ. އަޞްޙާބުން ދެންނެވިއެވެ.

---

1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي في الكبرى وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

ނުވެއެވެ. އަޞްޙާބު ބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! (އެދުވަސްތަކުގައި ކުރާ ޖިހާދުކުރުން) ﷲގެ މަގުގައި ކުރާ ޖިހާދުކުރުމުވެސް ބޮޑުނުވޭހެއްޔެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ﷲގެމަގުގައި ކުރާ ޖިހާދުކުރުމުވެސް ބޮޑެވެ. އެއީ ﷲގެމަގުގައި ޖާނާއި މާލުން ޖިހާދުކޮށް އެއްވެސް އެއްޗަކާނުލާ އަނބުރި ނައިސްފި މީހާގެ ޢަމަލު ފިޔަވައެވެ."

ހަމަ ބައެއްމީހުންގެ ރިވާޔަތުގައި ރަސޫލާގެ އަނބިކަނބަލުންގެ ތެރެއިން ބައެއް އަނބިކަނބަލުންގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. "كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَصُومُ تِسْعَ ذِي الْحِجَّةِ وَيَوْمَ عَاشُورَاءَ وَثَلاَثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ: أَوَّلَ اثْنَيْنِ مِنَ الشَّهْرِ وَالْخَمِيسَ"(1) މާނައީ: "ހައްޖުމަހުގެ ފުރަތަމަ ނުވަދުވަހާއި، ޢާޝޫރާދުވަހުގެ ރޯދަ رسول الله ﷺ ހިއްޕަވާ ކަމުގައި ވިއެވެ. އަދި ކޮންމެ މަހަކު ތިންދުވަހު ހިއްޕަވާ ކަމުގައި ވިއެވެ. އެއީ މަހުގެ ފުރަތަމަ ހޯމަދުވަހާއި، ބުރާސްފަތިދުވަހުއެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ހަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَائِمًا فِي الْعَشْرِ قَطُّ"(2) މާނައީ: "ހައްޖުމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަދުވަހުގައި رسول الله ﷺ ރޯދައިން ހުންނަވަނިކޮށް މިކަމަނާ ދުށިކަމެއް ހަނދާނެއް ނުދަންނަވަމެވެ."

الحافظ ابن حجر - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "(މިޙަދީޘްގެ ހައްޖުމަހުގެ ދިހަދުވަސް) ހައްޖުމަހުގެ ފުރަތަމަ ނުވަދުވަހުގެ ރޯދައިގެ މާތްކަން ދަލީލުވާއެވެ. އަދި ހައްޖުމަހުގެ ދުވަސްތަކުގެ ތެރެއިން ޢަރަފާ ހިމެނޭތީއެވެ. އަދި އަރަފާތުން މީހުން ދުރުކަން ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާޔަތް ހަދީޘް ބަޔާން ހަމައެކަނި ނުހިއްޕަވާކަމަށް. އެއީ ފަހަރެއްގައި رسول الله ﷺ އަމިއްލައަށް ހިއްޕެވުމަށްފަހުން އެކަމާ އުއްމަތަށް ފަރުޟުވެދާނެތީ ބިރުގަތުމުން އެކަން ނުކުރައްވައި ދޫކޮށްލެއްވި ކަމަށް އެކަމަނާ ދެކެވަޑައިގަތުމެވެ."

سماحة الشيخ عبد العزيز بن عبد الله بن باز - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ހައްޖުމަހުގެ ދިހަދުވަހުގެ ރޯދަ ހިފުމަކީ މަޝްރޫޢު ސުންނަތެކެވެ. ނަބިއްޔާގެ ބައެއް އަނބިކަނބަލުން ހައްޖުމަހުގެ ފުރަތަމަ ނުވަދުވަހު رسول الله ﷺ ރޯދަ ހިއްޕަވާކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދި އެހެން ދުވަސްތަކުގައި ހިއްޕަވާ ކަމަށް އެކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ވާޖިބު ކަމެއް ނޫނެވެ. ނަމަވެސް އެ ދުވަސްތަކުގައި ރޯދަ ހިފުމަކީ މާތް ޢަމަލެއް ކަމުގައި ވާނެއެވެ."

1) رواه أحمد وأبوداود والنّسائي والبيهقي في شعب الإيمان، وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي في الكبرى وابن خزيمة.

(3) **ޢަރަފާތްދުވަހުގެ ރޯދަ:** އެއީ ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ ނުވަވަނަ ދުވަހުގެ ރޯދައެވެ. ހަމަ

މިރޯދައަކީ ސުންނަތް ރޯދަތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ މާތް ރޯދައެވެ. ޙައްޖުވެރިންނަށް ފިޔަވައި

އެހެންމީހުންނަށް މިރޯދަ ހިފުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. ހިތްވަރާ އިތުރުވުމުން ޖަމާޢަތްތަކުން

ވެއެވެ. އިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އިމާމު މާލިކާއި، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އިމާމު އަޙްމަދުއާއި،

މިފަދަ ފުޤަހާއުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ޙައްޖުވެރިޔާ ޢަރަފާތުގެ ދުވަހު ބައްޖެހުމާއި

ރޯދައަކީ ސުންނަތެއް ނޫނެވެ. އަދި އިމާމު ޢައްބާސުއާއި، އިމާމު ބުހާރީއާއި،

ތިރްމިޛީއާއި، އިމާމު ނަސާއީއާއި، މިފަދަ ފުޤަހާއުން ޢަރަފާތުގައި ޙައްޖުގެ ދުވަހު ރޯދަ

ނުހިފުން އެދުރެވިގެން ނޫން ރޯދަ ހިފުމަކީ ކަރާހިޔަތްކަމެއް، އަދި ރޯދައިގެ ސަބަބުން ބަލިވެ

ގޮއްސާނުވެއް، ދުޢާކުރުމާއި އަޅުކަންކުރުމުގައި ބަލިކަށިވެދާނެތީ، ރޯދައިގެ ހިތްވަރު

މިރޯދަ ހިފުމެއް ނުވާނެއެވެ.

ހަމަ ބައްޖެހުމާއި ރޯދައިގެ ހިތްވަރުން މަސައްކަތް ކުރާނެގޮތް އަދި ބަލިވުމަކީ ބަދަލެއް

ސަބަބަކަށް ނުވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ ބުނެފައިވަނީ ޢަރަފާތުގައި ރޯދަ ނުހިފުމަށް "الموطأ" ގައި

ވާހަކަދެއްކެވުމުގައިވެއެވެ.

ހަމަ ބައްޖެހުމާއި ޢަރަފާތުގެ ދުވަހު، ރޯދަހިފުމާ ބެހޭގޮތުން މާތްالله ހިތްޕުޅުގައި

ދުޢާކުރުމާއި އެ ދުވަސް ވަރަށް މާތް ސުވާލުކުރުމެވެ. ހަމަ ޝަރުޢީ ކުރިން ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢަރަފާތުގެ رسول الله

ﷺ އެ ދުވަހު ބައްޖެހުމުގެ. ހަމަ އަހަރެއްގެ ކުރިން ރޯދަހިފައި ނުހިފައިގެންވެއެވެ. އަދި

ފާއިތުވެދިޔަ އަހަރުގެ ފާފަތައް ބައްޖެހުމުގެ. ހަމަ ދެއަހަރުގެ ފާފަތައް ނުހިފައިގެންވެއެވެ.

އަދި އަންނަ އަހަރުގެ ފާފަތައް ބައްޖެހުމުގެ. ހަމަ ދެއަހަރުގެ ފާފަތައް ނުހިފައިގެންވެއެވެ.

އަދި ޢާޝޫރާ ދުވަހުގެ ފާފަތައް ބައްޖެހުމުގެ. ހަމަ ދެއަހަރުގެ ފާފަތައް ނުހިފައިގެންވެއެވެ.

އަދި ޢަރަފާތުގެ ޢަރަފާތުގެ ބައި ހަމަ ނުހިފާނެވެ. އަދި ޢަރަފާތުގައި ބައި މިހަރަށް

ބައްޖެހުމާއި ޢަރަފާތުގައި ފާފަތައް ނުހިފައިގެނެވެ. އަދި ޢަރަފާތުގައި ބައްޖެހޭ މިހަރަށް އަހަރެއް ވަރަށް ފާފަތައް

ނުހިފައިގެނެވެ."(1) ހަމަ މާތްالله ހިތްޕުޅުގައި ބޮޑުކޮށް ހަމަޔާގެ ލިބޭނެ ރަސްމީގޮތުން ވެއެވެ.

އަހަރަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "(ބައްޖެހުމާ މަތީގެ) ޢަރަފާތުގެ ދުވަހު رسول الله ﷺ ރޯދަހިފެވީ ހަމަ އަހަރެއްތޯ؟

ނުވަތަ ނޫންތޯ؟ މިސުވާލަށް ޖަވާބުދެވިގެނެވެ. ފަހުން ޢަރަފާތުން އަހަރު ހަމަޔާ ނުހިފެވިގެންވެއެވެ.

---

1) رواه الترمذي وصحّحه الألباني.

ކިރުތައްޓެއް އެކަލޭގެފާނަށް ފޮނުވައިލީމެވެ. އޭރު އެކަލޭގެފާނު ހުންނެވީ ޢަރަފާގައި މަޑުކުރައްވައިގެންނެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އެކިރުތަށި ހިއްޕަވައިފިއެވެ."(1)

ޙައްޖުވެރިޔާ ނަމަވެސް، އޭނާ ގޮތުގައި ޢަރަފާގައި މަޑުކުރާ ޙައްޖުވެރިއަކަށް އެންމެ ރަނގަޅު ގޮތަކީ އެދުވަހު ރޯދަ ނުހިފުމެވެ. އެއީ އުޅުނުއިރު ވަރުބަލިނުވެ، ދުޢާކުރުމާއި ޛިކުރުކުރުމަށް، ދުޢާކުރުމަށް ކުޅަދާނަވުމަށެވެ. އަދި އެހެން ނަބިއްޔާ ސަލާމަތް ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާ މާތް ދުވަހުގެ މަތީގައެވެ. އެކަމަކު މާތްالله ކަމާއިގުޅޭ އިބާދަތް ކުރުމަށް ކުޅަދާނަވާނެއެވެ. އަދި އެކަމާ ގުޅޭ ނުކުތާތައް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ދެންފަހެ ޢަރަފާދުވަހުގެ މާތްކަން ބަޔާންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫޤަތާދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "صَوْمُ يَوْمِ عَرَفَةَ يُكَفِّرُ سَنَتَيْنِ، مَاضِيَةً وَمُسْتَقْبَلَةً"(2) މާނައީ: "ޢަރަފާދުވަހުގެ ރޯދަ ދެއަހަރުގެ (ކުރި) ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއެވެ. އަދި އިސްވެދިޔަ އަހަރާއި، އަންނަންއޮތް އަހަރެވެ."

(4) **މުޙައްރަމްމަހުގެ ރޯދަ:** އެންމެމާތް ސުންނަތް ރޯދަތަކުގެ ތެރޭގައި މުޙައްރަމްމަހުގައި ހިފާ ރޯދަ ހިމެނެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللهِ الْمُحَرَّمُ"(3) މާނައީ: "ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދައަށްފަހު، އެންމެމާތް ރޯދައަކީ މުޙައްރަމްމަހުގައި ހިފާ ރޯދައެވެ."

އެންމެމާތް ރޯދައާ އުޅުއްވުން އެހެން ރޯދަތަކުގެ މާތްކަމަށްވުރެ ފުރިހަމަ ނަގާއެވެ. މީގެތެރޭގައި އޭގެތެރެއިން އެންމެމާތްވެގެން އެވަނީ އެހެން މަސްމަސްތަކުގައި ހިފާ ރޯދަތަކުގެ ނިސްބަތުންނެވެ.

(5) **އާޝޫރާދުވަހުގެ ރޯދަ:** އެއީ މުޙައްރަމްމަހުގެ ދިހަވަނަ ދުވަހުގެ ރޯދައެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝަތު ގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އާޝޫރާދުވަހަކީ ޖާހިލިއްޔަ ޒަމާނުގައި ޤުރައިޝުވަންތަކުގެ މީހުން ރޯދަހިފައި އުޅުނު ދުވަހަކަށްވިއެވެ. އަދި رسول الله ﷺ ވެސް އެދުވަހު ރޯދަ ހިއްޕަވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މަދީނާއަށް ހިޖުރަކުރެއްވި ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު ދުވަހު ރޯދަ ހިއްޕެވުމުގެ އިޢުލާން މީސްތަކުންނަށްވެސް އެކަލޭގެފާނު ހިފުމަށް

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود وابن حبان.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والترمذي والنسائي.

3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والترمذي والنسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ފަރުޟުވުމުން އެކަލޭގެފާނު ބަރީޢުކުރެއްވިއެވެ. "އެދުވަހު ރޯދަ އެދޭ މީހަކު ރޯދަހިފާށެވެ. އަދި ނޭދޭ މީހަކު ނުހިފާށެވެ."(1)

އަދި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތެއްގައި ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ޖާހިލިއްޔާ ދުވަސްވަރު ހިފަމުންދިޔަ ރޯދައެއް ކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ ރަމަޟާން ރޯދަ ފަރުޟުވުމުން އެކަލޭގެފާނު ދޫކޮށްލެއްވިއެވެ. "ޢާޝޫރާ ދުވަހަކީ ﷲ ގެ ދުވަސްތަކުން ދުވަހެކެވެ. އެދުވަހު ރޯދަ ހިފުމަށް ބޭނުންވާ މީހާ ހިފާށެވެ." އަދި ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ ޢާޝޫރާ ދުވަހު ރޯދަ ހިފުމަށް އެކަލޭގެފާނު ޢަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ ރަމަޟާން ފަރުޟުވުމުން، އެދުވަހުގެ ރޯދަ ހިފާނެ ފަރާތަކީ ބޭނުންވާ މީހެކެވެ." ކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ބޭނުންނުވާ މީހާ ދޫކޮށްލުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."(2)

ފަހެ މިއަދަށް ޢާޝޫރާ ރޯދަ ހިފުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ޢާޝޫރާ ދުވަހުގެ ރޯދަ

ހިފުމުގެ ފަޟީލަތެއް ވަނީ رسول الله ﷺ އަށް ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އަބޫ ޤަތާދަތު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައި ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢާޝޫރާ ދުވަހު رسول الله ﷺ ރޯދަ ހިފުމާ ބެހޭގޮތުން ސުވާލު ކުރެވުނެވެ. އެކަމާ ބެހޭގޮތުން އަމުރުކުރެއްވި ގޮތަކީ، ފާއިތުވި އަހަރުގެ ފާފަތައް ކަފާރާކުރެއްވުމެވެ. ތި ﷲ އަށް ތަޤުވާވާށެވެ! ފަހެ އެދުވަހަކީ ޢާޝޫރާ ދުވަހެވެ. ސަރަޙައްދުގެ ދުވަހެކެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެންގެ އުއްމަތުގެ މީހުންނަށް ޢާޝޫރާ ދުވަހާއި ތިންވަނަ ދުވަހު ރޯދަހިފުމަށް އަމުރުކުރައްވާށެވެ." އެއްވެސް ކަމެއްގައި އަހަރުމެންގެ އިދިކޮޅު ދިމާވުމުން އިސްލާމްގެ ޢަދުވެރިން އެކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގަތީއެވެ."(3)

އެކަލޭގެ ޢާޝޫރާ ދުވަހާ ޖެހިގެންވާ މުޙައްރަމްމަހުގެ ނުވަވަނަ ދުވަހާއި

ދިހަވަނަދުވަހު ނުވަވަ ނުވަވަނަ ދުވަސް އެގާރަވަނަ ދުވަހާއި ދުވަހު ނުވަވަނަ ދުވަހާއި ދިހަވަނަ

ދުވަހާއި އެގާރަވަނަ ދުވަހު މިތިން ދުވަހުގެ ރޯދަ ހިފުމާ ބެހޭގޮތުން ވާދަކުރެވޭ ޙަދީޘްތަކެއް

ވިދާޅުވެވޭނެއެވެ. ފަހެ މިތިން ދުވަހުގެ ރޯދަ ނުވަވަނަ ދުވަހާއި ދިހަވަނަ ދުވަހު

ހިފުމެވެ. އެހެން ބައެއް ބައިތަކުން މިގޮތް ރާވާ ބަޔަކު ބަޔާންކޮށް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. ފަހެ

ބައިތަކުން ސުންނަތްވަނީ ނުވަވަނަ ދުވަސް ހިފުމެވެ. ފަހެ ރޯދަ ހިފުން ސުންނަތްވާކަމަށް رسول

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وابن خزيمة.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވި ޙަދީޘުންނާ ހިލާފުވާގޮތަކަށް ދެކޮޅުވާތީވެ، އަހަރެމެން ދެން ދޫކޮށްލަން
ބޭނުންތެރިވަނީ ދޫކޮށްލާށެވެ.

ދުނިޔޭގެ އެތަކެއް މަތިވެރި ދުވަސްތަކެވެ. މާތްالله ތަރުތީބުކުރެއްވި އަހަރުގެ ދުވަސްތަކުގެ ތެރެއިން
ހިޔާރުކުރެއްވި ދުވަސްތަކެވެ. ޘަވާބު ލިބިގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "صَوْمُ عَاشُورَاءَ يُكَفِّرُ سَنَةً مَاضِيَةً"(1) މާނައީ: "އާޝޫރާދުވަހުގެ ރޯދަ އިސްވެދިޔަ އެއްއަހަރުގެ (ކުށި) ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއެވެ."

(6) **ޝަޢުބާނުމަހުގެ ރޯދަ:** ހަމަ ރަމަޟާންމަސް ފިޔަވައި އެންމެ ގިނައިން رسول الله ﷺ ރޯދަހިފުއްވާފައިވަނީ ޝަޢުބާނުމަހުގައެވެ. އެހެނީ ދެން ރަމަޟާންމަސް ފިޔަވައި އެހެން ރަމަޟާންމަހުގެ އެކަލޭގެފާނު ރޯދަހިފުއްވާފައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރޯދަހިފުއްވާފައި ދިޔައީ އެހެން އެކަލޭގެފާނު ރޯދަހިފުއްވާ ކަމުގައިވެސް ޝަޢުބާނުމަހުގެ އެއްބައި ދުވަސްތަކުގައި ރޯދަ ހިފުއްވާ ބޮޑުބައިގައެވެ. ބޮޑުބައި މަސްދުވަހުގައި ޓަކައިދުވަސް އެއްވެސް ދުވަހެއް ނުވެއެވެ.

ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާގެ އާއިޝާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. "لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ ﷺ يَصُومُ شَهْرًا أَكْثَرَ مِنْ شَعْبَانَ، فَإِنَّهُ كَانَ يَصُومُ شَعْبَانَ كُلَّهُ"(2) މާނައީ: "ޝަޢުބާނުމަހަށްވުރެ، ދިހައިން އެއްވެސް މަހެއްގައި رسول الله ﷺ ރޯދަހިފުއްވާ ކަމުގައި ނުވެއެވެ. ފަހެ (ބައެއް ފަހަރު) ޝަޢުބާނުމަސް އެއްކޮށް އެކަލޭގެފާނު ރޯދަހިފުއްވާ ކަމުގައި ވިއެވެ."

އަދި މާތްالله ރަސޫލާގެ އުސާމަ ބުނު ޒައިދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ އަށް ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ޝަޢުބާނުމަހުގައި ކަލޭގެފާނު ރޯދަހިފުއްވާ ގޮތަކަށް އެހެން މަހެއްގައި ރޯދަހިފުއްވާތަން ނުދެކެމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "ذَلِكَ شَهْرٌ يَغْفُلُ النَّاسُ عَنْهُ بَيْنَ رَجَبٍ وَرَمَضَانَ، وَهُوَ شَهْرٌ تُرْفَعُ فِيهِ الأَعْمَالُ إِلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ، فَأُحِبُّ أَنْ يُرْفَعَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ"(3) މާނައީ: "އެއީ ރަޖަބުމަހާއި، ރަމަޟާންމަހާ، ދެމެދުގައިވާ، އެމަހަކީ މީހުންގެ ހޭލާ ނުތިބޭ މަހެކެވެ. އަދި އެއީ އެމަހަކީ ޢަމަލުތައް ތަކެތި الله ގެ ހަޟްރަތަށް، ބަލައިގަނެ ހަދާ ޢަމަލުތައް މަހެކެވެ. ފަހެ މަގުބޫލު ކަމަކީ ރޯދަހިފައިގެން ތިއްބައި، ބާއް، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ހަދާކަމު އަމަލުތައް ތިމަންކަލޭގެފާނު ރޯދަހިފައިވާ ހާލު ތިބެފައެވެ."

1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي وابن ماجه وابن حبان.

3) رواه أحمد والنّسائي والبيهقي في شعب الإيمان، وحسنه الألباني.

ދެންފަހެ ޝަޢުބާންމަހުގެ ފަހުފަރާތުގައި ރޯދަހިފުން ހުއްދައެވެ. ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ޝައްކުގެ ދުވަސް (ޝަޢުބާންމަހުގެ ނަވާވީސްވަނަ ދުވަސް) ފިޔަވައި ފަހުފަރާތުގައި ރޯދަހިފުމަކީ އެއްވެސް މަކްރޫހުކަމެއް ނޫނެވެ. އެއީ އާދަކޮށްގެން ޝަޢުބާންމަހު ފަހުފަރާތު މިހެންވިޔަސް، ނަމަވެސް އެއްބަސް ފަހުފަރާތުގައި ޤަޟާ ރޯދަ ހިފުމެވެ. އަދި ފަހުފަރާތުގައި މިހެންވިޔަސް، ނަމަވެސް ނަފިލު މިހެންވިޔަސް ޤަޟާ ރޯދަ ހިފުމަށް ހުއްދައެވެ. އަދި ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ބައެއް އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ފަހުފަރާތުގައި އެބައި ޝަޢުބާންމަހުގެ ސަބަބުން ފަހުފަރާތުގައި ރޯދަހިފުން މަނާވެގެންވެއެވެ. މިބަސްފުޅަކީ ޙަދީޘެއް ބިނާކުރައްވާފައިވާ ޤައުލެކެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ނަހީކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا كَانَ النِّصْفُ مِنْ شَعْبَانَ، فَأَمْسِكُوا عَنِ الصَّوْمِ حَتَّى يَكُونَ رَمَضَانُ"[1] މާނައީ: "ޝަޢުބާންމަހުން ދެބައިވާ ހިނދު، ފަހެ ރަމަޟާންމަސް ވަންނަންދެން ރޯދައިން ހިފެހެއްޓޭ." ފަހެ މިޙަދީޘް ބަލިކަމުގައިވާކަމަށް ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވައެވެ، ނަމަވެސް ޞައްޙަކަމުގައި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި މިއީ މަނާކަމެއް ނަހީކުރައްވާފައިވާ ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އެގޮތުގެ ޝަޢުބާންމަހުގެ ނަމަވެސް ފަހުފަރާތް، ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ސުންނަތްތަކާ ޚިލާފުވާ ގޮތަށެވެ. ރާއްޖެތެރޭގެ ބައެއް ޤައުމުތަކުގައި ރޯދަހިފުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އަދި ބައެއްމީހުން ދެކެނީ ޝަޢުބާންމަހު އިސްކުރެވޭ އިލްމުވެރިންގެ ވާހަކަ ހުށަހަޅުއްވާފައިވާ ޤަބޫލުކުރެއްވުމެވެ. އަދި އަދަދުތަކުން ބިނާވެގެން މިފަދަ ގޮތްގޮތަށް ރޯދަހިފުމެވެ. އަދި އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތައް ސާބިތުވެގެން ރޯދަހިފުމާ މެދު ޙުކުމް ދީފައެވެ.

(7) **ހޯމަދުވަހާއި، ބުރާސްފަތިދުވަހުގެ ރޯދަ:** ފަހެ ހޯމަދުވަހާއި، ބުރާސްފަތިދުވަހު ރޯދަހިފުމަކީ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ސުންނަތެއް ގޮތުގައި ހިމެނޭ ކަމެކެވެ. އަދި ހޯމަދުވަހުގެ ރޯދަ ހިފުމާ ގުޅިގެން ވަނީ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ޙަދީޘެއް ވާރިދުވެފައެވެ. ފަހެ އެއީ އަމަލުތައް ރަސޫލާގެ ޙަޟްރަތަށް އަރާ ދުވަހެވެ. އަދި ސުންނަތްތަކުގެ ދުވަހުގެ ދެދުވަހެވެ. އަދި ބުރާސްފަތިވެސް ހޯމަދުވަހާ އެއްގޮތަށް ރަސޫލުﷲ ﷺ އިޚްތިޔާރުކުރެއްވި ދުވަހެވެ. އަދި އަމަލުތައް ޙަޟްރަތަށް ތަރުތީބުން ހުށަހެޅޭ ދުވަހެވެ.

ފަހެ މާތްﷲ ގެ ރަސޫލާގެ ބައެއް ޞަޙާބީންގެ ރިވާޔަތްތަކުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެބަސްފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَحَرَّى صَوْمَ الاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ"[2] މާނައީ: "ހޯމަދުވަހުގެ ރޯދައާއި، ބުރާސްފަތިދުވަހުގެ ރޯދައަށް ރަސޫލުﷲ ﷺ ވަކިން އިޚްތިޔާރުކުރެއްވުމަށް ހިތްވަރު ވެއެވެ."

1) رواه أحمد وأبوداود وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والترمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "تُعْرَضُ الأَعْمَالُ يَوْمَ الاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ، فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ"(1) މާނައީ: "ހޯމަދުވަހާއި ބުރާސްފަތިދުވަހު ޢަމަލުތައް (اللهގެ ހަޟްރަތަށް) ހުށަހަޅައެވެ. ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނު ރޯދައަށް ހުންނަވާ ހާލު، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޢަމަލު ހުށަހެޅުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ލޯބިވެވޮޑިގަންނަވަމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫޤަތާދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހޯމަދުވަހުގެ ރޯދައާ ބެހޭގޮތުން رسول الله ﷺ އާ ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "فِيهِ وُلِدْتُ وَفِيهِ أُنْزِلَ عَلَيَّ"(2) މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނު އުފަންވެވަޑައިގަތީ އެދުވަހުގައެވެ.(3) އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް (ފުރަތަމަ) ވަޙީ ބާވައިލެއްވުނީވެސް އެދުވަހުގައެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "تُفْتَحُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَ الاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ، فَيُغْفَرُ لِكُلِّ عَبْدٍ لاَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا إِلاَّ رَجُلاً كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحْنَاءُ، فَيُقَالُ: أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا، أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا، أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا"(4) މާނައީ: "ހޯމަދުވަހާއި، ބުރާސްފަތިދުވަހު ސުވަރުގޭގެ ދޮރުތައް ހުޅުވެއެވެ. ދެންފަހެ اللهއާ ޝަރީކުނުކުރާ ކޮންމެ އަޅަކަށް ފާފަފުއްސަވައެވެ. އެއީ އެމީހެއްގެ ހިތުގައި، އޭނާގެ އަޚާއާމެދު ރުޅިވެރިކަމެއް ހުރި މީހާ ފިޔަވައެވެ. ފަހެ ބުނެވޭނެއެވެ. އެދެމީހުން ސުލްޙަވެއްޖައުމަށް ދެންދެން އެދެމީހުންގެ (ފާފަފުއްސެވުން) ފަސްކުރާށެވެ. މިގޮތަށް ތިންފަހަރު ބުނެވޭނެއެވެ."

(8) ކޮންމެ މަހެއްގެ ތިންދުވަސް: ފަހެ ކޮންމެ މަހަކު ތިންރޯދަހިފުމަކީ މުސްތަޙައްބު ވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އެއީ ކޮންމެދުވަހަކު ރޯދަހިފުން ފަދަ ކަމެކެވެ. އެހެނީ ކޮންމެ ހެޔޮކަމަކަށް ދިހަ ގުނަ ޘަވާބު ލިބޭނެއެވެ. ދެންފަހެ މިހިސާބުން ތިރީސް ރޯދައިގެ ޘަވާބު ލިބިގެންދެއެވެ. އެއްގޮތަ

1) رواه الترّمذي وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود وابن خزيمة.

3) [illegible] رسول الله ﷺ [illegible]

4) رواه مالك وأحمد والبخاري في الأدب المفرد، ومسلم وأبو داود والترّمذي وابن ماجه.

ކޮންމެމަހެއްގެ ފުރަތަމަ ހޯމަދުވަހާއި، ފުރަތަމަ ބުރާސްފަތިގައި ރޯދަހިފުމެވެ. ނުވަތަ ފުރަތަމަ ބުރާސްފަތިއާއި، ފުރަތަމަ ހޯމަގައި ރޯދަހިފުމެވެ. އައްޔާމުލްބީޟް ތޭރަ، ސާދަ، ފަނަރަ، މިތިންދުވަހު ރޯދަހިފުމެވެ.

ވަކި މާތްالله ރުއްސެވިއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أَوْصَانِي خَلِيلِي ﷺ بِثَلَاثٍ: صِيَامِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، وَرَكْعَتَيِ الضُّحَى، وَأَنْ أُوتِرَ قَبْلَ أَنْ أَنَامَ"[1] މާނައީ: "އަހުރެންގެ އެންމެގާތް ރަޙުމަތްތެރިޔާ، رسول الله ﷺ އަހުރެންނަށް ތިންކަމަކަށް ވަޞިއްޔަތް ކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ކޮންމެމަހަކު ތިންރޯދަހިފުމާއި، ޟުޙާނަމާދު ކުރުމާއި، ނިދުމުގެ ކުރިން ވިތުރުކުރުމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވިއްވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢަމްރު ބުނު ޢާޞްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ އަހުރެންނަށް ވިދާޅުކޮށްދެއްވިއެވެ. "وَإِنَّ بِحَسْبِكَ أَنْ تَصُوْمَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنَّ لَكَ بِكُلِّ حَسَنَةٍ عَشْرَ أَمْثَالِهَا، فَإِذَنْ ذٰلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ كُلِّهِ"[2] މާނައީ: "ކޮންމެ މަހަކު ތިންދުވަހު ރޯދަހިފުން ތިބާއަށް ފުދެއެވެ. އެހެނީ ކޮންމެ ހެޔޮކަމަކަށް ބަދަލުގައި އޭގެ ދިހަގުނަ ހެޔޮކަމުގެ އަޖުރު ލިބިގެންވެއެވެ. ވީމާ އެއީ މުޅިއަހަރުގެ ރޯދައެވެ."

ވަކި ބަޔާންވެދިޔަ ޙަދީޘުން ކޮންމެމަހަކުން މަހަކު މުސްތަޙައްބުވެގެން ވެގެންވާކަން އެނގިގެންދެއެވެ. ދެންވެސް އެއިންކޮންމެ އައްޔާމުލްބީޟުގައި އިޚްތިލާފުވެރިންގެ ބަސްތަކުގެއަށް ބަލާލެވޭނެއެވެ. ކުރިޔަށް ބަޔާންކުރެވުނު ވަގުތުން ސުންނަތުން ޝާމިލުވާނެ އެއިންކޮންމެ ފުރަތަމަ ގޮތެކެވެ. އަދި އެތަކެއްގޮތް ތިރީގައި މިބަޔާންކުރަނީއެވެ. ފުރަތަމަ ގޮތް ދަންނައެވެ.

މާތްالله ރުއްސެވިއްވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَصُومُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، يَوْمَ الاِثْنَيْنِ مِنْ أَوَّلِ الشَّهْرِ، وَالْخَمِيسِ الَّذِي يَلِيهِ ثُمَّ الْخَمِيسِ الَّذِي يَلِيهِ"[3] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ކޮންމެ މަހަކު ތިންރޯދަ ހިއްޕަވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އެއީ މަހުގެ ފުރަތަމަ ހޯމަދުވަހާއި އަދި ޖެހިގެން އަންނަ ބުރާސްފަތިދުވަހާއި ދެން ޖެހިގެން އަންނަ ބުރާސްފަތިދުވަހެވެ."

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن خزيمة.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن حبان وابن خزيمة.

3) رواه النسائي وصحّحه الألباني.

އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އުއްމު ސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، الاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ مِنْ هَذِهِ الْجُمُعَةِ، وَالاِثْنَيْنِ مِنَ الْمُقْبِلَةِ"(1) މާނައީ: "رسول الله ﷺ ކޮންމެ މަހަކު ތިންދުވަސް ރޯއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ހަފްތާގެ ހޯމައާއި، ބުރާސްފަތިއާއި، އަދި ދެވަނަ ހަފްތާގެ ހޯމައެވެ." ފަހެ މިއީ ފުރަތަމަ ގޮތެވެ. އަދި މިބަޔާންކުރެވުނު ދެރިވާޔަތުގެ ތެރެއިން އެންމެ ފުރަތަމަ ނަޞީޙަތްކުރައްވައި ސަވާރިޢަރްބާ ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. ދެންވެސް ދެވަނަ ގޮތް ދަންނައެވެ.

މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އަބޫޛައްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ އަޅުގަނޑަށް ނަޞީޙަތްކުރެއްވިއެވެ. "يَا أَبَا ذَرٍّ إِذَا صُمْتَ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، فَصُمْ ثَلاَثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَخَمْسَ عَشْرَةَ"(2) މާނައީ: "އޭ އަބޫޛައްރެވެ! ތިބާ ކޮންމެ މަހަކު ތިންދުވަސް ރޯދަހިފާ ކަމުގައިވާނަމަ ހަމަ ތޭރަ، ސާދަ، ފަނަރަ، މިދުވަސްތަކުގައި ރޯދަހިފާށެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި މިލްޙާނުލް ޤައިސީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَأْمُرُنَا أَنْ نَصُومَ الْبِيضَ، ثَلاثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَخَمْسَ عَشْرَةَ قَالَ: وَقَالَ: "هُنَّ كَهَيْئَةِ الدَّهْرِ"(3) މާނައީ: "އަޔާމުލް ބީޟަށްވާ ދުވަސްތަކުގައި ރޯދަހިފުމަށް رسول الله ﷺ އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަމުރުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އެއީ ތޭރަ، ސާދަ، ފަނަރަ، މިދުވަސްތަކެވެ. އަދި ނަޞީޙަތްކުރެއްވިއެވެ. "އެމިންވަރަކީ ދަހަރުގެ ރޯދަހިފުމެވެ."

ފަހެ މިބަޔާންކުރެވުނު ދަލީލުތަކުން، ކޮންމެ މަހަކުން ބަޔަކުރުމަށް ސުންނަތް ކަމުގައިވާކަން ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ހަމައެކަނި ދުވަހަކީ ކަނޑައަޅާފައިވާ ހަމަޖެހުމެއް ނުވެއެވެ. އެބައި ދުވަހެއްކަން ބަލާއިރު ދުވަހަކުން ... ހިތަކުރިޔަސް ރަނގަޅެވެ.

(9) **ދުވަހުން އެއްދުވަހުގެ ރޯދަ:** ފަހެ ދުވަހަކުން އެއްދުވަހު ރޯދަހިފުމަކީ އެއީ ފަޟީލަތްތެރި ރޯދައިގެ އެންމެހާ ރޯދަތަކުގެ ތެރޭގައި އެންމެ މާތް ރޯދައެވެ. އަދި އެއީ ދާވޫދު عليه السلام ހިފުއްވާ ގޮތެވެ. އަދި އެއީ އެންމެ ލޯބިވާ ރޯދަހިފުމުގެ ގޮތެވެ.

ފަހެ މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން ޢަމްރު ބިން ޢާޞްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ އަޅުގަނޑަށް ނަޞީޙަތްކުރެއްވިއެވެ. "أَحَبُّ

---

1) رواه النسائي وحسنه الألباني.

2) رواه أحمد والترمذي وحسنه، والنّسائي وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه والبيهقي وابن حبان وصحّحه الألباني.

الصِّيَامِ إِلَى اللهِ صِيَامُ دَاوُدَ، كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا، وَأَحَبُّ الصَّلاَةِ إِلَى اللهِ صَلاَةُ دَاوُدَ، كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ"[1] މާނައީ: "اللّٰه ގެ ޙަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވެވޮޑިގަންނަވާ ރޯދައަކީ ދާއޫދު عليه السلام ގެ ރޯދައެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެއްދުވަހު ރޯދަހިފާ ހުންނަވައި އަދި އަނެއްދުވަހު ފިޠުރުކުރައްވާ ކަމުގައި ވިއެވެ. (އެބަހީ ދުވަހުން ދުވަހަށް އެއްދުވަހު ރޯދަހިފުން ކަމުގައި ވިއެވެ.) އަދި اللّٰه ގެ ޙަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވެވޮޑިގަންނަވާ ނަމާދަކީ (ތަހައްޖުދު) ނަމާދުވެސް ދާއޫދު عليه السلام ގެ (ތަހައްޖުދު) ނަމާދެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިގައި ނިދައްސަވާ ތެދުވެވަޑައިގެން ތިންބައިކުޅަ އެއްބައިގައި ނަމާދުކުރައްވާ (އެބަހީ ތަހައްޖުދު ނަމާދުކުރައްވާ) އަދި (ބާކީ ހުރި) ހަބައިކުޅަ އެއްބައިގައި ނިދައްސަވާ ކަމުގައި ވިއެވެ."

އަދިވެސް ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރު ބިން ޢާޞް ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أُخْبِرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنِّي أَقُولُ: وَاللهِ لأَصُومَنَّ النَّهَارَ وَلأَقُومَنَّ اللَّيْلَ مَا عِشْتُ، فَقُلْتُ لَهُ: قَدْ قُلْتُهُ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، قَالَ: "فَإِنَّكَ لاَ تَسْتَطِيعُ ذَلِكَ، فَصُمْ وَأَفْطِرْ وَقُمْ وَنَمْ وَصُمْ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، وَذَلِكَ مِثْلُ صِيَامِ الدَّهْرِ" قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ، قَالَ: "فَصُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمَيْنِ" قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ، قَالَ: "فَصُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمًا، فَذَلِكَ صِيَامُ دَاوُدَ عليه السلام وَهُوَ أَفْضَلُ الصِّيَامِ" فَقُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "لاَ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ"[2] މާނައީ: "اللّٰه ގަންދީ ބުނަމެވެ. އަހުރެން ދިރިހުރިހައި ހިނދަކު، ދުވާލު ރޯދަ ހިފާނަމެވެ. އަދި ރޭގަނޑު ނިދާނީ، (ނަމާދުގައި ތެދުވެ) ތިބުމަށް ފަހުގައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެން މިހެން ބުނިކަން رسول الله ﷺ އަށް އެނގި ވަޑައިގެންފިއެވެ. ފަހެ އަހުރެން އެކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައިފީމެވެ. އަހުރެންގެ ބައްޕައާއި، މަންމަ ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ފިދާވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެން އެހެން ބުނީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެކަން އެއްކޮށް ކަލަޔަށް ކުރެވޭކަށް ނުކުޅެދޭނެއެވެ. ފަހެ ރޯދަވެސް ހިފާށެވެ. ރޯދަ ނުހިފާވެސް ހުންނާށެވެ. އަދި ނިދާވެސް ނިދާށެވެ. ނަމާދަށްވެސް ތެދުވާށެވެ. އަދި ކޮންމެ މަހަކުން ތިންދުވަހު ރޯދަ ހިފާށެވެ. އެހެނީ ހެޔޮ ޢަމަލަކަށް ދިހަ ގުނަ ދެއްވޭނެއެވެ. އަދި އެއީ މުޅި އަހަރު ރޯދަ ހިފުން ފަދައެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އެއަށްވުރެ ފުރިހަމަކަމާއެކު ކުރުމަށް އަހުރެންނަށް ކުޅެދެއެވެ." އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަހެ އެއްދުވަހު ރޯދަހިފައި ދެދުވަހު ރޯދަ ނުހިފާ ހުންނާށެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. "އެއަށްވުރެ ފުރިހަމަކަމާއެކު ކުރުމަށް އަހުރެންނަށް ކުޅެދެއެވެ." އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަހެ އެއްދުވަހު ރޯދަހިފައި އަނެއްދުވަހު ރޯދަ ނުހިފާ ހުންނާށެވެ." އެއީ ދާއޫދު عليه السلام ގެ ރޯދައެވެ. އަދި އެއީ އެންމެ ފުރިހަމަ ރޯދައެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. "އެއަށްވުރެ ފުރިހަމަކަމާއެކު ކުރުމަށް އަހުރެންނަށް ކުޅެދެއެވެ." ފަހެ ނަބިއްޔާ ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއަށްވުރެ ފުރިހަމަ ކަމެއް ނުވެއެވެ."

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وابن خزيمة.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن حبان.

އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އެހެންވީއިރާ ދެފަރުވަރުން އެއްބަޔަކު ރޯދައަށް ހުންނާނެއެވެ. އަދި އަނެއް ދާވޫދު عليه السلام ގެ ރޯދައެވެ. އަދި އެއީ އިންސާފުވެރި ރޯދަވެސް މެއެވެ." ދެން އަޅުގަނޑު ދަންނަވައިލީމެވެ. އަޅުގަނޑަށް ގިނައިން ހިފޭނެ އަޅުގަނޑު ކުޅަދާނައެވެ. ދެން ނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އެއަށްވުރެ، އިތުރު ފަޟީލަތްތެރި ރޯދައެއް ނުވެއެވެ."

ސުންނަތް ރޯދަ ދޫކޮށްލުން

ޢުލަމާއުންގެ އަޣުލަބިއްޔަތު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ސުންނަތް ރޯދައަށް ހުރުމަށްފަހު މީހާ އަށް ބޭނުންފުޅެއް ކޮށްފި ހިނދެއްގައި ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ހުއްދައެވެ. އެއީ ޢުޛުރަކާ ތަޢައްލުޤުވެގެން ކަމުގައި ވިޔަސް، އަދި ޢުޛުރަކާ ނުލައި ކަމުގައި ވިޔަސް ވެއެވެ. އަދި އެރޯދަ ދޫކޮށްލުމުން ޤަޟާކުރުން ވާޖިބެއް ނުވެއްޖެ ދެއެވެ. އެކަމަކު ޤަޟާކުރުން މުސްތަޙައްބު ކަމުގައި ވަރަށްގިނަ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އުއްމު ހާނީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "الصَّائِمُ الْمُتَطَوِّعُ أَمِيرُ نَفْسِهِ، إنْ شَاءَ صَامَ وَإِنْ شَاءَ أَفْطَرَ"(1) މާނައީ: "ސުންނަތް ރޯދައަށް ހުންނަމީހާއަކީ އޭނާގެ ނަފްސުގެ އަމީރެވެ. އޭނާ ބޭނުންނަމަ ރޯދައަށް ހުންނާނެއެވެ. އަދި ބޭނުންނަމަ ރޯދަ ދޫކޮށްލާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ: "هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟" فَقُلْنَا: لاَ، قَالَ: "فَإِنِّي إِذَنْ صَائِمٌ" ثُمَّ أَتَانَا يَوْمًا آخَرَ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ أُهْدِيَ لَنَا حَيْسٌ، فَقَالَ: "أَرِينِيهِ فَلَقَدْ أَصْبَحْتُ صَائِمًا" فَأَكَلَ"(2) މާނައީ: "އެއްދުވަހަކު ތިމަންކަމަނާގެ އަރިހަށް رسول الله ﷺ ވަޑައިގެން ތަޝްރީފުވެއިފިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންގެ އަތުގައި ކާއެއްޗެއް އެބައުޅޭތޯ؟" ދެން އަޅުގަނޑުމެން ދަންނަވައިލީމެވެ. ނޫނެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެހެންވީއިރާ ތިމަންކަލޭގެފާނު މިއަދު ރޯދައަށެވެ." ދެން އެހެން ދުވަހެއްގައި އަޅުގަނޑުމެންގެ ގާތަށް އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގެންނެވުމުން އަޅުގަނޑުމެން ދަންނަވައިލީމެވެ. ކަޅުހަކުރާ އަޅުގަނޑުމެންނަށް ހަދިޔާއަކަށް ލިބިއްޖެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

1) رواه أحمد وأبو داود والترّمذي والنّسائي والحاكم وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد ومسلم والترّمذي والنّسائي والبيهقي والدارقطني والدارمي وابن خزيمة.

"ދަރުކަބަޔާރެވެ. ދެން ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނު މިއަދު މިހުންނަނީ ރޯދައަކުއެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު (ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ބޭކަލާ) ވަކިއްލުވައިދިނެވެ."

އަދި މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑު، رسول الله ﷺ އަށް ކާއެއްޗެއް ތައްޔާރުކޮށް އެކަލޭގެފާނަށް ދަޢުވަތު ދިނީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ ބައެއް އަޞްޙާބުބޭކަލުން އަޅުގަނޑުގެ ދަޢުވަތަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން ކާއެއްޗެހި ގެނެވުނު ހިނދު، އެއިން ބޭކަލަކު ދަންނަވައިފިއެވެ. އަޅުގަނޑު މިހުރީ ރޯދައަކުއެވެ. ދެން رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "دَعَاكُمْ أَخُوكُمْ وَتَكَلَّفَ لَكُمْ" "ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚާ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދަޢުވަތުދީފައި ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ބުރައެއް އުފުލައިފިއެވެ." ދެން އޭނާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "أَفْطِرْ وَصُمْ مَكَانَهُ يَوْمًا إِنْ شِئْتَ" "ކަލޭ ރޯދަ ވީއްލާށެވެ. އަދި ބޭނުންނަމަ އޭގެބަދަލުގައި އެހެން ދުވަހަކު ރޯދަ ހިފާށެވެ."(1) ދެން ސުންނަތް ރޯދަ ފެށުމަށްފަހު މުސްތަޙައްބު ކަމަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުން އެކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާ މިޙަދީޘްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެންނެވެ.

ދެންވެސް އިލްމު އަހުލުވެރިންގެ އަރިހުގައި ސުންނަތް ރޯދައެއް ހިފުން ފަށައިފިނަމަ، އުޒުރަކާނުލައިގެން ފުރިހަމަ ކުރަން ވާޖިބުވާކަމަށް ނުވެއެވެ. އަދި އުޒުރަކާނުލައިގެން ރޯދަ ދޫކޮށްލުމުން ގޯހެއް ނުވެއެވެ. އެކަމަކު ރޯދަ ފުރިހަމަކުރުން ރަނގަޅެވެ. އަދި އުޒުރަކާނުލައި ނުވަތަ ރޯދަ ފުރިހަމަކުރުމަކީ ރަނގަޅު ކަމެއްކަން ބަޔާންކުރެވެ. އަދި އިލްމު އަހުލުވެރިންގެ އަރިހުގައި އުޒުރަކާނުލައި ނުވަތަ ރޯދަ ފުރިހަމަކުރިޔަސް ގޯހެއްނުވާނެއެވެ. އަދި ރޯދަ ހިފުމަށް ފަރުޟު ރޯދަތަކުގެ އިތުރުން ކުރާ ސުންނަތް ރޯދަ ވަކިކުރުމަކީ ގޯހެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި އިސްލާމްދީނުގައި ބާޠިލުކުރުމަށް އެދިގެން ފަރުޟު ރޯދަ ދޫކޮށްލުން ޙަރާމެވެ. އަދި އޭގެ ކަމަކީ ރޯދަ ބާޠިލުކުރުމާއި ބެހޭ ފަރުޟުވާ މަޢާނީ ތަކުގެ ދަލީލެވެ. ދެން އަދި މާތްﷲ ވަޙީކުރެއްވި އާޔަތެވެ. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ (محمّد: ٣٣) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ﷲއަށް ކިޔަމަންތެރިވާށެވެ. އަދި ރަސޫލާއަށް ކިޔަމަންތެރިވާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ޢަމަލުތައް ތިޔަބައިމީހުން ބާޠިލުނުކުރާށެވެ." ދެން މިއާޔަތުގެ ޢުމޫމު ޢާންމުވެގެންވެއެވެ. އަދި ފަރުޟު ރޯދަތަކުން އެއްވެސް ދޫކޮށްލުމެވެ. އެހެންކަމުން ޢުމޫމު ޢާންމުވެސް ހަމަ ޢުމޫމު ޢާންމުގެ ގޮތުގައެވެ.

1) رواه البيهقي وحسنه الألباني.

ސުޙޫރުގެ އަދަބުތައް

ސުޙޫ ފުރިހަމަ ސުޙޫރަކަށް ހެދުމަށްޓަކައި އަންނަނިވި ކަންތައްތަކަށް ފަރުވާތެރިވުން ސުޙޫރުކާމީހާއަށް ބޭނުންވެއެވެ.

(1) **ސުޙޫރުކެއުން.** ސުޙޫރަކީ ހުސްނަސް އެއްޗެއް މިސާލަކަށް، ސުޙޫރުކެއުމަކީ މުސްތަޙައްބު ފެށޭނީ ކަމެއްކަމަށް ހުރިހާ ދަންނަބޭކަލުން އިޖުމާޢުވެ ވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އަދި ސުޙޫރުކެއުމަކީ ބަރަކާތެކެވެ. އަދި އެބަރަކާތަކީ ސުޙޫރުކުރާމީހާއަށް ހަކަތަ ލިއްބައިދިނުމާއި، އާދާ މުޅިދުވަސްދިނުމާއި، އަޅުކަން ސުޙޫ ކުރުމަށް ޤުދުރަތްދެއްވުމެވެ.

ވީމާ މާތްالله ރަސޫލާއެވެ އަނަސްގެ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. "تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ސުޙޫރުކާށެވެ. އެހެނީ ސުޙޫރުގެ ތެރޭގައި ބަރަކާތެއް ވެއެވެ."

އަދި މާތްالله ޙަދީޘްގައި އިރުބާޟު ބިން ސާރިޔާގެ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަހުގައި رسول الله ﷺ އަޅުގަނޑުމެން ސުޙޫރަށް ދަޢުވަތު ދެއްވައިފިއެވެ. ވީމާ އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. "هَلُمَّ إِلَى هَذَا الْغِذَاءِ الْمُبَارَكِ"[2] "މިބަރަކާތްތެރި ކާނާ ކައިބޮއެގަތުމަށް އަވަހަށް އަންނާށެވެ."

އަދި މާތްالله ޙަދީޘްގައި މިޤްދާމް ބިން މަޢްދީ ކަރިބުގެ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. "عَلَيْكُمْ بِهَذَا السَّحُوْرِ فَإِنَّهُ هُوَ الْغِذَاءُ الْمُبَارَكُ"[3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން މިސުޙޫރުކެއުން ލާޒިމް ކުރާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ބަރަކާތްތެރި ފެނެވޭ ކާނާއަކީ އެއީއެވެ."

އަދި މާތްالله ޙަދީޘްގައި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. "إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّوْنَ عَلَى

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

2) رواه أبو داود والنسائي وابن خزيمة وابن حبان في صحيحيهما وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد والنّسائي والطّبراني وصحّحه الألباني.

الْمُتَسَحِّرِيْنَ"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން اللّٰهُ އާއި، އެކަލާނގެ މަލާއިކަތުން ހެޔޮދުޢާ ދެއްވަނީ ސަޙޫރުކާ މީހުންނަށެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވޮޑިގެންވާ ޢަމްރު ބުނު ޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "فَصْلُ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكْلَةُ السَّحَرِ"[2] މާނައީ: "އަހަރުމެންގެ ރޯދައާއި، އަހުލުލްކިތާބީންގެ ރޯދައާ ދެމެދުގައިވާ ތަފާތަކީ ސަޙޫރުކެއުމެވެ."

ސަޙޫރު ކެއުމުގައި ބަރަކާތް ލައްވާފައިވުން ވިސްނުމެވެ. ތަނު އެބަޔަކު ސަޙަރުގެ މަތިން ކައިފިޔާ، ބަރަކާތް ލިބޭނެ އެއްޗެއް ސަޙަރު ފުރިހަމަވެއެވެ. އަދި ސަޙޫރު ކެއުމަކީ ކަލުން އެންމެ ހެޔޮވެގެންވާ އެއްޗަކި ކަމުގައެވެ. އަދި ކައިގަން އެއްޗެއް ނުކިޔައިގެން ރަސޫލާގެވެ ސަޙަރު ފުރިހަމަވެއެވެ.

މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ދަރިކަލުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "نِعْمَ سَحُورُ الْمُؤْمِنِ التَّمْرُ"[3] މާނައީ: "މުއުމިނުންގެ ސަޙޫރުކެއުމުގައި ކަދުރުގެ އެންމެ ރަނގަޅެވެ!"

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި އަބްދުالله ބުނު އުމަރުގެ ދަރިކަލުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "تَسَحَّرُوا وَلَوْ بِجُرْعَةٍ مِنْ مَاءٍ"[4] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ސަޙޫރުކާށެވެ. އެއީ ފެންކޮޅެއް ދިރުވައިގެން ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ."

ސަޙޫރުކެއުމުގެ ވަގުތު: ޙަދީޘުގައިވާ ސަޙޫރު ކިޔުނީ "السَّحُور" އެވެ. އަދި މިބަސް ނިކުމެގެންވަނީ "السَّحَر" އިންނެވެ. އަދި "السَّحَر" ގެ މާނައަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައެވެ. އަދި "السَّحَر" ގެ ދިޔާނާގައި މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ﴿وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ (الذاريات: ١٨) މާނައީ: "އަދި ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި އެބައިމީހުން (ތައުބާވެރިވެ، الله ގެ ހަޟްރަތުގައި) ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދިއެދި ހުންނަވައެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ﴿وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ﴾ (آل عمران: ١٧) މާނައީ: "އަދި އެބައިމީހުންނަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި (ތައުބާވެރިވެ، الله ގެ ހަޟްރަތުގައި) ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދި ދަންނަވާ މީހުންނެވެ."

---

1) رواه الطبراني في الأوسط وابن حبان في صحيحه، ورواه أحمد من طريق أبي سعيد الخدري رضي الله تعالى عنه وحسنهما الألباني.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والترمذي والنّسائي والدارمي وابن حبان.

3) رواه أبو داود والبيهقي وابن حبان وصحّحه الألباني.

4) رواه ابن حبان في صحيحه وصحّحه الألباني.

ފަހެ ސަޙަރުގެ ވަގުތަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިކަން ޙަދީޘްތަކުން ޘާބިތުވެއެވެ. އަދި އެވަގުތަކީ
ތަޤައްރުބުވުމުގެ އަރިހަށް ފާޅުވާ ހަމައެކަނި ދުވަސްވަރެއްކަމަށްވެސް ޘާބިތުވެއެވެ. ދަންނަވާ އެވަގުތަކީ
ދުޢާއި ޤަބޫލުވާ ވަގުތުގެ ބަރަކާތް ރިސާލަތުންނާއި ބަޔާންކަމަށް ޤަބޫލުކުރެވޭ ވަގުތެކެވެ. ފަހެ މިބާވަތުގެ
ވާރިދުވެފައިވާ ދަލީލުތަކުން ބައްދަލުވައި، ޖުމްލަކޮށް އިސްތިޣްފާރު ވިދާޅުވުމަށްވެސް އެވަގުތު ފަރާތުން
ޙަދީޘްގެ މިންބަރުގައި ދުޢާގެ ވަގުތުގައިވާނެއެވެ. އެއީ އިސްތިޖާބަ ދުޢާއާއި އަނގައިން ބަރަކާތް
ގެނައުމުގެ އިމާނަ ޤަބޫލުވާ ވަގުތެވެ. ފަހެ މާތްالله ތަޢާލާ ސަމާއުއްދުންޔާއަށް އެތަނުގައި ނުޒޫލުވެވަޑައިގަންނަވާ
ހިމާވެގެންވެއެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ. "يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى
كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الآخِرُ، يَقُولُ: مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ، مَنْ يَسْأَلُنِي
فَأُعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ"(1) މާނައީ: "ތަބާރަކަ (މިންބަރެއްގެ ދުވަހު ވީރޭ) ފަހުބައިގެ
އެއްބައިކުޅަ ހިނދު، الله ﷻ (އެކަލާނގެ ޝަރަފުވެރި އެކަމަކީ ތަޢާލާގެ) އަޅުގަނޑުމެން ދުނިޔެ
ފަހުގައި ވުޖޫދުން ވަޑައިގެންނަވައެވެ. މިހެން ވިދާޅުވެ ދުޢާކުރާ މީހަކު ކަލޭގެ ޤަބޫލުކުރައްވާނެ؟ ފަހެ ކާކުތޯ
ދުޢާ މިހެން ވިދާޅު ބޭނުންވުމުގެ އިސްތިޣްފާރުކުރާ ހިންގާ. މިހެން ވިދާޅު ބޭނުންވާ ކާއްމަކަށް އެދި
ދަންނަވާނީ ކަލޭގެއްތޯ؟ ފަހެ ކާކަށްތޯ އެއްބައްޔަކު ދުޢާކުރާހިނދު. މިހެން ވިދާޅު ބޭނުންވާ
ފަރުވާކުރާއްސަވައިދޭނަން އަދި ދަންނަވާނީ ކަލޭގެއްތޯ؟ ފަހެ ކާކަށްތޯ ފަރުވާއްސަވައިދެއްވާ ހިނގާލާ." ފަހެ
اللهގެ މިނިވަންކަން ތަޤްވާވެރި ހަޤީޤަތް މިހެން އިޖާބަތު ވަގުތަކީ އެއީ ސަޙަރުގެ ވަގުތެވެ. އެވަގުތު
މުބާރަކުގައި އެވަނީ ބަރަކާތްވެރިވެއެވެ. އަދި ތަޙުރީރުކުރެވިފައިވާ ގޮތަކީ މިއެވެ.

އަދި ބަރަކާތް އިސްތިޣްފާރު ވިދާޅުވުމަށްވެސް ފަހެ ތަބާރަކަ ދުޢާއިކުރަ
އެއްބައި ޤަބޫލުވުން ކަމަށެވެ. އެއީ ދުޢާއިކުރަ އެއްބައި ޤަބޫލުވުން ދެން އެނގޭނީ ތަބާރަކަ ފަހުބައި
ކަމަށް ވާނީއެވެ.

ފަހެ ސަހަރުކުރުން ތަސްލީމްކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އަދި ފަޖުރުއްޞާދިޤުގެ އަލިކަން
ފާޅުވެއްޖައުމަށް ދަނޑުން ކާއެއްޗައި، ބުއިން އަދި އަނބިމީހާއާ އެއްދާންކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަދި
ފަޖުރުސަމާވުން ބަނދުގެކުރު ކާދިން ފަހަރުތަކުގެ ކުޅިނގަޅު އާދަތް ވަގުތު އެއްކަމެއް އެކަނިކަން
ހުއްޓައިލުން އެއްދުވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ޤަރީނާއެކޭ ވަރަށްގިނަ ނަހްޖުގައެއް ވާރިދުވެގެން
އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެ ބައެއް ނަހްޖުގައެއް މިފަދައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

މާތްالله ވަޙީކުރެއްވި ފަދައިވެއެވެ. ﴿وَكُلُوا۟ وَٱشۡرَبُوا۟ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلۡخَيۡطُ ٱلۡأَبۡيَضُ مِنَ ٱلۡخَيۡطِ ٱلۡأَسۡوَدِ﴾
(البقرة: ١٨٧) މާނައީ: "ކަލޭގެމެން ކުރިމަތީ މިއަޅުއިމީނުނަށް ފާޅުވެއްޖައުމަށް ދަނޑުން

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

ތިޔަބައިމީހުން ކައިބޮއި ހަދާށެވެ." މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތުމެވި ޒައިދު ބިން ޘާބިތުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްالله ރަސޫލާއާއި ބައިވެރިވެ ހިނދު، ކަނޑައެޅިފައިވާ ހުރުމަތްތެރިކަމާއި، ދުރުތެރިކަމާ ހުރެއި، ދުރުތެރިވުން ބާކީވެ ދެމެދު ހިސާބު އަހަރެމެން ހިފަހައްޓައިފީމެވެ. ދެން ނަމާދަށް ތެދުވީމެވެ. އަހަރެން ހުރުމަތްތެރިވުން ގާތްގޮތް ބަލާބަލާ ކަމަށް އިސްތިހާރުކުރީމެވެ. ދެން (ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތަކުން) ހުރުމަތްތެރިވުމަށް ދިމާވާ ފަސްދޮޅަސް ގާތްގޮތުން ބާކީވެއްޖެވެ. ދެން ޤުރުއާނުގެ ފަނަރަ އާޔަތް ކިޔާނެ ވަގުތު ހުރިއެވެ. ދެން ޤުރުއާނުގެ ފަންސާސް (50) އާޔަތް ވަރުގެ ދުވަސް ހަމަވީއެވެ. ދެން ޤުރުއާނުގެ ފަންސާސް އާޔަތާއި ދިމާވާ ކިޔުމެވެ. ދެން ޤުރުއާނުގެ ފަންސާސް (50) އާޔަތަށް ވަގުތު ހަމަވާ ކިޔުމެވެ."

قتادة – رحمه الله – މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތުމެވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ އާއި، ޒައިދު ބިން ޘާބިތާއި، ދެބޭކަލުން އެއްކޮށް ހާރު ކެއުމަށް ތަކަށް ފެށީމެވެ. ދެންފަހެ ދެބޭކަލުން އެކަމުން އަވަހަށް ވަގުތު ނިމުނީމެވެ. رسول الله ﷺ ނަމާދަށް ތެދުވެ ވަޑައިގަތީމެވެ. قتادة – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން އަނަސްގެފާނަށް ދެންނެވީމެވެ. ދެބޭކަލުން ހާރު ކެއުމަށް ފަށައިގެން، ނަމާދަށް ވަޑައިގަތުމާ ދެމެދު ކިހާވަރެއްގެ މުއްދަތެއް ހުރީ؟ ފަހެ އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފަންސާސް އާޔަތް ކިޔާވަރަށް ވަގުތެވެ."(1)

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތުމެވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ بِلاَلاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ، ثُمَّ قَالَ: وَكَانَ رَجُلاً أَعْمَى لاَ يُنَادِي حَتَّى يُقَالَ لَهُ: أَصْبَحْتَ أَصْبَحْتَ"(2) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ބިލާލުގެފާނު ރޭގަނޑު ބަނގި ގޮވައެވެ. (އެހެންކަމުން ތިޔަބައިމީހުން) ފަހެ ޢަބްދުالله ބިން އުއްމުމަކްތޫމް ބަންގި ގޮވައިލުމާ ހަމައަށް ތިޔަބައިމީހުން ކައިބޮއި ހަދާށެވެ. ދެން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އަދި އޭނާ (ޢަބްދުالله ބިން އުއްމުމަކްތޫމަކީ) ލޮލުން ނުފެންނަ ކަލެކެވެ. ފަތިސްވެއްޖެއެވެ، ފަތިސްވެއްޖެއެވެ މިހެން އޭނާއަށް ދަންނަވައިފިނަމަ މެނުވީ އެކަލޭގެފާނު ބަންގި ނުގޮވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތުމެވި ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّا مَعْشَرَ الأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُعَجِّلَ إِفْطَارَنَا، وَنُؤَخِّرَ سَحُورَنَا، وَنَضَعَ أَيْمَانَنَا عَلَى شَمَائِلِنَا فِي الصَّلاَةِ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެމެންނަކީ

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي وابن حبان وابن خزيمة.

3) رواه أبو داود الطيالسي وابن حبّان وصحّحه الألباني.

ނަބީބޭކަލުންނެވެ. ރޯދަވީއްލުން އަވަސްކުރުމާއި، ހާރުކެއުން ލަސްކުރުމާއި، ނަމާދުގައި އަޅުގަނޑުގެ ކަނާތް، ވާތުމަތީ ބާއްވުމަށް، އަޅުގަނޑުމެންނަށް (ރަސޫލުﷲ) އަމުރުކުރައްވާފައި ވެއެވެ."

ދެންފަހެ ފަޖުރުފާޅުވުމާމެދު ޝައްކުވެއްޖެނަމަ ދަންނަވައެވެ. އާންމު ޝައްކުގެ މައްސަލަ ބިނާކޮށް ކުރުމާއި، ޔަޤީންވުމުން ފަޖުރުވެއްޖެކަން ނޭނގުނު. އަރިހުއްޓަސް! ފަޖުރުވެފައި ކަށަވަރުވާހާ ހިނދަކު ކާބޯތަކެތި ކެއުމަށް ހުއްދަވެއެވެ. ފަހެ އިލާހު މާތްﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވަނީ ދަލީލެއްގެ ގޮތުން ކަނޑައެޅިގެންނެވެ. ދަލީލަކީ ސަހަރުކެއުމަކީ އިއްތިފާޤުން ހުއްދަ ކަމެކެވެ. ފަހެ ސަހަރުކެއުމަކީ ތަޤްވާގެ ބައިގައި ހިމެނޭ ކަމެކެވެ. ފަހެ މިކަމުގައި ފަޖުރުވެއްޖެކަން ޔަޤީންވަންދެން ކެއުމާއި ބުއިމަށް ހުއްދަވެއެވެ. ރަސޫލުﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ مِنَ ٱلْفَجْرِ﴾ (البقرة: ١٨٧) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކަޅު ކަށަވަރުވާނދެން (އިރުގެ ކަޅު ޒާތުގެ ދަނޑިން ދިޔަކަމާއި އުދަރެހުގެ ހުދު ދަނޑި ވަކިވާހާ ހިނދަކު) ކާބޯ ދާށެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވުންވާ ޢަބްދުﷲ ބުން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޝައްކުވާ ހިނދު ސަހަރު ކެއުމަށް ތިބޭށެވެ."[1] އަދި އިބްނު މުންޒިރު ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ އިބްނު ޢައްބާސްގެ ޤައުލެވެ. ޢަޠާއާއި ޝާފިޢީގެ މަޛްހަބެވެ.

ދެންފަހެ ސަހަރުކެއުން ނިމުނު ވިޔަސް، އެބައިމީހުންގެ ކައިބުއިމަށް ބޭނުންވާ ބަޔަކު އެދުނީމަ، ބޭނުން ނިމެންދެން ކާބޯ ހަދައިގަތުމަށް ހުއްދައެވެ. ފަހެ އެއީ ސުންނަތް ވީކަމެވެ. އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވުންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمْ النِّدَاءَ وَالإِنَاءُ عَلَى يَدِهِ فَلاَ يَضَعْهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهُ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެކަކަށް ނަމާދަށް ގޮވާ ބަނގި ޢަޑު އިވިއްޖެ ހިނދު، ބަނގި އަޑު އިވިއްޖެނަމަވެސް ފަހެ އެކަމާ ބޭނުން ނިމެންދެން ދޫނުކުރާށެވެ."

ދެންފަހެ الأَعْمَش އާއި، إِسْحَاق - رحمهما الله - އާއި، މިޤަޢުދުގެ ޢަލިމުން ދެކެވަޑައިގަންނަނީ ސަހަރުކެއުން ނިމުނު ފަހުން ފަޖުރުވީ ވަގުތުގައިވެސް އެވެ. އަދި އަންނަނިވި އަޙާދީޘް ބައްލަވާށެވެ. އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވުންވާ ޙުދައިފާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "تَسَحَّرْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ هُوَ النَّهَارُ إِلاَّ أَنَّ الشَّمْسَ لَمْ تَطْلُعْ"[3] މާނައީ: "އަޅުގަނޑު رسول الله ﷺ އާ އެކު ސަހަރުކެއީމެވެ. އެއީ ދުވާލުގެ ވަގުތެވެ. ހަމައެކަނި އިރުއަރާ ނުލައެވެ."

1) رواه عبد الرزّاق في مصنفه وقال الحافظ إسناده صحيح.

2) رواه أحمد وأبو داود والبيهقي والدارقطني وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

أبو الحسن السندي – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިބަސްފުޅުގައި ދުވާލުގެ މުރާދަކީ ޝަރުޢީ ގޮތުން ދުވާލެވެ. އެބަހީ ފަތިހެވެ. އަދި ރޭގެ މުރާދަކީ ފަތިހުގެ އަތިރިކަމެވެ. އެބަހީ ފަތިހުގެ ކުރިއަށްވުރެ ވަކިކޮށް އެޅު ފަތިއްސުކުރުމުގެ ވާހަކައެވެ."(1)

އަދި بدر الدّين الحنفي – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިބަސްފުޅުގެ މުރާދަކީ ހުކުމުއްޔަތުން ވިޞާލުކުރުމުގައި މުބާލަޣާކުރުމެވެ."(2) އެބަހީ ބައްދަލުވާ ވަގުތަށް ހުކުމުއްޔަތުން ވިޞާލުކުރުން މަސައްކަތްތަކުގެ ވާހަކައެވެ. ބުރަބާރުވެފައިވާ ހުކުމުއްޔަތުން އެރޭއަކުން ވިޞާލުކުރުމުގެ ބައްޔެއްކަމަށް ވިޞާލުކުރުމަށް ވަކިކޮށް ވަކިސްލާމިއްޔަތުން ވަރަށް ބަލިކަށިވާނެ ބައްދަލު މަޖުބޫރުވެފައިވާ އެކަން އަވަސް ބައްދަލުވެއެވެ.

(2) **ރޯދަވީއްލުން އަވަސްކުރުން:** ދެން ރޯދައަކީ އަޅުކަމެކެވެ. ރޯދަވީރުމާ، އާދަމަށް މާތްالله ބަޔާންކުރެއްވި ބައެއް ކަންތައްތަކުން ދުރުވެގެން އުޅުމީ މާތްالله ގެ އަމުރުފުޅަށް ބޯލަނބާ ކިޔަމަންތެރިކަން އަދާކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ. އެއްކޮން އެހެން މަޤްޞަދެއްގައެއް ނޫނެވެ. ދެން އިސްލާމްދީނުގެ އަހުލުކިތާބީ ރޯދަވީރުމާގެ ކިބައިން ތަޤުލީދުކުރުމެވެ. ދީން އެއްއަރުގަދަވެސް އޭގާ އެއްޗެއްސޭ، ރޯދަވީއްލުމާގައި ހުރުމަތްލަވާ، އަދި ތަޤުލީދުކުރެއް ކޮށް ބަލާއިރުއެވެ. އަދި އާދަ ދިމާގެ ކިބައިގައި ބޭނުންކުރާތަކެއް ސުލޫކު ހުރިކަމުގެ މަޤްޞަދުތަކެއް ކޮށް ތަޤުލީދުކުރާކަމެވެ. އަދި އޭގެ އިންޞާފު ތަރަޖަމާން މާތްالله ނުރުއްސަވާ ކަމެކެވެ. ދެން އިސްލާމްދީނުގައި ހަމަ ތަޤުލީދުކުރާއެއް، ރޯދަވީއްލުމަކީ މުސްލިމުންނާއި ޔަހޫދީންނާ ތަފާތުކަމެކެވެ.

މާތްالله ރުއްސަވައިދެއްވާ ފަހުން ފެނުނު ވަގުތުގަ ޔަހޫދީން ރޯދަވީއްލާނެއެވެ.

އެކަމާ ގުޅޭ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَا هُنَا، وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَا هُنَا وَغَرَبَتْ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ"(3) މާނައީ: "މިދިމާއިން (އިރުމަތި ފަރާތުން) ރޭގަނޑު ކުރިމަތިވެ، ހިނދު، އަދި މިދިމާއިން (ހުޅަނގު ފަރާތުން) ދުވާލު ފުރަގަސްދީ ގޮސް، އިރުއޮއްސިއްޖެ ހިނދު، ދެން ރޯދަވެރިޔާ ރޯދަވީއްލައިފިއެވެ." އެބަހީ އެއްޗެއް ނުބުނަސް، އަދި އެއްޗެއް ނުބުނަސް، ޙާލު އޭނާ ރޯދަވީއްލި ދިޔައީ ބަލަނީއެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ރޯދަ ރޯދަވީއްލުމަށް ވަގުތު ޖެހިއްޖެއެވެ.

(1) حاشية السندي على النسائي.

(2) عمدة القاري شرح صحيح البخاري.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترمذي والبيهقي والدارمي وابن حبان وابن خزيمة.

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ސަހުލު ބިން ސަޢުދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ"(1) މާނައީ: "މީސްތަކުން، އެބައިމީހުން ރޯދަވީއްލުން އަވަސްކުރާހައި ހިނދަކު، ހެޔޮކަމުގައި ދެމިތިބޭނެއެވެ." އަދި ސުނަން އިބްނު މާޖާގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "عَجِّلُوا الْفِطْرَ، فَإِنَّ الْيَهُودَ يُؤَخِّرُونَ" މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ރޯދަވީއްލުން އަވަސްކުރާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ޔަހޫދީން ރޯދަވީއްލުން ލަސްކުރެތެވެ." ފަހެ ރޯދަވީއްލުން އަވަސްކުރުމުގެ މުރާދަކީ ހަމަ އިރުއޮއްސުމާއެކު ރޯދަވީއްލުމެވެ. ބުޚާރީއާއި މުސްލިމު އެއަށްވުރެ، ވަޞްފުކުރެއެވެ. އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ސަހުލު ބިން ސަޢުދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَزَالُ أُمَّتِي عَلَىٰ سُنَّتِي مَا لَمْ تَنْتَظِرْ بِفِطْرِهَا النُّجُومَ"(2) މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުން، އިރީން ރޯދަވީއްލުމަށް، ތަރިތަކަށް އިންތިޒާރު ނުކުރާހައި ހިނދަކު، ވަނީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތުގެ މަތީގައެވެ." އެބަހީ ތަރިތައް ފެނުމާއި ނުލާ ރޯދަވީއްލުމެވެ.

ރޯދަވީއްލުން މުސްތަޙައްބު ވަގުތާ ތަކެތި: ފަހެ ކަދުރުން ރޯދަވީއްލުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އަދި ކަދުރުގެ ތެރެއިންވެސް ރުޠަބުކަދުރުން ރޯދަވީއްލުން އަފްޟަލްކަން ބޮޑެވެ. އަދި ކަދުރު ނުލިބިއްޖެނަމަ ފެނުން ރޯދަވީއްލުމެވެ. އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ސަލްމާނު ބިން ޢާމިރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا أَفْطَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى تَمْرٍ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى مَاءٍ، فَإِنَّهُ طَهُورٌ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ރޯދަވީއްލާނަމަ، ފަހެ ކަދުރުން ރޯދަވީއްލާށެވެ. ފަހެ ކަދުރު ނުލިބިއްޖެނަމަ ފެނުން ރޯދަވީއްލާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެއީ ޠާހިރުކުރުވެރި އެއްޗެކެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُفْطِرُ عَلَى رُطَبَاتٍ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ رُطَبَاتٌ فَتَمَرَاتٌ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ تَمَرَاتٌ حَسَا حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ"(4) މާނައީ: " رسول الله ﷺ ވަނީ ނަމާދުކުރެއްވުމުގެ ކުރިން ރުޠަބު ކަދުރުން ރޯދަވިއްލަވައެވެ.

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترمذي والبيهقي والدارمي وابن حبان وابن خزيمة، وابن ماجه عن أبي هريرة.

2) رواه ابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني في بعض كتبه وضعّفه في بعضها لجهالة الرباب.

4) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والدارقطني والحاكم وصحّحه الألباني.

ފަދަ ޙުޖައްތު ކަމުދަ ނަޝީދާ ކަމުދަނީ ހިމަނާ (ހިނާ) ކަމުދުނާނެވެ. ދަނާފަހަ ކަމުދަފަސް ނަޝީދާ ފަނާޓަދަކަނާވެ."

ރޯދަވެރިޔަކު ރޯދަވީއްލުވުން. އެބަހީ ރޯދަވީއްލާ ވަގުތު ރޯދަވީއްލުމުގައި އެހެން ރޯދަވެރިޔަކު ބައިވެރިކުރުމެވެ. އޭގެ ވަރަށް ބޮޑު ޘަވާބެއްވާ ކަމުގައެވެ. އެއްފަހަރާ ދުރުލައިގެ ތަޤުވާބެއް ކަމުގައެވެ. ފަދަ މާތްالله ރުއްސަވައިދެއްވި ޢަމަލު ބޮޑު ޘަވާބު ޤަބޫލު ރަޙުމަތުގެ ރިޔާސަތު ހިފާދޭނެއެވެ. އެކަމަށްޓަކާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ فَطَّرَ صَائِمًا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الصَّائِمِ شَيْئًا"(1) މާނައީ: "ރޯދަވެރިޔަކު ރޯދަވީއްލުވައިފި މީހާ ދަންނައެވެ. އެރޯދަވެރިޔާގެ އަޖުރާ އެއްފަދަ އަޖުރެއް އެރޯދަވެރިޔާގެ ޙަޤްތަކުން ވެއްޓެވެ. އޭގެ އަޖުރުން އެއްވެސް މިންވަރެއް އުނިވެގެނެއް ނުދެއެވެ."

(3) **ރޯދަވީއްލާ ވަގުތު ދުޢާކުރުން.** އެބަހީ ރޯދަވީއްލުމުގެ ހިނދުކޮޅުގައި ކިޔަންޖެހޭ،

ރޯދަވީއްލާ ހިނދުކޮޅެވެ. ފަދަ ރޯދަވީއްލުމުގެ ހިނދުކޮޅުގައި ކިޔަންސް ދުޢާކުރުމަކީ އެދެވިގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އެވަގުތަކީ ދުޢާ ޤަބޫލުކުރައްވާ ވަގުތުތަކުގެ ތެރެއިން ވަގުތެކެވެ. ދުނިޔާއާއި، އާޚިރަތުގެ ހެޔޮކަން އެދި ކާންދޭ ދުޢާއަށްވެސް ކުރުވަނަވެއެވެ. އަދި އެވަގުތަކީ ޤަބޫލު ވާނީ ހެޔޮކަމަކަށް ދުޢާއަށް ނަސީބެވެ. އަދި ހަމައެކަހަލަ ރޯދަވީއްލުމުގެ ދުޢާކުރަންވެސް އެދެވިގެންވެއެވެ. އަދި އެވަގުތަކީ ޤަބޫލުވާ رسول الله ﷺ ގެ ޢަމަލަކަށް ތަބާވުމަކަށްވެއެވެ. ފަދަ މާތްالله ރުއްސަވައިދެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ރޯދަވީއްލެވުމުން ކިޔެވި، މިފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމުގައި ވިއެވެ. "ذَهَبَ الظَّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللهُ"(2) މާނައީ: "ކަރުހިއްކުން ފިލައްޖެއެވެ. އަދި ނާރުތައް ތެމިއްޖެއެވެ. އަދި އިންޝާالله ޘަވާބު ޘާބިތުވެއްޖެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސަވައިދެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢަމްރު ބިން ޢާޞް ރޯދަވީއްލެވުމަށް ހިނދު، ވިދާޅުވާ ކަމުގައި ވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ بِرَحْمَتِكَ الَّتِيْ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ أَنْ تَغْفِرَ لِيْ"(3) މާނައީ: "އޭ ހަމަތަކާ ޤުދުރަތުވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާކޯ! ހުރިހާ އެއްޗަކަށް ފުރި، ތިރަސްކަލާނގެ ރިޙްމަތުން ރޭ ރحمة ފުޅު ދެއްވުމަށް، މިއަޅާގެ ފާފަފުއްސަވައި ދެއްވުން އެދި ރިޙާއްޓަ حضرة ގަ ދަންނަވަމެވެ."

(4) **ރޯދަވީ ވެއްޖެނަމަ ކަންތައްތައް ދޫކުރުން.** އެބަހީ ރޯދައިގެ ބޮޑު ބުރިޔާ، ނަފްސު ބޮޑު އެއްޗެހި ގެއްލިގެންދާފަދަ ކަންތައްތަކުން ދުރުވުމެވެ. ފަދަ ރޯދައިގެ އަސްލުގައި ބޮޑުކަންތައްތަކާ

1) رواه أحمد والترمذي والنّسائي وابن ماجه والدارمي وابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

2) رواه أبو داود والنسائي في الكبرى، والبيهقي والدارقطني وحسنه الألباني.

3) رواه ابن ماجه والبيهقي في شعب الإيمان وحسّنه الحافظ في تخريج الأذكار.

ތަޤުވައިން ލިބިގަނެވެއެވެ. އެހެންކަމުން މާތްﷲ ޝަރުޢުކުރައްވާފައިވަނީ އެކަލާނގެ އަޅުތަކުންގެ ނަފްސުތައް އެކަލާނގެއަށް ތަޤުވާވެރިވުމާއި ކިޔަމަންތެރިކަމުން ތަރުބިއްޔަތުކޮށްދެއްވުމަށެވެ، ހުރިހާ ކަންކަމެއްގައި އިސްތިޤާމަތު އާދަކޮށްދެއްވުމަށެވެ، އަދި އިސްތިޤާމަތުގެ ތެދުވެރިކަން އިތުރުކޮށްދެއްވުމަށެވެ. އެހެންކަމުން ރޯދަވެރިޔާ މިކަންކަމަށް ވިސްނައި ރޯދައިގެ އަސްލު ޙަޤީޤަތާއި މަޤްޞަދުތަކާއި ތަޤުވާވެރިކަން ހާސިލުކުރުމަށް ގަދައަޅައި މަސައްކަތްކުރަން ޖެހޭނެއެވެ.

މާތްﷲ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴾ (البقرة: ١٨٣) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ރޯދަ ފަރުޟުކުރެވިއްޖެއެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރީގެ މީސްތަކުންގެ މައްޗަށްވެސް ފަރުޟުކުރެވުނު ފަދައިންނެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ތަޤުވާވެރި ވުމަށްޓަކައެވެ."

ފަހެ ރޯދައަކީ ހަމައެކަނި ކެއުމާއި ބުއިން ދޫކޮށްލުމެއް ނޫނެވެ. އަޚިއްޔާއޭ! ﷲ ނަހީކުރެއްވި ހުރިހާކަމަކުން ދުރުހެލިވުމެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވުމުގައި އަޚްލާޤުތަކުގެ ޔަޤީން ތަރުބިއްޔަތުދިނުމެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލު ވިދާޅުވެއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لَيْسَ الصِّيَامُ مِنَ الأَكْلِ وَالشُّرْبِ، إِنَّمَا الصِّيَامُ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ، فَإِنْ سَابَّكَ أَحَدٌ أَوْ جَهِلَ عَلَيْكَ فَقُلْ: إِنِّي صَائِمٌ، إِنِّي صَائِمٌ"[1] މާނައީ: "ރޯދައަކީ ހަމައެކަނި ކެއުމާއި ބުއިން ދޫކޮށްލުމެއް ނޫނެވެ. އަޚިއްޔާއޭ! ބަލްކީ ރޯދައަކީ (އެކަލާ އެއްޗިސް) ބޭކާރު ވާހަކަތައް ދެއްކުމާއި، ބާޠިލު ޢަމަލުތައް ކުރުމާއި، އަދި ހަޑިހުތުރު ވާހަކަތައް ދެއްކުމާއި، ހަރާމް ޢަމަލުތައް ކުރުމާއި، މިއެއްޗިސް ދޫކޮށްލުމެވެ. ފަހެ ތިބާއާ ދިމާއަށް މީހަކު ހަޑިހުތުރު އެއްޗެހި ބުނެފިނަމަ، ނުވަތަ ޖާހިލުކަމުގައި ޢަމަލުކޮށްފިނަމަ، ކަލޭ ބުނާށެވެ: ފަހެ ބުނާ އަހުރެން ރޯދަވެރިއެކެވެ. އަހުރެން މިހިރީ ރޯދައިގައެވެ."

އަދިވެސް މާތްﷲ ނަހީކުރައްވާފައިވާ ހުރިހާކަމަކުން ދުރުހެލިވުމަށް ތަރުބިއްޔަތުދެއްވައެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލު ވިދާޅުވެއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ وَالْجَهْلَ، فَلَيْسَ لِلّٰهِ حَاجَةٌ أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ"[2] މާނައީ: "ދޮގުވެރިބަސްތައް ބުނުމާއި، އެބަހުގައި ޢަމަލުކުރުމާއި، އަދި ޖާހިލުކަމުގެ ބަސްތައް ބުނުމާއި، އެއާއި ޢަމަލުކުރުމާއި، ދޫކޮށްނުލާ މީހާ، ކާބުއިން ދޫކުރުމަކުން ނުވެއެވެ. ފަހެ އޭނާ (ކާބޯތަކެތި) ދޫކޮށްލުމުގެ ބޭނުމެއް ﷲގެ ހަޟްރަތުގައި އޮތްގޮތެއް ބޭނުމެއް ނެތެވެ."

---

1) رواه ابن حبان وابن خزيمة والبيهقي وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان.

އަދިވެސް މާތްﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلاَّ الْجُوعُ، وَكَمْ مِنْ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلاَّ السَّهَرُ"(1) މާނައީ: "ރޯދަވެރިންގެ ތެރެއިން، ބަނޑުހައިވުމުން ފިޔަވައި އެހެންކަމެއް ހާސިލުނުވާ ކިތައް ރޯދަވެރިން ވޭތޯއެވެ! އަދި ރޯދަވެރިންގެ ތެރެއިން ރޭއަޅުކުރުމުން ނިދިހުރެވުމުން ފިޔަވައި އެހެންކަމެއް ހާސިލުނުވާ ކިތައް މީހުން ވޭތޯއެވެ!"

(5) **ދަތްއުނގުޅުން:** މިއީ ދަތްއުނގުޅުމަކީ އިސްލާމްދީން ވަރަށްބޮޑަށް ބާރުއަޅުއްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. އަދި ދަތްއުނގުޅުމަކީ ހުރިހާ ޙާލަތްތަކެއްގައިވެސް މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ"(2) މާނައީ: "މިއުންމަތަކާއިގެން މީހުންނަށް އުނދަގޫވާ ކަމަކަށް ނުވާނަމަ، ކޮންމެ ނަމާދު ވަގުތެއްގައި ދަތްއުނގުޅުމަށް އެމީހުންނަށް މިއުންމަތަކާއިގެން އަމުރުކުރައްވާނީމުއެވެ."

އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "السِّوَاكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ"(3) މާނައީ: "ދަތްއުނގުޅުމަކީ އަނގަ ޠާހިރުވާ ކަމެކެވެ. އަދި ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ކަމެކެވެ."

ވީމާ، މިގޮތުގެ ދަތްއުނގުޅުމަކީ ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. އަދި ފަތިހު ދަތްއުނގުޅުމަށް ރޯދަވެރިޔާއަށް، ވަޤުތާބެހޭ ގޮތުން ސަލަފުންގެ މެދުގައި އިޚްތިލާފެއް ނެތެވެ. އަދި ހަވީރު ވަގުތު، ދަތްއުނގުޅުމަށް ކަމަށް ދަތިވާވަރަށް ސަލަފުންގެ މެދުގައި އިޚްތިލާފެއް ނެތެވެ. އެހެންކަމުން ދަތްއުނގުޅުމަކީ ރޯދަ ހުރިހާ ވަގުތެއްގައި ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ.

ދަންނައެވެ. ހަވީރާ ދެމެދު ދަތްއުނގުޅުމާ ބެހޭގޮތުން ޢުލަމާއުން ދެބަސްވެވަޑައިގެންފައެވެ. ދަތްއުނގުޅުމަކީ އިތުރުފުޅު ދެބަހެއް ޖެހިފައިވާ ކަމެކެވެ. ދެބަސްވެވަޑައިގެންފައިވާ ދަތްއުނގުޅުމަކީ ދެބަހެއް. ވަކި އިމާމު ނަވަވީ "އަލްމަޖްމޫޢު" ގައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. "އައްޝާފިޢީ މަޛްހަބުގައި ޢުލަމާއުން ހަވީރު ދެބަސްވެވަޑައިގެންފައިވާ ދަތްއުނގުޅުން ކަރާހިޔަތްވެގެންވެއެވެ. އަދި މީގެ عطاء އާއި، مجاهد އާއި، أحمد އާއި، إسحاق އާއި، أبو ثور އާއި، މިބައިމީހުން ބުނާ ޤައުލަކީ އިބްނުލް މުންޛިރު ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. އަދި މީގެ އަޞްޙާބުބައިމީހުންގެ

1) رواه أحمد والنّسائي في الكبرى، وابن ماجه والدارمي وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان.

3) رواه أحمد والبخاري والنّسائي والبيهقي والدارمي وابن حبان وابن خزيمة.

ޞަޙާބީން ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެފާނުވެސް ރަގަޅުވެއެވެ. (މިބައިބަދަލުވާގެ ތަރުތީބު ޙަދީޘްރިވާކުރާގެ އަނގަޔާ ހުކުރު ވަސް، ﷲގެ ރަސޫލާގެ ބަސްތަކުގައި ޖަމާޢަތްތަކުގެ ހިފަހައްޓާ، މިކުރުވުމަށް ކަމަށް އައިސްފައިވާ ބަޔަކާއެވެ. ބޮސްދިނުމަކީ ހަރާމްކަމެއް ނޫނެވެ) އަދި إبراهيم النخعي އާއި، ابن سيرين އާއި، عروة بن الزبير އާއި، مالك އާއި، މިބައިބަދަލުވާގެ ރަށްރަށާ ޙަދީޘްރިވާކުރާއަށް ދެވުނުގެ ހުރިހާ ވަގުތެއްގައި ބޮސްދިނުމުގެ ހުކުމަކީ ހަލާލުކަމެވެ. އަދި އަސްލުގައިބައިވަރުގެ ޞަޙާބީން عمر بن الخطاب އާއި، عبد الله بن عباس އާއި، عائشة އާއި، މިބައިބަދަލުވާގެ ރައްޔިތުންވެސް މިއެވެ. (މިބައިބަދަލުވާގެ ތަރުތީބު މިގޮތުގައި އަހަރެންގެ ރައުޔަކީ ނަފްސު ހިފެހެއްޓިދާނަމަ، އަދި ޙަދީޘްވެރިއެއް، މިކަމުން ހަރަކާތްތެރިވެވޭނެއެވެ.)"

ޝައިޚު އަލްބާނީ "إِرْوَاء الغَلِيل" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ދެން ދުރުހަދާކަން ބޮސްދިނުމުން މަނާވެގެންވާކަމަށް އައިސްފައިވާ އެވާ ރިވާޔާ ސަލަފުންގެ ގޮތުގެ މަތިން، އެހެރީތި ހުރިހާ ބަސްތަކެއް ނެތެވެ. އަދި މިބާބުގައި ޝަރުޢީގޮތުން ޖައިޒު ބޮސްދިނުމުގެ ބައިތަކާއި، އެތެރެވުމުގެ ހުކުމުގައި ޙަދީޘްރިވާކުރާފައި ޝާމިލުކުރައްވައެވެ. އަދި އެއީ ދުވާލުގެ ހުރިހާ ވަގުތެއްގައެވެ. އިމާމުން ޖަމާޢަތް، ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބިން ޢަދަލުގެ ޙަދީޘްއަކުން ރިވާކުރެއްވި، ޢަބްދުﷲ ކުރެއްވުނުއްވި ދުވަހެއް ބިން ޖަމާލުގެ ބަސްފުޅު، މިބާބުގައި ޚާރިޖަށްވުރެގެންވާ ހަމައެވެ! އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ދުވަހު ބިން ޖަމާލު ސަލާމާތްކުރީމެވެ. ޙަދީޘް ހުރި، އަހުރެންނަށް ރޯދައިގައި ހުރެވޭނެތަ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އާނއެކެވެ." ދެން އަހުރެން ދަންނަވައިލީމެވެ. ދުވާލުގެ ކޮން ވަގުތެއްގައި ހުރެވޭނެތަ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުރިހާ ނުވަތަ ހަވީރެވެ." ހަމަކަހަލަ ކަމެއް ދަންނަވައިލީމެވެ. އަހުރެން މިސްކީނުކަން އެކަމަށް ނުކުރާށެވެ. އަދި ބުނެލީމެވެ. "ޙަދީޘްރިވާކުރާގެ އަނގަޔާ ހުކުރު ވަސް، ﷲގެ ރަސޫލާގެ ގަވާއިދުތަކުން، މިކުރުވުމަށް ދައްކަވައިދެއްވިއެވެ." މިފަދައިން رسول الله ﷺ ވަނީ ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "سُبْحَانَ الله އެވެ! ހަމަކަހަލަ ކަމުން އެކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށް ބޮސްދިނުމުގެ ގޮތުން ހަދައިދިނުމެވެ. އަދި ގަސްތުގައި އަނގައިގެ ވަސް ނުބައިކަމުގެ އެކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށް ގޮތެއް ނުކުރެއްވިއެވެ. އެއްވެސް ހާލަތެއްގައި އެކަމުގައި ގެއްލުމެއް ނުވެއެވެ. އަދި ކާއްމަ! އޭގެ ނުބައި ކަމެއްނެތެވެ."(1)

މިހުރިހާ ވާހަކައަށް ބައްލަވައިލުމުން މިދިޔައީ މިސްވާކުން (އިސްލާމް ދަންނާ) ބޮސްދިނުމާ މިހާރު ބާރުގަދަވެގެންދެއެވެ. ދެންހުރި ބޮސްދިނުމާ މިހާ ބޮސްދިނުމާ ދެމެދު ތަފާތެއް ނެތެވެ. ހަމަ ކާރިސާ އެބައިމީހުން ނަގާފައިވާ ބޮސްދިނުމާ ހުއްދަވެވޭނެ ކަމަކަށް ހުރިހާ ދައްޗަކީ ބޮސްދިނުމަކަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

1) قال الحافظ في "التلخيص" إسناده جيد.

އެއީ ވުޟޫގެ ބާބުގައި މިފަދައިން رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައި ވާތީއެވެ. "بَالِغْ فِي الاسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا"(1) މާނައީ: "ރޯޒާ ހިފާފައިނުވާނަމަ ކަމުގައިވާ ބާރު، ފެނުގެ ނޭފަތަށް ފެންއެރުވުމުގައި މުބާލަޣާކުރާ ހިނދުކަށެވެ." ރޯޒާވެރިން ހުންގެން އެތެރެއަށް ފެން ދަމައިގެން އެވަނީ މަނާކުރައްވާފައިވާތީއެވެ. އެހެންކަމުން ރޯޒާވެރިން ހުންގެން ބޭރުން ދަތުއަޅާގަނޑުގަނަވަ، ކަރުން އެތެރެއަށްވެސް ދިޔުން ނުވާނެއެވެ.

(6) ދީލަތިވުމާއި، ޤުރުއާން މުރާޖަޢާކުރުން. ޔަޢުނީ ދީލަތިވުމާއި، ޤުރުއާން މުރާޖަޢާކުރުމަކީ ހަރާ މައްސަލައެއްގައިވެސް މުސްތަޙައްބު ފުރުޞަތު ކަންތައްތަކެވެ. އެކަމަކު ރަމަޟާންމަހުގައި މިކަންކަމުގެ މުސްތަޙައްބުކަން ބޮޑުވެއެވެ. ޔަޢުނީ ރަސޫލުﷲ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމްގެ ޢަމަލުން ދައްކަވާދީފައިވާތީއެވެ. އެކަމާގުޅޭގޮތުން ވާރިދުވެއެވެ. "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ، وَأَجْوَدُ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ، وَكَانَ جِبْرِيلُ عليه السلام يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ، فَيُدَارِسُهُ الْقُرْآنَ، فَلَرَسُولُ اللهِ ﷺ أَجْوَدُ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ"(2) މާނައީ: "މީސްތަކުންގެ ތެރެއިން އެންމެ ދީލަތި ބޭފުޅާކަމުގައި رسول الله ﷺ ވެވަޑައިގަތެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެންމެ ދީލަތިވެވަޑައިގެންނެވީ ރަމަޟާންމަހުގައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނާ ޖިބްރީލުގެފާނު ބައްދަލުކުރައްވާ ހިނދުގައެވެ. އަދި ރަމަޟާންމަހުގެ ކޮންމެ ރެއަކު ޖިބްރީލުގެފާނު އެކަލޭގެފާނަށް ބައްދަލުކުރައްވައި، އެކަލޭގެފާނާއެކު ޤުރުއާން މުރާޖަޢާކުރައްވައެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ފޮނުވައިލެވޭ ވައިރޯޅިއަކަށްވުރެ، رسول الله ﷺ ހެޔޮކަންތަކުގައި ދީލަތިވެވަޑައިގަންނަވައެވެ."

(7) ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހު ދިހައްވަހުގައި އަޅުކަންތަކުގައި އިޖުތިހާދުވުން. ޔަޢުނީ ރަމަޟާންމަހުގެ ނިމުމުގެ ދިހައްވަހު، ޚާއްޞަ ނިޔާމާ ރޭތަކުގައި އަޅުކަމުގެ މަސައްކަތްތައް ބޮޑުކުރުމެވެ. އެހެންކަމުން ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުދިހަރޭ ހިނދު، އަދި ރޭތަކުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ދުޢާކުރުމާއި ހިނދު، އަޅުކަމުގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުމާއި، ދިކުރު ކުރުމާއި ދަރުމައިދޭ ފަދަ ކަންތައްތަކުގައި އިޖުތިހާދުވުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ޔަޢުނީ ރަސޫލުﷲ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމްގެ ޢަމަލުން ދައްކަވާދީފައިވާތީއެވެ. "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ شَدَّ مِئْزَرَهُ، وَأَحْيَا لَيْلَهُ، وَأَيْقَظَ أَهْلَهُ"(3) މާނައީ: "ފަހުދިހަރޭ ހިނދު رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އިޒާރު ބަނދުކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ އަޅުކަމަށް ތައްޔާރުވުން)، ރޭތަކުގައި ހޭލާތިބެވަޑައިގަންނަވައެވެ.) އަދި ޢާއިލާގެ

---

1) رواه أبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه والبيهقي وابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي والبيهقي وابن حبان وابن خزيمة.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه والبيهقي وابن حبان.

ޢިބާދަތްކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ ރޭއަކުރުމުގައި ޤިޔާމުލައިލު ހަދާކުރައްވައެވެ.) އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަހުލުވެރިން (ރޭއަކުރާން ތެދުކުރުއްވުމަށް) އަވަހަށްހޫނުކޮށް ނަންގަވައެވެ."

ސުޙޫރާއި ހުއްދަ ކަންތައްތައް

ސުޙޫރީއާ ސުންނަތްކަން، ހުރިހާ ޢުލަމާއުން ބުނާ ގޮތުގައިވެސް ސުންނަތެއްކަން ބާޢާވާ ދަލީލުތަކުން މިގޮތުގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

(1) **ބަރަކާތްތެރި ކެއުން:** ޒަޔް ބިނު ސާބިތުގެ ރިވާޔަތުގައި، އަންނަނިވި ގޮތަށް ދެންނެވުން ކޮޅުކަމެވެ. އަދި ކަސްތޮޅު ހިމޭނާ ކުރަން ބޮޑުކޮށް ސުޙޫރުގެ ހަމަތައް ބޭނުންކުރެއްވެވެ. ޒަޔް رسول الله ﷺ ގެ ސަރަހައްދަށް ވަޑައިގެންނެވި "އަޅުގަނޑުގެ ހިތުގެ ބޭފުޅާ" ކަމަށްވާ "ގަދަފަޅާ"، ދަރަނިވެރިގެ ބަރަކާތަށް މިނިވަންވެއްޖެއެވެ.

ޙަދީޘް رسول الله ﷺ ސުޙޫރު ކެއުމަށް ދަޢްވަތު ދެއްވުމުގައި ކާނާގެ ނަމަކަށް "ގަދާ" ޖަހާފައިވާ ބަރަކާތްތެރި ކާނާއަށް ދަޢްވަތު ދެއްވުމެވެ. "(1)"

އަދި މާތްالله ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާގެ ރަޙްމަތުގެ ބަރަކާތް ސުޙޫރުގައި ވާކަން ބަޔާން ކުރައްވައެވެ.

"رسول الله ﷺ ސުޙޫރު ކެއުމަށް ޙުކުމް ކުރައްވައި، ޖަހާފައިވާ ބަރަކާތްތެރި ކެއުމެއްކަމުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ސުޙޫރު ކާށެވެ. ސުޙޫރުގައި ބަރަކާތް ވެއެވެ." (2)

(2) **އަވަސްނުކުރުން:** ޒަޔް ބިނު ސާބިތުގެ ރިވާޔަތުގައި رسول الله ﷺ ގެ އަރިހުން ސުޙޫރު ކެއުމަށްފަހު، އަދި ހަމަޖެހިފައިވާ ބޮޑު ވަގުތެއް ނުވަނީސް ފަތިސްނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގެންފައެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް އަސްޙާބުބެއިން ސުޙޫރު ކެއުމުގައި އަވަސްކުރަން ފެށުމުން، ފަތިސް ނަމާދާ ދެމެދުގައި ޒަޔް ވިދާޅުވިއެވެ. ޒަޔް މާތްالله ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާގެ އަރިސްކޮޅުން ސުޙޫރު ކެއުމަށް ދެއްވާނެ ބަރަކާތް ކުރީގައި، އަވަސްކުރުމަކީ ބޭނުންވާ ސުންނަތްތަކަށް ޚިލާފުކަމެއް ނޫނެވެ.

ދެކަމުގެ އަދަބީ ނިޒާމް (ޖަމާޢަތް ޢިލްމުވެރިން) ވިދާ ބައެއް ނިޒާމް ސުޙޫރާއި ފަތިސްނަމާދާ ދެމެދުގައި ފަންސާސް އާޔަތް ކިޔާވަރު ވަގުތުގެ ދުރުމިނެވެ. ސުޙޫރު ކެއުމަށް ފަހު ނަމާދަށް ވަގުތުވުމާ ދެމެދުގައި، ދުވަސްވަރުގެ ބޭނުންތަކުގެ ސަބަބުން ކަމުގެ ނިޒާމް ދިގުކުރެވިދާނެއެވެ. ކިޔާވަރު ހައެއްކަ ސުޙޫރުގެ، ކަނޑައެޅިފައިވާ ބައިވަރު ސުޙޫރުގެ ވަގުތު ނިމިގެން ދިޔައިރު ބެހެއްޓޭނެ ކަމެއް

---

1) رواه أحمد ومالك وأبو داود والنّسائي في الكبرى والبيهقي وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وابن حبان وابن خزيمة.

ގެންގުޅުއްވެއެވެ. އަދި ފަހުގެ އިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން الشيخ صالح الفوزان ވެސް ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިފަދައިންނެވެ.

عطاء بن أبي رباح އާއި، الحسن البصري އާއި، إبراهيم النخعي އާއި، أبو ثور އާއި، إمام الأوزاعي އާއި، إمام أبو حنيفة އާއި، إمام الشافعي އާއި، މިބޭބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ރަމަޟާންމަހުގެ ޤަޟާ ނުވަތަ ކައްފާރާ އެހެނަސް އެއްކޮށް އެކުލަވާލުން ރަމަޟާން ނުވާއެއްޗާއްޔެވެ. އެއީ އާދަޔާޚިލާފުން ކުރުވާލާން އަޅުގަނޑުމެން ކިޔުމަށް ވިދާޅުވެ، އަދި ނުކުރެވުނަސް ވިދާޅުވެ. އެހެން ޤަޟާއި ކަމުގައި ބެލެވޭ ކަން ފާޅުވެގެން ދަރުމަވަންތަ ނުވާނެއެވެ. އަދި ފަހުގެ އިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން الشيخ محمد بن صالح العثيمين ގެ ރައުޔަކީވެސް މިއެވެ.

އަދި މިމައްސަލާގައި الشيخ محمد ناصر الدين الألباني ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. މިމައްސަލާގައި رسول الله ﷺ ގެ އަމުރުން އެއްވެސް ބަޔާން ބަލައިފައެއް ނުވާއިރު ފާހަގަކުރަނީ އަޞްލު ހުއްދަކަމެވެ. އެހެންކަމުން މިގޮތަށް ކަންތައްކުރެވޭ ޤަޟާކަމެއް ނުވަތަ ކައްފާރާ (އަސްލުހުއްދަމެއް ހުއްދަކަމަށް ބެލުމުގެ ޤައިދާ، "البَرَاءَةُ الأَصْلِيَّة"[1] ގެ ޤާއިދާގެ ދަށުން ކަންކަން ހުއްދަވާނެއެވެ. ހަމަ ބަޔާނެއް ދަލީލުކުރާން ދޫކޮށް އެޤާއިދާގެ ދަށުން އެވަނީ ކަންތައްތައް ހުއްދަވެގެންނެވެ. އަދި އެކަމާދާ ބަޔާނެއް ދަލީލުވެއް ވާރިދުވެގެން އަޅުވާން ނުޖެހޭނެއެވެ. ހަމަ މިމައްސަލާގައި ރާއްޖެގެ ފަތުވާ ގޮތަކީ މިއެވެ.

އަދި މިމައްސަލާގައި سماحة الشيخ عبد الله بن باز ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިމައްސަލާގައި އިލްމުވެރިންގެ ދެބަސް ހުރުމާ ތަފާތުވުން އުޅުނުކަމަކީ ނަމަވެސް ބަޔާނެއްގެ ގޮތަކާ، ތަރުތީބު، ކަންތައްތަކާ ބަޔަށް އެކުލަވާލި ހަމަ ނުކުމެއް. އެއީ އާދޭސްކަމަށް ކަނޑައަޅާ ކަމަކީ ހަމަ ވާޖިބުވެފައެވެ. އެކަމަކު ހަރަކާތްތެރިކަމާ ހަމަޖެހިފައި ވާތީ، ހަމަޖެހިފައިވާ ކަމެއްކަމަށް ތަޢާލީމުވެގެން ނުޖެހޭނެ. އެއީ މިމައްސަލާގައި އެންމެބާރުގަދަ އިލްމުވެރިންގެ ހުއްދަކަމެވެ. އެއީ މިމައްސަލާގައި އެންމެބާރުގަދަ އިލްމުވެރިންގެ ޚިޔާރުން ކަމާބެހޭ ގޮތުން ސާފުކޮށްދީފައިވަނީވެސް.

(3) **އަސްބިހާނަށް ބަސްމަސްތް.** ހަމަ މިމައްސަލާގައި އިލްމުވެރިންގެ ދެބަސްވުމެއް ހުރުމާ ތަފާތުވުން އުޅުނުކަމަކީ ކަމަށްވެސް ހަމަ މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ރަމަޟާނުގެ އެއްވެސް އަސްބިހާނަށް ބަސްމަސްތް، ފާހަގަކޮށް ދެއްގައި ނަމަ، އަށާވީސް ދުވަހުން ފެށިގެން އުޅުނު މަސްއަލަތަކެވެ. އަދި އެއީ ފާޅުކޮށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ރަމަޟާން ހަމަވުން އެދުވަހަކުން ޝަރުޢީ

1) އެބަހީ ޝަރުޢީ ދަލީލެއްގެ ބާރުން ވާޖިބުކޮށް ދަލީލެއް ނެތްނަމަ، އެކަމުގައި ބަރީއަވެގެން ވާނެއެވެ.

އެދުންތެރިކަން އަރައިސްފިނަމަ، އޭނާގެ ޖިންސީގުނަވަނުން އެއްޗެއް ބޭރުވުމުގެ ކަށަވަރުކަމުގެ ބިރުވެރިކަމުގައި، އޭނާގެ ރޯދަ ބާޠިލުވާނެއެވެ. އަދި އެކަން އޭނާއަށް ޔަގީނުނުވެއްޖެނަމަ، މިބާވަތުގެ ގަބޫލުކުރުމާއި ދަލީލުތަކުގެ ތެރޭގައި އަންނަނިވި ޙަދީޘް ހިމެނެއެވެ. ދެން ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަބްބާސް ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާގެ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ؟ فَرَخَّصَ لَهُ. وَأَتَاهُ آخَرُ فَسَأَلَهُ؟ فَنَهَاهُ. فَإِذَا الَّذِي رَخَّصَ لَهُ شَيْخٌ، وَالَّذِي نَهَاهُ شَابٌّ"[(1)] މާނައީ: "ރޯދަވެރިޔާއަށް، އޭނާގެ އަންހެނުންގެ ގައިގައި ބޮށް، ގައިގޮވާލުމަށް އުޅުން ހުއްދަވޭތޯ؟ ނުވަތަ ނުވޭތޯ؟ މީހަކު رسول الله ﷺ އާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް އެކަމުގެ ހުއްދަ ދެއްވިއެވެ. އަދި އެހެންމީހަކު އައިސް ހަމަ އެކަމާ ބެހޭގޮތުން އެކަލޭގެފާނާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް މަނާކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ހުއްދަދެއްވި މީހާއަކީ މުސްކުޅިއެކެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު މަނާކުރެއްވި މީހާއަކީ ޒުވާނެކެވެ." އަދި ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ رَجُلٍ قَبَّلَ امْرَأَتَهُ وَهُمَا صَائِمَانِ، قَالَ: "قَدْ أَفْطَرَا"[(2)] މާނައީ: "ދެމަފިރިން ރޯދައާއި ހުރެ، އަންހެނުން ބޮށްލި ފިރިހެނަކާ ބެހޭގޮތުން رسول الله ﷺ އާ ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ދެމީހުން ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިއެވެ." ދެން މި ޙަދީޘް ޟަޢީފެވެ.

އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ، ޙަނަފީ، މާލިކީ މަޛްހަބުތަކުގެ ޢިލްމުވެރިން ގަބޫލުކުރައްވަނީ ބޮށްލުން ހުއްދަވެފައިވާ ޙާލަތަކީ އެކަމުން ޝަހުވަތު ނުކުމެދާނެ ކަމުގެ ބިރު ނެތް ޙާލަތެވެ. އޭގެ ދަލީލުތަކުގެ ތެރޭގައި ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘް ހިމެނެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُقَبِّلُ وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ، وَكَانَ أَمْلَكَكُمْ لِإِرْبِهِ"[(3)] މާނައީ: "رسول الله ﷺ ރޯދައާއި ހުރެ، ބޮށްލައްވައި، ގައިގޮވައްލަވައި، ގައިގާ ހިފަހައްޓަވައި ކުރައްވައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން، އެކަލޭގެފާނުގެ ޝަހުވަތު ކޮންޓްރޯލުކުރުމުގެ ގާބިލުކަން އެންމެ ގިނައިން ހުރީ އެކަލޭގެފާނުގައެވެ."

އަދި ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ގަބޫލުކުރައްވާ ގޮތުގައި ބޮށްލުމާއި ގައިގޮވާލުމަކީ ކަރާހިޔަތްތެރި ކަމެކެވެ. އޭގެ ސަބަބަކީ އެކަމުން ޝަހުވަތު ނުކުމެދާނެކަމުގެ ބިރުވެރިކަމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެކަމުގެ ހުއްދަ ދެއްވިކަން ބަޔާންކުރެވިފައިވަނީ رسول الله ﷺ ގެ ނަފްސުގެ މައްޗަށް ވެރިކަން ހުރުމާއި،

1) رواه أبو داود والبيهقي وحسنه الألباني.

2) رواه أحمد وابن ماجه والدارقطني وضعفه الألباني.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه والدارقطني وابن حبان وابن خزيمة.

ހުއްޓަ ދެއްވާފައެވެ. އަދި ހަމައެހެންމެ އެކަމެއްގެ ޙުރުމަތާއިން ބަރާބަރުކަމަކަށް ވާޖިބުކުރެއްވި ކަމުގެ ކަމަކަށްވެސް ބަރާބަރުކަމަކަށް ވާތީއެވެ.

ފަހެ މިމައްސަލާގައި އެންމެ ރާޖިޙުވާގޮތަކީ ދެވަނަ ބަސްފުޅު، މިއީ ބައެއްގައި ވާޖިބުވާގޮތުން އައިސްފައިވާ ހުކުމާ ޚިލާފަށް ޙަދީޘުތަކުން ނިކުންނަ ނަޞްޞާއެވެ. ފަހެ އެއީ ޖިމާޢުވެފައިވާނަމަ ކައްފާރާ ދޭކަން ވާޖިބުވާ އިރުގައި ޖިޔާއު ދެވިދާނެ ކަމަށް މާނައެވެ. އަދި އެކަމުން އައްޕެޖެހުނަސް ހޮދުގައި ދަނގޮތުން ވެއެވެ.

(4) **އިންޖެކްޝަން ޖެހުން:** ފަހެ މިކަމުގައިވެސް އިލްމުވެރިންގެ ދެބަސްވުމެއް ހުރިކަމުގައިވެސް

ޚިލާފުތަކެއް ހުރެއެވެ. ފަހުގެ މަސްއޫލު ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތައް މިތަނުގައި ބަޔާންކޮށްލަމެވެ.

الشيخ صالح الفوزان ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ހަށިގަނޑަށް ކާނާއާއި، ހަކަތަ ލިބިދޭ އިންޖެކްޝަންތައް ކަމުގައިވާނަމަ ރޯދަ ގެއްލޭނެކަން ކަށަވަރެވެ. އެހެނީ ހަށިގަނޑު ދެވިލުކުރުމުގެ ކާނާ، ހަށިގަނޑަށް ކާނާ ލިބިދިނުމުގައި އޭގައި އިންޖެކްޝަން ހިފެހެއްޓުމަށް ކާއިން ބަދަލުގެ ބޭނުމުގެއެވެ. ދެން ފަރުވާއެއްގެ ގޮތުން ނުވަތަ ޖަހާ އިންޖެކްޝަން ދޭނެއެވެ. އޭގެ ސަބަބުން ރޯދަ ރޯދައާއެއްވެސް ނުގެއްލެއެވެ. އެހެނީ އެފަދަ އިންޖެކްޝަން ފުރާ އެއްވެ، ބަނގަނޑަށް ވާސިލުވާނެކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި އޭގެ ސަބަބުން ހަށިގަނޑަށް އަސަރުކުރާ ފަދައިން އަސަރުކުރާވެސް ކަނޑާނެއެވެ. އަދި އަނގައިގެ މަގުން ހަށިގަނޑަށް ވާސިލުކުރުމުގެ ބަދަލުގައި އަސާސީ ޚާއްޞަކޮށް އިންޖެކްޝަންގެ ޙުކުމް ހަށިގަނޑަށް ބޭސްގެވެއްލި ވާސިލުކުރުމުގެ ބަދަލެއްނެއެވެ. ދެން ހަނދާން ކުރަންވީ ބަޔާން ކުރެވުނު ކާނާއެއްގެ ގޮތުން ފޯރުކޮށްދޭ ހަށިގަނޑަށް ޖަހާ އިންޖެކްޝަން ދޭނެއެވެ. ބަދަލުވާން ޖެހޭ އިންޖެކްޝަން ތަފާތުކުރުމަށް ގެންގުޅޭ އިންޖެކްޝަންޖެހުން ބައެއް އިލްމުވެރިން ހުކުމްކުރައްވާފައި ވެއެވެ."(1)

އަދި މިމައްސަލާގައި الشيخ محمد بن صالح العثيمين ގެ ހަރުކަން ފާހަގަކަން ވަރަށް އައިސްފައިވެއެވެ. ވަކި ނަމަކަށް ޚާއްޞަ ގޮތުން ބަޔާން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ވަރުވާއެއްގެ ގޮތުން ކާނާގެ ބަދަލުން ނުވަތަ ބަލިއޭގެ ބަދަލުން ޖެހޭ އިންޖެކްޝަންތަކުން ރޯދަ ނުގެއްލޭނެއެވެ. ފަހެ ވީއެވެ. ހަށިގަނޑަށް ރަކާތްތަކާއި، ކާނާ ވާސިލުކުރާ އިންޖެކްޝަން ދަށްކުރުމެވެ. ޝަރީއަތުގައި ވާސިލުކުރުމުގެ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއީ ރޯދައަށް ނުގެއްލޭ ކަމަކަށް. އެހެނީ އޭގައި އިންޖެކްޝަން ހިފެހެއްޓުމަށް ކާއިން ބަދަލުގެ ގަނޑައެވެ. އަދި މިހިސާބުގެތެރެއިން ޝަރީއަތުގައި މަޢުނާވީ ޙަދީޘް އެންމެ ރަނގަޅު ދެކި ވަރަށް ހުޅުވާލާފައިވާކަމުގެ ނަތީޖާއެވެ. ފަހެ އަހުރެމެން ބަލަމުއެވެ. އަދި އިންޖެކްޝަންތަކުން ހިފެހެއްޓުމަށް ނުގެއްލޭނެއެވެ. އެހެނީ ކާއިން ބަދަލުން ބޭނުންކުރާ ހުރިހާކަމެއް އަސާސީ ބޭނުމެއް ނުވާނެއެވެ. މިސާލަކަށް ކާއިން ބަދަލުގެ

1) المنتقى من فتاوى الفوزان.

ވަރުދެރަވުމާއި، އުމުރު ދުވަސް ޝަރުޢީ ވެރިކަމެވެ. އަދި ފުރިހަމަ ހަކަތަާއި، ކާނާ ހަރިގަނޑެއް ވަޅުތައްތެރިވާއި، ބަދަލުވެވޭ ވެއްޖެއެވެ. އަދި ބަޔާން ފަރުވާގައި ޙުކުމްތަކާއި ޢިބާރާތުގެ ހަރިގަނޑެއް ކާނާއި، ހަކަތަ ދެވޭނެ ހިނގާވާ ޙާލުގައި ކަމާބެހޭ ތަފްސީލުތައް ގިނަވެގެން ޙަރަކާތް ކަމަށެވެ."(1)

އަދި الشيخ محمد ناصر الدين الألباني ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިކަމުގެ އަޅުގަނޑު ބަލާފައިވާގޮތުގައި ރޯދަ ނުގެއްލޭނެ، ވަރަށް ގިނަ ހަކަތަ ދެވޭ ފަދަ ކާނާއެއް ނޫން ހިނގާ ކަންތައް ތަކެއްގެ އިބާރާތެކެވެ. އެކަމަކު ހަކަތަ ދެވޭނެ ކާނާއި، ބަޔާންކުރާ ހިނގާވާ ޙާލު ގެއްލެނީއެވެ."(2) މިކަމުގެ އަޅުގަނޑު ބަލާފައި ހުރިކަމެވެ.

(5) **އަނގަމައްޗާއި، ނޭފަތަށް ފެންލުން.** ފަހެ ރޯދަވެރިޔާ، އަނގަމައްޗާއި، ނޭފަތަށް ފެންލުމަކީ ޙުކުމްގައި ނުގެއްލޭނެކަމެވެ. އެއީ އުޅެމުން ފެންލުމުގައި، ގަސްތުގާ ނުލައި ކަރުތެރެއަށް ފެންލާފައިވާ ކަމަށް ވުރެ، ނޭފަތަށް ފެންލުމުގައި މީހަކަށް ވިސްނާލެވޭ ޙުކުމެއް ނުވަތަ ކުރާ ކަމަށް ނޭފަތަށް ފެން ލާފައިވާ ކަމަށް ޙުކުމްގެ ދަށުން ނުގެއްލޭނެއެވެ. ފަހެ އިތުރު މާފަށް ހިތަށް ފެނާއި ކަރުތެރެއަށް ދިޔަ ކަމުގައި ފެން ދިޔަކަމުގައި ވިސްނާ ކަމާއި ނުގެއްލޭނެއެވެ. އެބަސްފުޅު ވިދާޅުވެފައިވާނީ، ނޭފަތަށް އަނގަމައްޗާއި، އެހެން ފެންލުމުގައި، އެހެން ހުކުރު ކަމަށް ހިތްވަރުދިނުމަށް ކަރުތެރެއަށް ފެން ދިޔަ ކަމުގައިވެއެވެ.

ފަހެ ނަބީ ﷺ ޙަދީޘުގައި ރޯދަ ކަމަކު ސަޙާބީއެއް ޝަރުޢީ ކަމެއް ދެއްކެވިއެވެ. އެކަމަކު ފެން ހަރުކަނޑުވާލުމަށް ދެކެވިއެވެ. ނަބީ ﷺ ޙަދީޘުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. ޔާ رسول الله ވުޟޫކުރާއިރު ހުރިހާ ތަނަކަށް ފެން ފޯރުވާށެވެ! އެހެން ނަމަވެސް ރޯދަ އެކަމަކު ބަދަލު ކަނޑުވާލާށެވެ! "أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَخَلِّلْ بَيْنَ الأَصَابِعِ وَبَالِغْ فِي الاِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا"(3) މާނައީ: "ވުޟޫ ފުރިހަމަކޮށް ކުރާށެވެ. އަދި އިނގިލިތަކުގެ ދެމެދު ފެން ފޯރުވާށެވެ. އަދި ނޭފަތަށް ފެންލުމުގައި ހަރުކަށިކޮށް ފެން ލާށެވެ. ރޯދައިގައި ނޫން ނަމަ އެވެ." ފަހެ ޙަދީޘުން ދޭހަވަނީ، ނޭފަތަށް ފެންލުމުގައި ހަރުކަށިކުރުން މަނާކުރެވިފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް ރޯދަވެރިޔާ އެކަމުގައި ގަސްތުގާ ނުލައި ފެން ކަރުތެރެއަށް ދިޔަނަމަ، އެކަމަކު ރޯދަ ނުގެއްލޭނެއެވެ. އަދި މިކަމާއި ބެހޭ ޙުކުމް ބަޔާންކުރެވިފައިވާނީ ޙަދީޘުގައިވެއެވެ.

---

1) مجموع فتاوى ومقالات ابن عثيمين.

2) مجموع فتاوى الألباني.

3) رواه أحمد والبخاري في الأدب المفرد، وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

ދެންވެސް ނާރުތަކަށް ބޭސްޖަހާ ތަކެތި އެރުން ދަނީސަމެވެ. ވީމާ ކާބޯތަކެތިން ވާސިލުވެއްޖެނަމަ ރޯދަ ގެއްލޭނެއެވެ. ކާބޯތަކެތިން ވާސިލުނުވާނަމަ ރޯދައެއް ނުގެއްލޭނެއެވެ. އިސްތިފާދަ ހިރިޔާ އެއި އެކަމުގެ ދަލީލެވެ.

(6) **ކަވާޖެހުން.** އެބަހީ ހަށިގަނޑުގައި ފާސިދުވެފައި ހުންނަ ލޭތައް، އެހެނަސް ދަމައިލުމަން ހެއްބަކުރުވާ އާލާތަކުން ދަމައިލުމެވެ. އެންމެ ގިނަ ފަހަރު މިސްކާތުން ކަވާޖަހައި ދެނީ ބޮލުގެ އަރިމަތިންނެވެ.

ވީމާ ކަވާޖެހުމުން ރޯދަ ގެއްލޭނެތޯ؟ ނުވަތަ ނުގެއްލޭނެތޯ؟ މިމައްސަލާގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ތަފާތު ދެ ވިސްނުމެއް އެބައޮތެވެ. އެއީ ދެކޮޅުވެރިވާ ދެވިސްނުމެވެ. ބައެއް ފަރާތްތަކުގެ ވާހަކަތަކުގައި ފަތުވާތަކެއް ވާކަމެވެ.

محمد بن سِيرِين އާއި، الحسَن البَصَري އާއި، عَطاءُ بن أبي رَباح އާއި، أحمد بن حَنبَل އާއި، إسحاق بن راهُويَه އާއި، أبو ثور އާއި، الأَوزَاعي އާއި، محمد بن المُنْذِر އާއި، ابن خُزيمة އާއި، ابن حِبَّان އާއި، މިބޭފުޅުންނާއި ދެކޮޅުވެރިވަނީ ޙަމްބަލީ މަޛްހަބު ވެސް، ކަވާޖެހުމުން، ޖަހައިދިން މީހާއާއި، ޖަހައިދިން މީހާއާއި، ދެމީހުންގެ ރޯދަ ގެއްލޭނެއެވެ. މިބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ ނަބިއްޔާ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމާގެ ޙަދީޘެވެ. ރަސޫލާ ބަޔާންކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘުކުރައްވައިފައެވެ. "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ"[1] މާނައީ: "ކަވާޖަހައިދިން މީހާއާއި، ޖަހައިދިން މީހާއާއި، ދެމީހުންވެސް ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިއެވެ." އަދި سماحة الشيخ عبد الله العزيز بن عبد الله بن باز އާއި، الشيخ محمد بن صالح العثيمين އާއި، الشيخ صالح الفوزان ގެ ރައުޔަކީވެސް މިއެވެ.

سعيد بن المُسَيَّب އާއި، عُرْوَة بن الزبير އާއި، الشَّعْبي އާއި، إبراهيم النَّخَعي އާއި، أبو حَنيفَة އާއި، مالك އާއި، الشافعي އާއި، سُفْيان الثَّوري އާއި، މިބޭފުޅުންނާއި ދެކޮޅުވެރިވަނީ ޖުމްހޫރުގައި، ކަވާޖެހުމުން ރޯދަ ނުގެއްލޭނެއެވެ. މިބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ ބައެއް ތަފާތު އަނެއްހެން ބަސްފުޅުތަކެވެ. ހިފުނެވެ. ވާއްޔާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަބްބާސްގެ ރިވާޔަތެއް ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ احْتَجَمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ، وَاحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ"[2] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ އިޙްރާމު ބަނދެވަޑައިގެން ހުންނަވާ ހާލު، ކަވާޖެހެވިއެވެ. އަދި ރޯދަވެސް ހުންނަވާ ހާލު ކަވާޖެހެވިއެވެ." އަދި ޘާބިތު ބުނާނީގެ ރިވާޔަތެއް ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަބްދުﷲ ބިން މާލިކުގެ އަނަސްގެފާނަށް ސުވާލުކުރެވުނެވެ. "أَكُنْتُمْ تَكْرَهُونَ

1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه والدارمي وابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان.

الْحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ؟ قَالَ: لاَ، إِلاَّ مِنْ أَجْلِ الضَّعْفِ"(1) "ބަލިކަށިކަމުން، ރޯދަވެރިޔާ ކަފުޖެހުމަށް ނުރުއްސަވަމުތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ރޯދަވެރިޔާ ކަފުޖެހުމުގެ ސަބަބުން ވަރުދެރަވެ، ހަކަތަ ދަށްވެދާނެތީ ދެކުނުވިއެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުއްސުންތެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެންމެ ފުރަތަމަ ކަފުޖެހުމާއަށް ރޯދަވެރިން މަކުރޫހު، ޖަޢުފަރު ބިން އަބީޠާލިބު ކަފުޖަހައިން ހުންނަވައިގެން ރޯދައްސަވައިގެން رسول الله ﷺ އެތަނުން ވަޑައިގެންނެވުމުން، "މިދެމީހުންވެސް (ކަފުޖަހައިދިން މީހާއާއި، ޖަހައިދެވުނު މީހާ) ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިއެވެ." މިފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވުމުންނެވެ. ދެން އެއަށްފަހުގައި ރޯދަވެރިޔާއަށް ކަފުޖެހުން އެކަލޭގެފާނު ހުއްދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި އަނަސްގެފާނުގެ ކަފުޖެހުމުގެ ރުހުސަތު، ރޯދަވެރިޔާއަށް ކަފުޖެހުން ހުއްދަވާކަމެވެ."(2) ވަނީ شعيب الأرناؤوط ވިދާޅުވިއެވެ. "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ"(3) މާނައީ: "ކަފުޖަހައިދިން މީހާއާއި، ޖަހައިދެވުނު މީހާއާއި، ދެމީހުންވެސް ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިއެވެ." "މިބަޔާނާ ބާޠިލު ބަޔާންކުރެވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ބައްލަވާފައި، އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން މިބަޔާނުގެ ޙުކުމު މަންސޫޚުވެގެންވާކަން ދޭހަވެގެންވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެއްވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَخَّصَ فِي الحِجَامَةِ لِلصَّائِمِ"(4) މާނައީ: "ރޯދަވެރިޔާއަށް رسول الله ﷺ، ކަފުޖެހުމަށް ރުހުސަތުދެއްވިއެވެ." ވަނީ އިބްނު ޙަޒްމު ވިދާޅުވިއެވެ. "ކަފުޖަހައިދިން މީހާއާއި، ޖަހައިދެވުނު މީހާއާއި، ދެމީހުންވެސް ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިއެވެ." "މިބަޔާނާ ބާޠިލު ބަޔާންކުރެވެއެވެ. އެކަމަކު ރުހުސަތު އެއްވެސް ޝައްކެއްނެތި ސާބިތުވެއެވެ. އަދި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދުރީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައި އެކަން އެހެނީ ރުހުސަތުދެއްވާކަމަށެވެ. އަދި އެކަމުގެ ބާޠިލު ބަޔާނެވެ. ވަނީ ކަފުޖެހުމުގެ ޙުކުމު ފުރަތަމަ ހަރާމު ކަމަށްވާތީ ރުހުސަތުދެއްވާ ބައެއް ކަމުގައި ވެގެންނެވެ. (އެބަހީ ރުހުސަތު ދެއްވާނީ މަނާކަމެއް ހުއްޓުވުމަށްފަހުގައެވެ.) އެހެންކަމުން މިބަޔާން ބަދަލުވި ބަޔާނުގެ ޙުކުމު މަންސޫޚުވެގެން ވާކަން ދޭހަވެގެންވެއެވެ." އަދި الشيخ محمد ناصر الدين الألباني ގެ ރައުޔަކީވެސް މިއެވެ.

1) رواه البخاري وأبو داود والبيهقي.

2) رواه البيهقي والدارقطني وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه والدارمي وابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

4) رواه النسائي في الكبرى، والبيهقي والدارقطني وصحّحه الألباني.

ދެން މިމައްސަލާގައި އިމާމު ޝައުކާނީ "نَيْلُ الأَوطار" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

"މިރިވާޔަތްތަކަށް ބަލާއިރު، ތަފާތުވެރިއަން ކަލިމާތުން ބަލާވެގެން ނުވާކަން އެނގެއެވެ. އެހެންކަމުން ދުވަސްތަކެއްގެ ރޯދަ ޤަޟާކުރުމުގައި، ބިމުބަރުކަތްތެރިވެގެން ކުރާނަމަކީ، މިއަށް އެއްގޮތަކަށް ނުވުމުގެ ސަބަބުން އެހެން ހިސާބަކުން ބަރީޢަތެއް ކަފާރާތެއް ދޭން ޖެހޭނެ ކަމަށް ވެސް ބުނެވިދާނެ. އެކަމަކު ކުރީ ދުވަސްތަކެއްގެ ތެރޭގައި ހަމަ ޤަޟާކުރުމުގެ ރޯދަ ހިފަންޖެހޭނެ ކަމަށް ނުބުނެވޭނެ ކަމަކީ ޤަޟާ ކުރުމާއެކު ކަފާރާތް ދިނުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އަދި ޤަޟާކުރުމުގެ ކުރިން ދެވަނަ ރަމަޟާން މަސް ދިޔުމުގެ ސަބަބުން ރޯދަ ހިފުމާއެކު ފިދުޔާ ވާޖިބުވާ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން ދެވަނަ ރަމަޟާން މަސް ދިޔުމުން އިތުރަށް ކަފާރާތެއް ދޭން ވާޖިބު ނުވާނެއެވެ."

ދެންފަހެ ދެވަނަ ރަމަޟާން ދިޔުމުން ކަފާރާތް ދޭން ޖެހޭނެކަމަށް ބުނާ ޢިލްމުވެރިން ހިތްޖެހޭގޮތުގައި ދިނުމަށް ޖެހޭ ކަފާރާތަކީ ކޮންމެ ދުވަހެއްގެ ބަދަލުގައި މިސްކީނަކަށް ކާން ދިނުމެވެ. އެހެން ކަމުގައިވާނަމަ ކާނާގެ މިންވަރަކީ މުދުއެކެވެ. އަދި ހަމަ ކޮންމެ ދުވަހަކަށް ދެމުދު ދިނުމަކީ ބަހަލޯ މަޤާމުގައި ކާރާފަހުން ދޭންވާ ވާޖިބެއް ނޫނެވެ.

(7) **ދެވަނަ ރަމަޟާން ކުރިން ޤަޟާ ނުކޮށް ދިޔަ ދުވަސް ކަފާރާތަކީ:** ބިލާފަކަށް

ކުރީގެ ރަމަޟާނުގެ ޤަޟާ ނުކޮށް ދެވަނަ ރަމަޟާން ގައިޓްވެސް ހިފެހެއް ނުވާނަމަ، ކަފާރާތެއް ދޭން ވާޖިބުވޭތޯ ބަލަން ޖެހޭ ދެ ބަސް ތެރެއިން ޢިލްމުވެރިން ހުރިގޮތަކީ: ދެވަނަ ރަމަޟާން ދިޔަ ނަމަވެސް ޤަޟާ ކުރުމުގެ އިތުރަށް ފިދުޔާ ދޭން ޖެހޭކަމަށް އަބޫ ހުރައިރާ، އަދި މާތްالله ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ، އިބްނު ޢައްބާސް ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. "ޤަޟާކުރާ ކަމާއެކު ބަދަލުގައި ކޮންމެ ދުވަހަކަށް މިސްކީނަކަށް ކާންދޭށެވެ." މިއީ އިމާމު ބުޚާރީ ތަޢުލީޤުކޮށް އިބްނު އަބީ ޝައިބާ ރިވާކުރައްވާ އަލްބާނީ ޙަސަން ކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ. "(1)

އަދި ޖަމާޢަތުގެ ރައްޔާއަކީ ކަފާރާތް ދޭން ވާޖިބު ނުވާކަމަށް ބުނާ ބަހެވެ، އެއީ ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި ޢިރާޤުގެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔެވެ.

އަދި އިމާމު ބުޚާރީ ޤަޟާކުރުމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ކަފާރާތަކީ މިސްކީނުންނަށް ކެއުން ދިނުމެވެ.

އަދި ހަމައެކަނި ޤަޟާކުރުން ކުރުމަށް، ގައިގައި ޙާލަތުގައި، ކަނޑައެޅިގެން މިސްކީނުންނަށް ދީގެން ކަފާރާތެއް ހަމަޖެހުމެއް ނުވާނެއެވެ. ދެން ސުންނަތުން ޝަރުޢީ ދަލީލެއް ނުވަތަ ދީނުގެ ޤާޢިދާއެއް ނެތެވެ. ދެން އެއްވެސް ކަފާރާތަކީ ކޮންމެ ޤަޟާކުރާ ދުވަހަކު ނޫނެވެ. އިރުޝާދުދެއްވި ބައިން ހިނގާނެ ގޮތަކީ ބައިގެ ބަދަލުގައި ކެއުން ދިނުމެވެ. ދެން ދީނީ ޙުކުމެއް ނަގަން ޖެހޭ ގޮތަކީ ކަފާރާތް ދޭން ނުޖެހޭ ކަމެވެ. ޝަރީޢަތުގެ ފުރިހަމަ

1) رواه البخاري تعليقاً، وابن أبي شيبة وحسنه الألباني.

ވިތާޢުވާ ޗޮކީގައި، ގަސްތުގައި އާދިލާލު ހަމައި، ދިރުވާލައިފިނަމަ ރޯދަ ގެއްލޭނެއެވެ. އެކަމަކު ގަސްތަކާ ނުލައި، ކުޑަކުދި ދިރިއުޅުމުގައި ރޯދައަށް ނުގެއްލޭނެއެވެ.

(8) ހިނައިގަތުން ވާޖިބުވެގެންވާ ބާރަށްވުރެގައި ރޯދަ، ފަތިސްވާންދެން: އެބަހީ ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ޖުނުބުވެރިވާފަދަ ކަމެއްކޮށްގެން ހުއްޓައި، ހިނައިގަތުން އޮޅުނިކަން، ފަތިސްވުމަށް. ނުވަތަ އެދަވަހަކަށް ކުރިން ހިނައިގަތުން ނިމުނުގައި، ފަތިސްވުމަށްފަހު ކުރުމަށް. ފަހެ މިބާވަތުގެ ޙާލަތުގައި ކަމެއް ބުނެއެއް ހުއްދައެވެ. އަދި ފަތިސްވުމަށްފަހު ހިނައިގަތުމުން ރޯދަ ޞައްޙަވާނެއެވެ. މިވާހަކަ "ޖުނުބުވެރި ބާވަތުގެ ފަތިސްވެދާނެ ވަގުތު ހުރި" ވިދާޅުވެފައިވާ ދަލީލުން ބާވާނެ ހިނގައިފިއެވެ. އަދި ބަޔަކު ނިކަމެތިކަމާއި، ނޫފަތިސްވަގުތު ނިކަމެތިވާ ވަގުތުގައި، އެބަހީ ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ތާޢަތްތެރިވާނަމަ، ފަތިސްވެފައިވާ ދުވަހުގެ ރޯދަ ހިފައިގަންނާނެއެވެ. ގަސްތުގެ ހުރި ވަގުތުގައި ނިންމާ ވަޢުދު ނުކުރާނެއެވެ. އަދި އެކުވެރިޔާގެ ހުކުމް ހިއްސާކުރެވޭނެއެވެ.

ރޯދަ ބާޠިލުވާ ކަންތައްތައް

ފަހެ ރޯދަ ބާޠިލުވާ ކަންތައްތައް ބެހިގެންވެނީ ދެބައިކަމަށެވެ. އެއީ އެކަމެއްގެ ސަބަބުން ރޯދަ ބާޠިލުވެ، އެރޯދަ ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވާ ކަންތައްތަކާއި، އެކަމެއްގެ ސަބަބުން ރޯދަ ބާޠިލުވެ، އެރޯދަ ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވުމާއެކު، ކައްފާރާދިނުންވެސް ވާޖިބުވާ ކަންތައްތަކެވެ.

އެކަމުގެ ސަބަބުން ރޯދަ ބާޠިލުވެ، އެރޯދަ ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވާ ކަންތައްތައް:

(1) ގަސްތުގައި ކެއުމާއި، ބުއިން. ފަހެ ހަނދާންނެތިގެން، ނުވަތަ އޮޅިގެން، ނުވަތަ މީހަކު މަޖުބޫރުކުރަވައިގެން އެއްޗެއް ކައިފިނަމަ، ނުވަތަ ބޯއިފިނަމަ ރޯދައަށް ނުގެއްލޭނެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ، فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ، فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ، فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللهُ وَسَقَاهُ"(1) މާނައީ: "ރޯދައަށްހުރެ، ހަނދާންނެތިގެން ކައިފި މީހާ ނުވަތަ ބޮއިފި މީހާ ދެމެހެއްޓާށެވެ. ފަހެ އޭނާގެ ރޯދަ އޭނާ ފުރިހަމަކުރާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް ކާންދެއްވީ، އަދި ބޯންދެއްވީ اللهއެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ أَفْطَرَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ نَاسِيًا، فَلاَ قَضَاءَ عَلَيْهِ وَلاَ

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

كَفَّارَةَ"[1] މާނައީ: "ރޯދަވެރި، ހަނދާންނެތިގެން ރޯދަވީއްލައިފި މީހާ (އެބަހީ ކައިފި މީހާ ނުވަތަ ބޮއިފި މީހާ) ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އޭނާ ޤަޟާކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި ކައްފާރާއެއް ދޭކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ"[2] މާނައީ: "ކުށިގެންކުރާ ކަންތަކާއި، ހަނދާންނެތިގެން ކުރާ ކަންތަކާއި، މަޖުބޫރުކުރުވިގެން ކުރާ ކަންތައް، ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ވަނީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުންމަތަށް މާފުކޮށްދެއްވާފައެވެ."

(2) ގަސްތުގައި ހޮޑުލުން. ފަހެ ގަސްތުގާ ނުލައި ހޮޑުލެވިއްޖެނަމަ ރޯދައަށް ނުގެއްލޭނެއެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ، وَمَنْ اسْتَقَاءَ عَمْدًا فَلْيَقْضِ"[3] މާނައީ: "(ރޯދައަށް ހުއްޓައި، ގަސްތުގާ ނުލައި) ހޮޑުލެވިއްޖެ މީހާ ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އޭނާ ޤަޟާކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި (ރޯދައަށް ހުރެގެން) ގަސްތުގައި ހޮޑުލައިފި މީހާ ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އޭނާ ޤަޟާކުރަން ޖެހޭނެއެވެ."

(3، 4) ހައިޟުގެ ލޭއާއި، ނިފާސްލޭގެ ފާޅުވުން. ފަހެ އަންހެނަކު ރޯދައަށް ހުއްޓައި ހައިޟުވެއްޖެނަމަ، ނުވަތަ މާބަނޑު އަންހެނަކަށް ރޯދައަށް ހުއްޓައި، ނިފާސްލޭގެ ލޭ ފެނިއްޖެނަމަ އޭނާގެ ރޯދަ ބާޠިލުވީއެވެ. އަދި އެދުވަހުގެ ރޯދަ ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވެއެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ أبو سعيد الخدري ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޟްޙާ ޢީދު ދުވަހު ނުވަތަ ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހު އީދުނަމާދުކުރާ މައިދާނަށް رسول الله ﷺ ނިކުމެވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތެއްގެ ކައިރިން ފާއިތުވެވަޑައިގަނެ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "އޭ އަންހެނުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ޞަދަޤާތްކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިންގެ ގިނަބައި، ތިޔަބައިމީހުން (އެބަހީ އަންހެނުން ކަމުގައި) ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ދައްކަވައިދެވުނެވެ." ދެން އަންހެނުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! އެއީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން ގިނަގިނައިން ލަޢުނަތްދެއެވެ. އަދި ފިރިހެނުންނަށް ނާޝުކުރުވެރިވެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންނަށްވުރެ ބުއްދީގެ

1) رواه البيهقي والدارقطني والحاكم وابن حبان وحسنه الألباني.

2) رواه ابن ماجه والبيهقي والدارقطني والحاكم وابن حبان وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه والبيهقي والدارقطني وابن حبان وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

ގޮތުންނާއި، ދިރިހި ގޮތުން އުނި ބައެއްކަން ފުޅާއެއްވުމެވެ، ހަރުދަނާ ބެއްދިފައި ފިރިހެނަކު ހެއްދެވުމާއި،
ކަސްތޮރުފުޅުގަނޑު މިއަކަސްބަލުންނޮރުވުނު، މަތީ ބައަކު ނިމުންކަރައިގެން ދެކިވަޢިނުގެންނަވާފައެވެ."
އެކަސްބަލުން ދަންނަވައިދިނެވެ. ބެއްދިގެ ގޮތުންނާއި، ދިރިހި ގޮތުން އަހުރުވުންގެ އުނިކަމެ
ކަބައިތީއެވެ؟ އާ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އެކަކުގެ ހާލު ބަދަލުވެއްޖެއެވެ. "އަންހެނާގެ ހިޔަބަސް
ފިރިހެނާގެ ހިޔަބަހުގެ ދޮބައިވެގަ އެއްބައި ކަމުގައި ނުވާނެއޭތޯ؟" އެކަސްބަލުން ދަންނަވައިދިނެވެ.
ދުނިޔެވެ. މިއަހަރުވެއްޖެ. އެކަލޭގެ ހާލު ހަރިޢުތުކުރެއްވިއެވެ. "ކަމަ އެއީ ބެއްދިގެ ގޮތުންހި
އުނިކަމެވެ. އަންހެނާ ބަލިކަމުގެ ހިނދު، ނަމާދު ނުކުރެއްވުމާއި، ރޯދަ ނުހިފުމަކީ ހުއްޓުވެ؟"
އެކަސްބަލުން ދަންނަވައިދިނެވެ. ދުނިޔެވެ. ދުނިޔެއަށް ޢަދުވެ. އެކަލޭގެ ހާލު ބަދަލުވެއްޖެއެވެ. "ކަމަ
އެއީ ދިރިހި ގޮތުން އުނިކަމެވެ."(1) އަދި معاذة ގެ ރިވާއިން ޖިދާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ
ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ޢާއިޝާގެ ކިބައިން ސުވާލުކުރީމެވެ. ބަލިވުމުގެ ހާލަތުގައި ރޯދަ ޤަޟާކުރަން
ޖެހޭއިރު، ނަމާދު ޤަޟާކުރަން ނުޖެހެނީ ކީއްވެތޯއެވެ؟ ޢާއިޝާގެ ދަންނަވައިދިނެވެ. "رسول الله
ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި އަހުރެމެންނަށް ބަލިވެވެއެވެ. ފަހެ ރޯދަ ޤަޟާކުރުމަށް އަހުރެމެންނަށް
އެކަލޭގެ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ނަމާދު ޤަޟާކުރުމަށް އަހުރެމެންނަކަށް އަމުރު
ނުކުރައްވައެވެ."(2) މިރިވާޔަތަށް ބިނާކޮށް ބައެއް ޢިލްމުވެރިން އަރިހުގައި ބަލިވިހެއް، ނިފާސްވާކަންވެސް
މިހުކުމުގައި ޝާމިލުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އަސްލާބެހޭކަމުން އެކަމަށް އިޖްމާޢުވެ ވާތީއެވެ.

(5) **ގެސްޓުވާގައި ސޮޅުވާލީ އެވުން ފުރުޞަތު.** އެބައި އަވިއްޔަ އަތުންކަމުގައި ވިއަސް،
އަސްބާބާއިން ބޭސްބިނުކުރުން ކަމުގައި ވިއަސް، އާންމު ގައިގައި ބިރު، ގައިގެރިވާ ހުރުމުން ކަމުގައި
ވިއަސްގެއެވެ. މިހާލަތްތަކުގެ ދަރިވަރު ބަރަހައްނަހުރު "އަސްބާބާއިން ބޭސްބިނުކުރުން" މިހާލަތްތަކުގެ ދަރުން
ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

ދެންފަހު އަންހެނާގެ ދިވާހަން ހަމައެކަނި ބަރުވެގެ ސަބަބުން އެދުރުފުރުން ކަމުގައިވާނަމަ
ބަރައްހަ ނުގެއްލުނެވެ. އަދި މަޖުބޫރު ބާރުވެފަހަރެއްވެސް ބަރައްހަ ނުގެއްލުނެވެ. އެއީ ޚިޔާނާތް
ބައިވެރައް ބާރުވިކަމުގައި ވިއަސް ދޭށެވެ.

(6) **ކާބޯވެތި އެއްޗެހި ކާންވެސް، އަނގައިން ނުވެދުން، ގެސްޓުވާގައި ހަރިގަނޑުގެ ތެރެއަށް އެއްޗެހި ވެއްދުމަށްތޯ.** ކަމަ ޚުޑުރުގެ ޢިލާޖުތައް ވިދާޅާ ގޮތުގައި، މިކަމުން ރޯދަ ގެއްލޭނެއެވެ.

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي وابن ماجه والبيهقي وابن حبان وابن خزيمة.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان.

(7) ޙަދީޘާއިމެދު، ޙަދީޘުގެ ނިޔަތް ބެލުމުގެ ފާހަގަކުރެވޭ ނުކުތާ. ދަރުސް ކުރާ ދަރުސްތަކުގެ ނިޔަތްބެލުމަށް: ފަހު ނިޔަތަކީ ޙަދީޘުގެ ދުވެސްއެވެ. ކަލެއްގެ ދުވެސްއަށް ބަލިފަދައެއްނަމަ އެކަންތައް ބާލިކުރުމުގެ ބަދަލު ފާޅުކުރާނެއެވެ. މާތްالله ދެއްވާނީ އެމީހެއްގެ ނިޔަތަށް ބަލާފައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. "إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ޢަމަލުތައް ބަލައިގަންނާނީ ނިޔަތްތަކަށެވެ. އަދި ކޮންމެ މީހަކަށްވާނީ އޭނާ ނިޔަތްކުރި ކަމެވެ."

އެކަމުގެ ސަވާބުން ޙަދީޘް ބެލިފައި، އެކަމަށް ދާއިމުކުރުން ފާއިދާވާގޮތް، ކަމުގެ ވަޒަންކުރުމުގެ ފައިދާ ކަންތައްތައް:

ފަހު އެއީ އެންމެކަލަކީއެވެ. އަދި ބަރަކާތްތެރި ދުވަސް، ޙަދީޘެއްގައިވާގޮތުން އަބޫހުރައިރާ، އަބޫބަކުރު ޞިއްދީޤުގެ އަދި މީހުންގެ ސަވާބުން ދުނިޔޭގެ ޙަދީޘެއް ބަޔާންކުރައްވައެވެ. ފަހު މާތްالله ދެއްވާނީ އަލަށް ރަޙުމަތުގެ ޖަޒާއެވެ. "އެއްދުވަހު رسول الله ﷺ ގެ ޞަޙާބީން މަޖިލީހަށް ހާޒިރުވެވަޑައިގަތެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑު ހާޟިރުވެއްޖެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. "މިއަދު ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ރޯދަހިފީ ކާކުތޯއެވެ؟" އޭރު ދަންނަވައިފިއެވެ. ޙަޟްރަތު އަބޫބަކުރު، އަޅުގަނޑުގެ އަބޫބަކުރު ޞިއްދީޤުގެ ޖަވާބުދެއްވުމުގައެވެ. ފަހު އެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. "އަޅުގަނޑު މިއަދު ޖަނާޒާއެއްގެ ފަހަތުން ދިޔައީ ކާކުތޯއެވެ؟" އޭރު ދަންނަވައިފިއެވެ. "އަހަރެން" އެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. "ފަހު ދިރިހުރިގެން މިސްކީނަކަށް ކާންދިނީ ކާކުތޯއެވެ؟" އޭރު ދަންނަވައިފިއެވެ. "އަހަރެން" އެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. "ފަހު ބަލިމީހަކު ޒިޔާރަތް ކުރީ ކާކުތޯއެވެ؟" އޭރު ދަންނަވައިފިއެވެ. "އަހަރެން" މާތްالله ޙަދީޘްކުރައްވާ ތަކުރާރު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން رسول الله ﷺ އިރުޝާދު ދެއްވިއެވެ. ފަހު އިޖްތިމާޢު އެކަލޭގެފާނަށް (ހަމަކަށަވަރުން) މިކަން ކުރުމުގެ ޖަޒާ ލިބެއްޖެއެވެ. ފަހު އެކަލޭގެފާނު (ޙަދީޘަށް ދާއިމު އަބޫބަކުރު މިރޭގައި) ޖަވާބުދެއްވިއެވެ. "މިއީން (ފަހު ދުނިޔޭގައި) ސުވަރުގޭގެ ހިތްހަމަޖެހުމެވެ." އޭރު ދަންނަވައިފިއެވެ. ފަހު އަޅުގަނޑުމެންނަށް ފަދަ ބާވަތްތަކެއް ލިބޭތޯއެވެ؟ ފަހު މިސަބަބުން އިލްމުގެ ބުރަކަށި އަޅުގަނޑުމެންނަށް، ބޭނުން މިނޫން ދުނިޔޭގެ އާޚިރަތަށް ބާކީވާނެއެވެ. ފަހު (އޭނާ އެކަން ބޭނުން) رسول الله ﷺ، އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވި ހަދިޔާތަކުން ދިނުމަށް ޙުކުމްކުރިއެވެ. އަދި

[1] رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "ތިބާ (މިކަދުރު ބޯކިރި ހިފައިގެން) ގޮސް ތިބާގެ އަރުވާލިންނަމަ މިކަންދޫކުރެވެ."(1)

ފަހެ އަނބިމީހާ، ޝަރުޢަތް ހުރިކަން އަނބިމީހާއަށް އެނގިހުރެ، އަދި އަނބިމީހާގެ ބޭއިން ފިރިމީހާ އެކަށްކުރުވަން ޖެހޭ ބާރު، ޖިމާޢުވެއްޖެނަމަ، ޤަޟާކުރުން އިލާހުލުވިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ފިރިހެނާގެ ކަފާރާއިތި، ފިރިހެނުން އެކަނި ކަފާރާދެން ވާޖިބުވެ. އަދި ފިރިހެނުންނަށް ކައްފާރާ ދިނުމުގައިވެސް ވާޖިބުވާނެއެވެ.

ދެންފަހެ އަނބިމީހާގެ ނުރުހުމުގައި ޖިމާޢުވެއްޖެނަމަ، އަނބިމީހާ ފިރިމީހާއަށް ނުރުހުނު ފިޔަވައި، ފިރިމީހާއާ ޖިމާޢުވެއްޖެނަމަ، އޭރުން ކައްފާރާ ދިނުން ވާޖިބުވާނީ ހަމައެކަނި ފިރިމީހާއަށެވެ. އެކަމުގެ ނިޔަތުގައި ފިރިހެނުންނަށް ކައްފާރާ ވާޖިބުވާނެއެވެ.

ފަހެ ކައްފާރާގެ ވަރަކަ ބަދިލުގައި އޮވޭ ބައްތަރުގެ ފަސްވެއެވެ. ދެންފަހެ އެކަމުގެ ކައްފާރާ ދިނުން ވާޖިބު؟ ނުވަތަ ނޫނީމެ؟ މިއަށް ތަފާސްކުރެވޭ ވިސްނުމުގެ ފަތުރައިވެސް ހިތާރުކަމާއެކު ވެއެވެ.

ފަހެ ޖިމާޢުގެ އިސްތިފާރުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ކައްފާރާ ދޭންޖެހޭނީ ބަދިލުގައި އެވާ ކަސްބުވާންޖެހޭނެއެވެ. އެހެން ފިރިހެނުގެ އަދަދު މިސްކީނުންނަށް ކެއުމެވެ. ފަހެ އެކަސްކުރުމުގެ ކަމަކަށް ހުއްދަވާނެއެވެ. ފަހެ އެކަސްކުރުމުގެ ކަފާރާގެ ހުއްދަ، ތިރިޖިހާގެ ފިރިހާލަތުގެ ހަމަހަމަ، ފަސްދުވަސް މިސްކީނުންނަށް ކާންދިނުމެވެ.

ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ޤަޟާކުރުން

ރަމަޟާންމަހުން ފާއިތުވި ރޯދަ ނުވަތަ ރޯދަތައް ރަމަޟާންމަހު ނިމުމާއެކު، ވަގުތުން ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އަދިވެސްއެވެ! އެނޫން ރޯދަވާ ހަމައެކު ވަގުތު ތަނަވަސްވާނެއެވެ. އަދި އުޒުރުވާ ނުވަތަ، އެނޫން ރޯދަތަކުގެ ފަހުން ޤަސްތުކޮށް ރޯދަވިޔަސް ނުވެއެވެ. ފަހެ މިއީ ޤަޟާކުރުމުގެ އިސްލާމީ ހުކުމެވެ. އަދި އިސްލާމް ޢަޤީދާގެ ތަރުތީބު، ދިގުދުވަސްވަރުވެސް، އަނެއް ރޯދަތަކުގެ ވަގުތުގެ ތެރޭގައި ޤަޟާކުރުން ނޯވެއެވެ. އޭރު އުޒުރުވެރިވާއިރުގައި ކަމުގައިވީ ނަމަވެސް، ނުވައި ކަމުގައިވީ ނަމަވެސް، ފަހުން ދޭންޖެހޭ ހަމަ ހަމަ ދުވަސްތަކަށް ހުއްދަވެވޭ މާތްالله ގެ އަންނަބިއްޔާ ވަޙީދުކުރެއްވިއެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީދުކުރެއްވި ތަރުތީބުގައިވެއެވެ. ﴿وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ (البقرة: ١٨٥) މާނައީ: "އަދި ބަލިމީހެއް ކަމުގައިވާ މީހާ، ނުވަތަ ދަތުރުވެރިއެއްގެ މަތީގައިވާ ޙާލު، (ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިނަމަ) ފަހެ އެހެން ދުވަސްތަކުން އެއަދަދު ފުރިހަމަކުރުމަށް ހިފާށެވެ." ފަހެ އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވެފައިވަނީ، ޤާއިމުވި ޙުކުމަށް ޤަޟާކުރުމުގައި މުޢައްޒަމުގައި ވަކި ދުވަހެއް ކަސްރުކޮށްލާފައި ނޮޅުވުން، ޙުކުރިޔުން ބަޔާވުމެ ދުވަސްތަކެއް ފިޔަވައި، ކޮންމެ ދުވަހެއްގައިވެސް ރޯދަ ޤަޟާކުރުން ސައްޙަވާނެ ކަމަށެވެ. އެއީ އަސްލު ޙުކުމުގެ ފަހުން ކުރުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. ދުވަސްވަރު ޖެހިފައިނުވާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އުޒުރުވެރިއަކަށް، އަސްލު ޙުކުމުގެ ފަހުން ފަސްކުރުމުގައި އަވަހަށްކުރުން ވާޖިބުވާކަމެއްނޫނެވެ. އަދި އެއީ ހުއްދަކަމާ ކަމެއްނޫނެވެ. އަދި އެކަން ހުއްދަކަމުގައި ވިސްނަ، މާތްﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ފާނުގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅުގެ އެއްވެސް މާނައަށް ބަލާށެވެ. އެކަމަކަ ވިދާޅުވިއެވެ. "كَانَ يَكُونُ عَلَيَّ الصَّوْمُ مِنْ رَمَضَانَ، فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقْضِيَ إِلاَّ فِي شَعْبَانَ"[1] މާނައީ: "ރަމަޟާންމަހުން ތިމަންކަމަނާ ޤަޟާކުރަންޖެހޭ ދުވަސްތަކެއް ހުންނަކަމުގައި ވެއެވެ. ފަހެ އެކަން އަހަރުގެ ޝަޢުބާންމަހުގައި މެނުވީ، އަޅުގަނޑަށް ޤަޟާކުރުމުގެ ތިމަންކަމަނާއަށް ކުޅަދާނަވެގެން ނުވެއެވެ." ފަހެ އެކަމުގެ ސަބަބަކީ ކަމުގައި ބަލާއިރު ޚިދުމަތްތެރިކަމުގައި ބޭނުންފުޅުވެވޮޑިގެންވީ އެއީ رسول الله ﷺ ގެ ކަންތައްތަކުގައި އެކަމާ މަޝްޣޫލުވެގެން ކަމަށެވެ. ފަހެ އުޒުރުވެރިކަމުގައި ޙުރި ޤަޟާކުރުން އެއްގޮތް ފަސްކުރުމަކީވެސް އަސްލު އަހަރުގެ ޙުކުމާ ހަމައެކަނި ޢާއިޝާގެފާނުގެ މިރިވާޔަތުން އެނގެއެވެ.

ދެންފަހެ ދާއިމީ އުޒުރުވެރިކަމުގައި ހުރި ޙުކުމަކީ ނުކުޅެދުން، އެހެން ހުރިހާ ފަދައިން ފަސްކުރެވޭފަދަ ބުރަތު ދުވަސްވަރެއެވެ. އިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި، ޙަސަނުލް ބަޞަރީގެ އަރިހުގައި އާންމުގެ މަޝްހޫރުވަނީ ހަމައެކަނި އުޒުރުތަކުގައި ފަސްކުރެވޭނެ އަހަރު ލިބޭ ނުޖެހެއެވެ. އެއީ އިސްވެދިޔަ މާޙައުލުގައި އެއިންކުރުމަށް ބާރުލިބިފައި ނުވާނެއެވެ. އަދި ބަލިވެ ބޮޑުމީހުންގެ އެއުރެންނަށް ބަދަލުގައިވެސް ނުވާނެއެވެ. ފަހެ އިމާމު މާލިކާއި، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އިމާމު އަޙްމަދާއި، އިމާމު އިސްޙާޤާއި، މިބޭބޭފުޅުންގެ އަރިހުގައި އޮތް ޤަޟާކުރުމަކީ ފިދުޔާވެސް ދޭންޖެހޭނެއެވެ. އެބަހީ ކޮންމެ ދުވަހަކަށް މިސްކީނަކަށް ކާންދިނުމެވެ. އެއީ އެއްމުދު އާންމުކޮށް ކާއި އުދޭ ގޮތުގައެއްގެ 1.25 ކިލޯގްރާމެވެ. އެބަހީ 1/2 ޞާޢެވެ. މިޤަދަރުގެ ދަލީލަކީ ޞަޙާބީންގެ ފަތުވާއިން ވަރަށްގިނަ ބޭކަލުން މިގޮތަށް ފަތުވާދެއްވާފައިވުމެވެ. އަދި ފަހުގެ ދަންނަބޭކަލުންގެ ފަތުވާއިން سماحة

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترّمذي والبيهقي وابن خزيمة.

الشيخ عبد العزيز بن عبد الله بن باز – رحمه الله – އާއި، الشيخ صالح الفوزان ވެސް ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިފަދައިންނެވެ.

އަދި މިމައްސަލާގައި الشيخ محمد بن صالح العثيمين – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.
"އިތުރުވެރިންގެ އަރިހުން ރުޖޫޢުވެވުނު ގޮތުގައި، ފާއިތުވި ރޯދަ ޤަޟާކުރުން އަސްލެއް ހޯދަމުންގެ ފަހުން ލާޒިމުކުރައްވާ ކުރެވޭނެކަމަށް ނޫނެވެ. އެހެނީ ހަމަޖެހިފައިވާ މާތްﷲ ހުކުމްކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ރަމަޟާންމަހުން ބަލިވެ ރޯދަ ފާއިތުވި މީހާ ޝިފާލިބުމުގެ ކުރިން ދެން ރަމަޟާން އައިސްފިނަމަ ރޯދަ ޤަޟާކުރުމަކީ ނުކުރެވިދާނެ ކަމެކެވެ." ދެން ބަލިމަޑުކަމުން ޤަޟާކުރުމަށް ފުރުޞަތު ނުލިބުނު މީހާގެ ހުކުމަކީ ދެން ރަމަޟާނާ ހިސާބަށް ޤަޟާކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ނުލިބުމެވެ. އެހެނީ ބަލިމީހާގެ ޢުޛުރު ދެމިހުރީއެވެ. ދެން ބަލިމަޑުކަމާއި ރޯދަ ޤަޟާކުރުމާއި، ފިދުޔާދިނުން އެކަށީގެންވެއެވެ.
ވާޖިބުވެގެންވޭތޯ؟ ނުވަތަ ނުވޭތޯ؟ މިމައްސަލާގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ދެބަސް ވެއެވެ. ސަޙީޙު ގޮތަކީ ފިދުޔާދިނުން ވާޖިބުނުވުމެވެ. އެހެނީ ވަރަށް ހުރިހާ ގޮތެއްގައި މާތްﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ (البقرة: ١٨٥)
މާނައީ: "އަދި ބަލިވެގެން ނުވަތަ ދަތުރުގައި ވާމީހާ، ނުވަތަ ތިމަގެއިން ކުރިން (ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދަ ދޫކޮށްލައިފިނަމަ) ދެން އެހެން ދުވަސްތަކުން އެހިސާބު ފުރިހަމަކުރާށެވެ" ދެން ރޯދަ ޤަޟާކުރުން ފިދުޔާއަށް ބަދަލުކުރުމަކީ މާތްﷲ ވާޖިބުކުރައްވާފައިވާ ކަމެއް ނޫނެވެ."[1]

ދެން މިމައްސަލާގައި ކުރެވިދާނެ އެންމެ ރަނގަޅު ގޮތަކީ ފިދުޔާދިނުން ވާޖިބުނުވުމެވެ. އެއީ އެހެނަސް ބަލިމީހާ ރޯދަ ދޫކުރުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެހެންނަމަވެސް ފިދުޔާދިނުން މުސްތަޙައްބުވެއެވެ. އެއީ ޢިލްމުވެރިންގެ ދެބަހުން ނިކުމެވުމަށްޓަކައި ރައްކާތެރިވުމުގެ ގޮތުގައި ވާނީއެވެ.

ދެން ރޯދަ ހިފުމަކީ ބަލިމީހާއަށް ފުރުޞަތު ލިބުމުން ޤަޟާކުރުން ހަމަޖެހެއެވެ. ދެން އެހެން ދުވަސްތަކުގައި ރޯދަ ހިފުމަށް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އެހެން ގޮތަކަށް ރޯދަ ޤަޟާކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަމަ ޝަރީޢަތުގައި އެހެން ބަލިމީހާގެ ރޯދަ ޤަޟާކުރުމާ ގުޅޭ ހުކުމަކީ ރަނގަޅު ގޮތަކީ ޤަޟާކުރުމުގެ ގޮތުގައި ހިފުވެގެންވެއެވެ.

1) مجموع فتاوى ومقالات ابن عثيمين.

ފާއިތުވީ ރޯދަ ޤަޟާނުކޮށް ހުއްޓައި މަރުވުން

މީހަކު ދިރިހުއްޓައި، އޭނާގެ ފަރާތުން ރޯދަހިފުން އެހެން މީހަކަށް ހުއްދަވެގެން ނުވާނެކަމަށް ދަންނަބޭކަލުންތަކުން އިއްތިފާޤުވެ ވަޑައިގެންފައެވެ. ދެންފަހެ ރޯދަފާއިތުވީ މީހާ، އޭނާއަށް އެކަމަ ޤަޟާކުރުމަށް ވަގުތުލިބިފައި، އެކަމަކު ޤަޟާނުކޮށް ހުއްޓައި މަރުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ފަރާތުން އެކަމަ ހިފާނީތޯ؟ ނުވަތަ ނުހިފާނީތޯ؟ މިމައްސަލާގައި އިލްމުވެރިންގެ ދޭތެރޭގައިވެސް ރާއީ ތަފާތުވެފައެވެ.

ފަހެ ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، މަރުވާ މީހާގެ ފަރާތުން އެހެން ފާއިތުވީ ރޯދަ އެހެން ގޮތުގައިވާ މީހުންނަކަށް ނުހިފޭނެއެވެ. އަދި އިމާމުން ޝާފިޢީ އެހެން ފަރާތުން ކުރުދު ބާރުވެ. އެބަހީ ކޮންމެ ރޯދައަކަށް، އެމީހުން ކައިރީގެ ގޮތުގައިވާ 625 ގްރާމް ފަޤީރަކަށް ދިނުމެވެ. މިބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ ޞަޙާބީ ރަޟިﷲ ޢަންހުމް ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރު، ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސް، ޢާއިޝާމެންގެ ފަތުވާ އެގޮތަށް ވުމާއި ދެއްވާފައިވުމެވެ.

އަދި އިމާމު ޢަލްގަމާ، އިމާމު ޙަސަނުލް ބަޞްރީއާއި، އިމާމު ޒުހުރީއާއި، އިމާމު ޤަތާދާއާއި، އިމާމު އަބޫޘައުރުއާއި، އިމާމު އިބްނު ޙަޒްމާއި، މިބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، މަރުވާ މީހާގެ ފަރާތުން އޭނާގެ ގާތްތިމާގެ މީހުން ހިފައިދިނުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. މިބޭކަލުންގެ ދަލީލުތަކުގެ ތެރޭގައި އަންނަނިވި ޙަދީޘް ހިމެނެއެވެ. ޢާއިޝާ ރަޟިﷲ ޢަންހާގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ. "مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ"(1) މާނައީ: "އެމީހެއްގެ މައްޗަށް ފަރުޟުވެގެންވާ ރޯދައެއް އޮވެމުން، މަރުވެއްޖެނަމަ ދަންނާށެވެ. އޭނާގެ ވަލީވެރިޔާ (އެބަހީ ނަސަބުގެ ގާތްތިމާގެ މީހަކު) އޭނާގެ ފަރާތުން ހިފައިދޭނީއެވެ." އަދި ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާގެ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު މީހަކު رسول الله ﷺ ގެ ޙަޟްރަތަށް އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހަރެންގެ މަންމަ ފަރުޟުވެގެން، އެއްމަހުގެ ރޯދަ އޮވެ ނިޔާވެއްޖެއެވެ. ދެން އެކަނބުލޭގެ ފަރާތުން އަހަރެން ހިފައިދެވިދާނެތޯ؟ ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا" "ތިބާގެ މަންމަގެ މައްޗަށް ދަރަނިއެއް ވާނަމަ، އެކަނބުލޭގެ ފަރާތުން ތިބާ

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي في الكبرى والبيهقي والدارقطني وابن حبان وابن خزيمة.

އެދަރަނި އަދާކޮށްދޭނަން ހެއްޔެވެ؟ އާނއެ ދޭންވީއެވެ. އާދެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.
"فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى" "ހަމަ ﷲ ގެ ދަރަނި އަދާކުރުން މާބޮޑަށް ހައްޤުވެއެވެ."[1] ހަމަ
މިހަދީސްގައި ހާމަކުރެވޭނީ ގޮތުގެ މިވެއެވެ.

"لَيْلَةُ الْقَدْرِ"

لَيْلَةُ الْقَدْر ގެ މާނައަކީ މަތިވެރިކަން، އަދި ބުރުމަތިވެރި ވެރިކަން، އަދި ބަރަކާތްތެރި ވެރިކަން ހުރެއެވެ. ހަމަ އެރެއަކީ ބަރަކަތްތެރި ރަމަޟާންމަހުގެ ހަމަލިއަތުގެ ތެރޭގައި ހުރެއެވެ. އަދި އެރެއަކީ މުޅިއަހަރުގެ ތެރޭގައި ހުރި އެންމެ މަތިވެރިކަން ހުރެއެވެ.

لَيْلَة القَدْر **ވިސްނުމަށް ބަޔާންކޮށް:** އެރެއަ ބަރަކާތްތެރި މަތިﷲ ވަހީކުރެއްވި ގަޑިއެވެ. ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِي لَيْلَةِ ٱلْقَدْرِ ۝ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ ۝ لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۝ تَنَزَّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ۝ سَلَٰمٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ ٱلْفَجْرِ﴾ (القدر: ١ – ٥) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މިވަނީ ﷲ، އެފުރުޤާން (اللَّوْحُ المَحْفُوظُ ން بَيْتُ العِزَّة އަށް) ބާވައިލެއްވީ لَيْلَةُ الْقَدْر ވިލޭރޭގައެވެ. އަދި لَيْلَةُ الْقَدْر ވިލޭރެއަކީ، ކޮންރެއެއްކަން ކަލޭގެފާނަށް އަންގައިދިނީ ކޮން އެއްޗެއްތޯއެވެ؟ (އެބައީ އެރެއަކީ ވަރަށް މަތިވެރިރެއެކެވެ.) لَيْلَةُ الْقَدْر ވިލޭރޭ، އެއްހާސް މަހަށްވުރެ، ހެޔޮކަން ބޮޑުވެއެވެ. (އެބައީ އެރޭގައި ކުރާ ހެޔޮ ޢަމަލު، އެއްހާސް މަހުގެ ހެޔޮ ޢަމަލަށްވުރެ، ހެޔޮކަން ބޮޑުވެއެވެ.) މަލާއިކަތުންނާއި ރޫޙު ޖިބްރީލު عَلَيْهِ السَّلَام އެކަލާނގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހުއްދައާއެކު، (އެބައި ދުނިޔެއަށް ނިންމަވާފައިވާ ކަންތައް) ކޮންމެ ކަމަކާއިގެން، (ބިމަށް) ފައިބައި ވަޑައިގަންނަވާނެތެވެ. އެރެއަކީ ފަޖުރު އެރުމާ ހަމައަށް، ސަލާމަތާއި ރަޙްމަތުގެ ރެއެއް ކަމުގައިވާ ރެއެކެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ ۚ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ۝ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾ (الدخان: ٣ – ٤) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މިވަނީ ﷲ، އެފުރުޤާން (اللَّوْحُ المَحْفُوظُ ން بَيْتُ العِزَّة އަށް) ބާވައިލެއްވީ ބަރަކާތްތެރި ވިލޭރެއެއްގައެވެ. (އެބައީ لَيْلَةُ الْقَدْر ވިލޭރޭގައެވެ.) ހަމަކަށަވަރުން އިންޒާރުދެއްވާ ތިމަންކަލާނގެއީ ﷲ ތަޢާލާއެވެ. އެރޭ، ހިކުމަތް

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي في الكبرى والبيهقي والدارقطني وابن حبان.

ފުރިހަމަކަމެއްގެ ދުވަސްތަކަށްވުރެ ރަނގަޅެވެ. (އެބަހީ ގާތްގަނޑަކަށް އަށްޑިހަ އަހަރު ހަތަރު މަސް ދުވަހުގެ ފުރިހަ ކަމެއްގެ ބިނާކުރާ ޢަމަލުތަކަށްވުރެ ރަނގަޅެވެ.)"

އަދި މާތްالله ޤުރްއާނުގައިވެސް އަނަރެސް ބޮޑު މާތްކަމުގެ ޙަޤީޤަތް ބަޔާންކުރައްވައެވެ.

އެކަމާގުޅޭ ގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަހަކީ އަތުވެއްޖެ މަހެކެވެ. ދެން رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ هَذَا الشَّهْرَ قَدْ حَضَرَكُمْ، وَفِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ، مَنْ حُرِمَهَا فَقَدْ حُرِمَ الْخَيْرَ كُلَّهُ، وَلاَ يُحْرَمُ خَيْرَهَا إِلاَّ مَحْرُومٌ"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މިމަހަކީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ގާތަށް އަތުވެއްޖެއެވެ. އަދި މިމަހުގައި އޮތް ރޭއެއް ވަނީ ހާސް މަހަށްވުރެ، ހެޔޮވެގެންވާ ރޭއެކެވެ. އެރޭގެ ހެޔޮކަމުން މަޙްރޫމުވެއްޖެ މީހާ، ހުރިހާ ހެޔޮކަމަކުން މަޙްރޫމުވެއްޖެއެވެ. އަދި އެރޭގެ ހެޔޮކަމުން ދުރުވާނީ އެކަށީގެންވާ ހެޔޮކަމަކުން މަޙްރޫމުވީ މީހާ ހިނގާނެއެވެ."

لَيْلَة القَدْر ވިއްޔާ ހޯދުން މަސައްކަތްކުރުން މުސްލިމުންނަށް ޙައްޤުވެގެންވެއެވެ. ދެން ރަމަޟާންމަހުގެ

ފަހުދިހަރޭގައި، އަޅުކަންކުރުމުގައި ގަދައަޅައި މަސައްކަތްކުރުމަކީ ސުންނަތެއް އެކުލެވިގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި لَيْلَة القَدْر ވިއްޔާގެ އަޅުކަމުގެ ނަސީބު ލިބުމަށެވެ. ދެން މާތްالله ޤުރްއާނުގައިވެސް ޢިބާދަތުގެ ފަދަލުތައް

ބަޔާން ކުރައްވާފައެވެ. އެކަމާ ވިދާޅުވެއެވެ. "كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ شَدَّ مِئْزَرَهُ، وَأَحْيَا لَيْلَهُ، وَأَيْقَظَ أَهْلَهُ"(2) މާނައީ: "ފަހުދިހަރޭ އަތުވެއްޖެނަމަ، رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އިޒާރު ގަދަކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ އަޅުކަމުގައި ހިތްއަޅުއްވައެވެ)، ރޭގަނޑު ދިރުއްވައެވެ. (އެބަހީ ނިދިކޮށެއް ނުލައްވައެވެ.) އަދި ޢާއިލާގެ މީހުން ހޭލުއްވައެވެ. (އެބަހީ ޢާއިލާގެ މީހުން ޢިބާދަތަށް ތަރުޙީބު ދެއްވައެވެ.) އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަހުލުވެރިން (ޢާއިލާގެ މީހުން) އަޅުކަމަށް ހޭލައްވައެވެ."

لَيْلَة القَدْر ވިއްޔާ ރަމަޟާންމަހުގެ ކޮންރޭއެއްކަން އެނގިދާނެތޯ؟ ދެން އެކަމަކީ

ޖާހިލުކަމާއެކު ޢަމަލުކުރުމުގައި ޝާމިލުވެގެންވާ ކަމެއް ނޫން ކަމެކެވެ. އެކަމަކު ރަސޫލާއަށްވެސް ފަހުން ކަމުގެ ޙަޤީޤަތް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ، އަދި ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުދިހަރޭގައި ޙާޟިރުވާ ރޭއެކެވެ. މާތްالله ޤުރްއާނުގައިވެސް އަޅުކަމުގެ ފަދަލުތައް ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަހުގެ

ފަހުދިހަރޭގެ ތެރެއިން رسول الله ﷺ ބަލައި ހޯއްދެވުން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "إِنِّي أُرِيتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ ثُمَّ أُنْسِيتُهَا، فَالْتَمِسُوهَا فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ فِي الْوَتْرِ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މިހެންނެވެ ތިބާއަށް

1) رواه ابن ماجه والطّبراني في المعجم الأوسط، والبزار وحسنه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه والبيهقي وابن حبان.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه والبيهقي وابن حبان.

لَيْلَةُ الْقَدْر ވިޔާތީ ދެއްކެވުނެވެ. ދެން ޙިމާޔަތްކުރެއްވުމަށް އެކީ ހަނދުމަފުޅު ޝަރީޢަތުގެ ތަރުތީބުން. ފަހު

ފަހުރަރައްގެ އަސަރުތަކުގެ ތަރުތީބެއްގައި މީހަކަށްވީ ހުއްދަވާނެ އެކީ ކަނޑައެޅިގެން ތަޢާރުފުކުރެވޭތީއެވެ."

ދެންފަހު އަސަރުތަކުގެ ތަރުތީބުން އެކަމަކީ ގޮސްފައިވާކަން ކަނޑައެޅުމަށް އިތުރުވެފައިވާ

މުރާޖަޢާކުރި ހުރިހާ ބަސްތަކެއް ދުވަހުގެ. އިމާމު ޝާފިޢީ ދުވަހެއްގެ ރިވާޔަތެއްގައިވާ ގޮތުގައި، އެއީ އެކާވީސްވަނަ

ވިދާޅުވެއެވެ. ރަޙިމަހުﷲ ތައާލާ ފުރަތަމަ ރިވާޔަތެއް ވީއްސަރާ، ސައުދީ ބުން ފުރަތަމަ ދިހަވަނައީ ރޭގައިވިޔަސް

ކަމުގައި، އެއީ ތޭވީސްވަނަ ވިދާޅުވެއެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ ފަހަރެއް، ހަތަރެއްވަނަ ބަހެއް

ދިހަވަނައީ ރޭގައިވާ ކަމުގައި، އެއީ ފަސްވީސްވަނަ ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ގިނަ އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވާ

ކަމުގައި، އެއީ ހަތްވީސްވަނަ ވިދާޅުވެއެވެ. الحافظ ابن حجر – رحمه الله – "فتح الباري" ގައި ހުރިހާ

ބަހެއް ޖަމާކުރެއްވުމަށްފަހު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިބަސްތަކުގައި އެންމެ ރަނގަޅުވާނީ ކަމަށް، އެއީ

ފަހުރަރައްގެ އަސަރުތަކުގެ ތަރުތީބުން ކުރެވޭނެވެ. އަދި މިބަސްތަކުގައި ގިނަވެފައިވާ ހުއްދަތަކުން ވިސްނަ

ކަމުގައި، ބަދަލުވަމުންދާ ކުރެވޭ. އެބަސް ކަންތަ އަހަރަކު އެއްކުރެއްވޭ ކަމުގައި އާދަމާ ކުރެވޭ

ނޫނެވެ. އަދިވެސް! އަސަރުތަކުގެ ތަރުތީބުން، އެކިއަހަރު އެކިރޭއަކު ބަދަލުވަމުންދާ ކުރެވޭ.

لَيْلَةُ الْقَدْر **ވިއްޔާތީ ކޮބާތޯއެވެ.** لَيْلَةُ الْقَدْر ވިއްޔާގެ ޢަލާމާތްތަކާ ބެހޭގޮތުން އަދިސްފަހުގެ

ގިނަ އާދަކަތަށް ބޭއްވާގެ ނޫނެވެ. ފަހު މިތަށްސުރުގައި އިތުރުވެރިން އިޝާރާތްކުރެއްވި

މިންވަރާއި ގަވާޢިދެއް. އެއީ އެރޭގެ ދިނުފުށުގުން ގުދިނުގަނޑު ހުރިހާ، އެހެ ވަރުވެހުރުމާއި، އެދުވަހުގެ

އިރުއަރާ ހިނދު، އިރުގައި ދިލިދިލިހުރުން. އަދި މިޔޭއްގެގޮތުގެ ވެރިއެވެސް ބޮޑުވާ. އެންމެ

ބޮއްޔަރަގެއްގެ މީސްވަނަތަކު މިބަސްތަކެއްގެ އަރާގެ ކުރެއް. އަދި އެއްގެއްކަތަކުން މާބާ

ހަމައަރާއްގެ ނިމުމެ. އެހެން އަހުއްގެވީ ގައިމީ އެކީ ގާތްދިގު އެހެން ޤަބޫލުކުރެވޭ. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު އުބައްޔު

އުބައްޔު ބިން ކަޢްބުގެ ރިވާޔަތް ދިވެހިބަސްފުޅުވެ. އެކަތީގެ ޚާތިމު ވިދާޅުވިއެވެ. ޙަޟްރަތުގެ ރަސްމި رسول الله

ﷺ ހަބަރުދެއްވިއެވެ. "أَنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ ذَٰلِكَ الْيَوْمَ لاَ شُعَاعَ لَهَا"[1] މާނައީ: "ހަމަކަނަޑައެޅިގެން އެދުވަހު

އިރުއަރާނީ އިރުގައި ދިލިދިލިހުރުމެއް ނެތިގެންނެވެ."

ދެންފަހު އެބަ ގަސްތަކަށް ވެއްޓި އާގެ ހަބަލު ޖަމަކަތަކަށް ކުރެވިދާދީވާފައި، އެބަ ހުރިހާ

އަށްގަނޑު ސަރުދަޙަދުމާއި، އެއީއާ ހަމަ ކަރީގެ ގިނަ ވަރަށް ބަދަލުވެފައި، އެއީއާ ހަދާނީމަގެ ކުރެވޭ

ކަމުގައި ފެނުމި، އެބަ ކަމާ ނުކުތުމާއި، މިހުރިހާ ވަރަކަށްވަކާ އެއްވެސް ހަބަލުގެން

ވަރަކަށްކަވެ.

---

1) رواه أحمد ومسلم والترمذي والنّسائي في الكبرى، والبيهقي وابن حبان وابن خزيمة.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ **ވިތުރު ތިލާވަތްކުރުމާއި، ދުޢާކުރުން.** ދަމުނަމާދަކީ ވަކި މަސައްކަތަކަށް ނުވަތަ ވަކި ކުރަކަން ހާއްސަކޮށް ނުދެއެވެ. ހުރިހާ މަސައްކަތް، އަދި ހުރިހާ ކުރަކަން އެންމެ ފަސޭހަ އުޅެކަމެވެ. ކަން ކުރަކުރަމުގެ ސަބަބުތައް ވަކިކުރުމުގެ އޮޅުމަކުން ދަމުނަމާދުން، އުސޫލުގައި، އެކަން ވައްސަރުކުރަން ފާސްކަމުން ބާކީކުރުމެވެ. ޝާފިއީ ކުރައްވަންކުރިބަ އައްސަލާމު ސާބިތުވެއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[1] މާނައީ: "އީމާންވެ ހެޔޮ، ޘަވާބަށް އެދި ބާރު، ރަމަޟާން މަހު ޤިޔާމުކުރާމީހާގެ ކުރީގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވޭނެއެވެ." އަދި ރަމަޟާންމަހުގައި ކުރަތަ ދަމުނަމާދުން ކިޔަވާމީން "ޤިޔާމު"[2] ގެ ނަމުން ނަންދެވިފައިވެއެވެ. އަދި لَيْلَةُ الْقَدْرِ ވިތުރުގައި އެއްގޮތް މަސައްކަތްކުރުމަކީ، ސުންނަތް ބޭނުމެއްގެ ކުރަކަން ވަކިން، އެކަމަ ދަމުނަމާދު ކުރަމަން އެހެން ކުރަކަން ބޭނުމަކީ ޝާފިއީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ކުރެއްސުތެރިން އަޅުކަމުގެ ހިތިރި ރަމަޟާނުތަކެވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[3] މާނައީ: "އީމާންވެ ހެޔޮ، ޘަވާބަށް އެދި ބާރު، لَيْلَةُ الْقَدْرِ ވިތުރު ޤިޔާމުކުރާމީހާގެ ކުރީގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވޭނެއެވެ."

އަދި އާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ދަންނަވައިފިއެވެ. ކަލޭގެފާނުމެން ރަސޫލުﷲ ﷺ އާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ޝާފިއީ ކުރެއްސުން ބާއްޖަވެރިކަން ހިނގައިފިއެވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވިއެވެ. ލަޔަންކަމަށް ދަނީއެވެ. "އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާ! ލައިލަތުލް ޤަދްރު ލިބިއްޖެނަމަ، لَيْلَةُ الْقَدْرِ ވިތުރުގައި ކުރަނީ ކޮން ދުޢާއެއްތޯ، އަހަރެން ވަކިވެސް ދަންނަވާނީ ކީކޭތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ކަނޑައަޅަން ވިދާޅުވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي"[4] މާނައީ: "އޭ ﷲ! ތިބާރަކާތުގެ ބޭނުމާއި ކުރިމަތިލާފައި! ދީނުގެ ބޭނުމާ ތިބާރާތުގައި، ތިކަލޭގެ ކުރިމަތިއާ ބޭނުންކުރަމެވެ. އެކަމަ ދީނާގައި ތިކަލޭގެ ކުރިމަތިއާ އަހަރެންނަށް ފުއްސަވާނދޭވެ!"

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

2) ތަފްސީލުކުރާގޮތް ތަމްރީނު "كِتَابُ الصَّلاَة" ގައި ބަޔާންކޮށްފައި ވާނެއެވެ. ވިދާޅުވެފައި، އެރޮޔަން ތަކުރާރު ވަކިގޮތަކަށް ދެއްވާށެވެ.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي والبيهقي.

4) رواه أحمد والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

"الاِعْتِكَاف"

اِعْتِكَاف ގެ ލަފްޒީ މާނައަކީ ކަމެއްގައި ޘާބިތުވެ، ޤާއިމުވުމެވެ. ނުވަތަ ތަނެއްގައި ޘާބިތުވެ، ޤާއިމުވުމެވެ. ފަހެ اللّٰه ގެ އަންނަނިވި ވަޙީ ބަސްފުޅުގައި މިމާނައިން އައިސްފައިވަނީ މިމާނައިގައެވެ. ޤުރުއާނުގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِىٓ أَنتُمْ لَهَا عَٰكِفُونَ﴾ (الأنبياء: ٥٢) މާނައީ: "އިބްރާހީމް عليه السلام އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕައަށާއި، ޤައުމުގެ މީސްތަކުންނަށް ވިދާޅުވި ހިނދު، (ތިޔަބައިމީހުން ނިކަން ހަނދުމަކުރައްވާށެވެ.) ތިޔަބައިމީހުން އަޅުކަންކުރުމުގައި ޖެހިލާ ތިޔަތިބި ކޮން ބުދުތަކަކަށް ހެއްޔެވެ؟"

ދެންފަހެ اِعْتِكَاف ގެ ޝަރުޢީ މާނައަކީ اللّٰه ގެ ރިޟާއަށްޓަކައި އަޅުކަމުގެ ނިޔަތުގައި މިސްކިތެއްގައި ޘާބިތުވެ، އިނުމެވެ.

اِعْتِكَاف **ޝަރުޢުކުރެއްވުން:** اِعْتِكَاف ގެ މަޝްރޫޢުކަމާ ބެހޭގޮތުން އެއްވެސް ޚިލާފެއް ނުވެއެވެ. އެހެނީ ފުޤަހާއުން، اِعْتِكَاف އަކީ ޝަރުޢުކުރައްވާފައިވާ އަޅުކަމެއްކަމަށް ދެކޮޅުނުހަދާ އެއްބަސްވެވަޑައިގެންފައެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ތިމާގެ ނަބިއްޔާ ދިމާކުރައްވާ رسول الله ﷺ اِعْتِكَاف އަށް އިންނަވާ ކަމަށް ވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަތުމުގެ ކުރިން އަހަރު، އެންމެފަހުން ރަމަޟާންމަހު ވިހިދުވަހު اِعْتِكَاف އަށް އިންނެވި ކަމުގައި ވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުންނާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންވެސް اِعْتِكَاف އަށް ތިއްބެވި ކަމުގައި ވެއެވެ.

ފަހެ ޢާއިޝާ رضي الله عنها ގެ ރިވާޔަތެއްގައި ވާގޮތުން އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުދިހައިދުވަހުގައި رسول الله ﷺ اِعْتِكَاف އަށް އިންނަވާ ކަމުގައި ވެއެވެ. އެއީ اللّٰه އެކަލޭގެފާނު ވަފާތުކުރެއްވުމާ ހަމަޔަށެވެ. (އޭގެ ފަހުން ވަޑައިގެންނެވުމުން ހަމަޔަށެވެ.) ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުން اِعْتِكَاف އަށް ތިއްބެވި ކަމުގައި ވެއެވެ."(1)

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި އުބައްޔު ބުނު ކަޢުބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުދިހައެއްގައި رسول الله ﷺ اِعْتِكَاف އަށް އިންނަވާ ކަމުގައި ވިއެވެ. ފަހެ އެއްއަހަރަކު އެކަލޭގެފާނު ދަތުރުފުޅެއްގައި ސަފަރުވެ ވަޑައިގަންނަވައި އެކަން ނުކުރެއްވުނެވެ. ދެން ޖެހިގެންއައި އަހަރު ވިހިދުވަހު އެކަލޭގެފާނު اِعْتِكَاف އަށް އިންނެވިއެވެ."(1)

އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން، ރަމަޟާންމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހައެއްގައި رسول الله ﷺ اِعْتِكَاف އަށް އިންނެވިއެވެ. ދެން ދެވަނަ ދިހައެއްގައި، މިސްކިތުގައި އެކަލޭގެފާނަށްޓަކައި ޖެހިފައިވާ، ތުރުކީގެ ކުބާގެއްގައި اِعْتِكَاف އަށް އިންނެވިއެވެ. އެކުބާގެ ދޮރުމަތީ ބޯރިޔާއެއް ބަނދުކުރެވިފައިވެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އެބޯރިޔާ އެއްފަރާތަކަށް ޖައްސަވައި، އިސްތަށިފުޅު ކުރިން ބޯރަށް ނެރުއްވައި، މީސްތަކުންނާ ވާހަކަފުޅު ދެއްކެވިއެވެ. ދެން މީސްތަކުން އެކަލޭގެފާނާ ކައިރިއަށް ޖެހިލުމުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ފުރަތަމަ ދިހައެއްގައި މިރެއް ހޯދުމަށްޓަކައި اِعْتِكَاف އަށް އިންނަވައިފީމެވެ. އެއީ لَيْلَةُ الْقَدْر ވިއްޔާ ހޯދުމަށެވެ. ދެން ދެވަނަ ދިހައެއްގައިވެސް މެދުތެރޭގެ ދިހައެއްގައި اِعْتِكَاف އަށް އިންނަވައިފީމެވެ. ދެން ޖިބްރީލު عليه السلام މިމަންކަލޭގެފާނު އަރިހަށް ވަޑައިގެން ދަންނަވައިދިނެވެ. އެއީ ފަހު ދިހަރޭގެ ތެރޭގައި ވާކަމެވެ. އެހެންކަމުން މިކަހަލަމީހުންގެ ތެރެއިން اِعْتِكَاف އަށް އިންނަން ބޭނުން މީހަކު اِعْتِكَاف އަށް އިންނަނީސްކަމެވެ. ދެން މީސްތަކުން އެކަލޭގެފާނާއެކު، (ފަހުދިހައެއްގައި) اِعْتِكَاف އަށް ވަދެއްޖެއެވެ."(2)

އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި ޢާއިޝާދައްތަގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އެއްފަހަރަކު رسول الله ﷺ، ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުދިހައެއްގައި اِعْتِكَاف އަށް އިންނަވާން ވާހަކަ އެކަމަނާގެ އަރިހުގައި ދަންނަވާލުމުން، އެކަމަނާވެސް اِعْتِكَاف އަށް އިންނެވުމަށް ހުއްދައަށް އެދިވަޑައިގަތެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އެކަމަނާއަށް ހުއްދަދެއްވިއެވެ. ފަހެ ޙަފްޞާއަށް އެކަމަނާ އިއްވައިވަޑައިގަތުމުން رسول الله ﷺ އަރިހުން އެކަމަނާއަށް ހުއްދަ ނަގައިދެއްވުމަށް ޒައިނަބުގެފާނު ހުއްދަ އެދިވަޑައިގަތެވެ. ދެން އެކަމަނާ ކޮޓަރިއެއް ޖައްސަވައިފިއެވެ. ދެން ޒައިނަބު ވާހަކަ އަހުއްސެވުމުން، އެކަމަނާވެސް اِعْتِكَاف އަށް އިންނެވުމަށްޓަކައި ކޮޓަރިއެއް (މީސްތަކުން ޖަހާފައި) ޖައްސަވައިފިއެވެ. އަދި رسول الله ﷺ اِعْتِكَاف އަށް އިންނަވާއިރު، އެކަލޭގެފާނުގެ ފަތިސްނަމާދު ކުރައްވާ ތަނަށް

1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه والبيهقي وابن حبان وابن خزيمة.

ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު، (މިސްކިތުގައި ތިރީގައިވާ ޤަބީލާއިން) އަޅުގަނޑުމެންގެ ކުރިމަތީގައި ވަޑައިގަތުމުން. ދެން އަޅުގަނޑުމެން ކުރިމަތީގައި ވަޑައިގެންނެވި ހިނދު، ރަސޫލުﷲ ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއީ ކޮންކަމެއް ހުއްޓެވެ؟" މިސްކިތުން ތަންތަނަށް ދިޔައެވެ. އެއީ ޖިބްރީލްއާއި، ރަސޫލާއާއި، ބައިނަލްގެ ކުރިމަތިލާށެވެ. ދެން އަޅުގަނޑުމެން ރަސޫލު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިކަމުން އަޅުގަނޑުމެން އެދޭނީ ހުވަފެން ހުއްޓެވެ؟ ތިމަންކަލޭގެފާނު اِعْتِكَاف ތަކަށް ނިންމަވާނަމެވެ."(1) ދެން އަޅުގަނޑުމެން ގޮތަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެންފަހު އިތުރު ނިމުމުން، ސަލާމްދެއްވުމުން ދިޔަކަމަށް އަޅުގަނޑުމެން اِعْتِكَاف ކުރެއްވިއެވެ."(2)

އިސްވެދިޔަ ރަސޫލުﷲގެ ޙަދީޘް ދަށުން، ޙަޔާތުގެ ދުވަސްތަކުގެ ފަހު ދިހަ ދުވަހުގައި، ދެމެދު ދިހަ ދުވަހުގައި، ހުރިހާ ދުވަހުގައި اِعْتِكَاف ކުރެއްވުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ދެން ޙަޔާތުގެ ފަހު އަހަރުގައި ވީހާވެސް ދިގު ދުވަސްތަކެއްގައި اِعْتِكَاف ކުރެއްވުމަކީ ސުންނަތެކެވެ.

ދެންފަހު اِعْتِكَاف ގެ ޙުކުމް ދަންނަމެވެ. އިސްވެދިޔަ ޙަދީޘާއި ރަސޫލާއި، ދަޢުވަތަކީ ރަސޫލާ ސުންނަތެއް، އެއީ މުސްލިމުންނަށް މަޖުބޫރު ކަމެއްނޫނެވެ. އެހެން ކަމުގައިވިޔަސް ޙަޔާތުގެ ދުވަސްތަކުގައި އާދައިގެ މުސްލިމުންނަށް މުހިއްމު ކަމެކެވެ. އެއީ ފަހުގެ ރަސޫލާގެ ދުވަސްތަކުގައި ޤާއިމުކޮށްދެއްވި ދުވަސްތަކުގެ ތެރޭގައި رسول الله ﷺ اِعْتِكَاف ކުރެއްވުން ކަމެކެވެ. ދެން އަޅުގަނޑުމެން ދަނީ ތިޔަ ކަމާގުޅޭ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ފަހު ދިހައިގައި މުސްލިމުންނަށް ދަންނަވާނީ ކަމެކެވެ. އެ اِعْتِكَاف ކުރުމަށް ނިޔަތް ހިފުމާއި ދުޢާ ކުރުމާއެކު اِعْتِكَاف ކުރުން ފަރުޟުކުރެއްވިއެވެ. ވީމާ الله ތަޢާލާގެ ރަސޫލާއާއި ޢަބްދުالله ބިން އުމަރުގެ ސިޔާރަތާއި ދިމާލަށް ބަލާފައިވެއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން މިކަމާ ބެހޭ (ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބިން ޢައުފު) ދެކެވޭ، رسول الله ﷺ އަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. ދަންނަވައިފިން ރަމަޟާނުގައި اِعْتِكَاف ކުރެއްވި އިރުގައި، ޢުމަރުބިން ޚައްޠާބު އަޅުގަނޑުގެ މަސައްކަތުން ނޫނީ ތިބޭފުޅާ ކޮށްލީމެވެ. (ވީމާ އެކަމުގައި އަޅުގަނޑުމެން ކުރާނީ ކޮބައިތޯ؟) رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "ކަލޭގެފާނުގެ ނަޒުރު ތަކާކުރެއްވުން ފުރިހަމަކުރައްވާށެވެ."(3)

اِعْتِكَاف ގެ ޝަރުޠުތައް. ވީމާ اِعْتِكَاف ގެ މަރުކަޒަކީ މިސްކިތެވެ. މިސްކިތް ނޫން ތަނެއްގައި اِعْتِكَاف ކުރެވިގެން ނުވާނެއެވެ. ވީމާ الله ތަޢާލާ ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَلَا تُبَٰشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَٰكِفُونَ فِي

1) މިކަމަށް އަޅުގަނޑުމެން ރަސޫލުﷲ ވިދާޅުވި، ހުރިހާ ސުންނަތްތަކުން ވަޑައިގެން މިސްކިތުގައި ކުރިން ޤަބޫލުކުރުން މިސްކިތް ތެރެ ނަމާދުކުރާ މީހުންނަށް އަޅުގަނޑު ސަލާމުން ދެކޭނީ ވާޖިބެއްގެ ގޮތުގައެވެ.

2) رواه مالك وأحمد والبخاري وابن حبان وابن خزيمة.

3) رواه البخاري وأبو داود والتّرمذي والبيهقي والدارقطني وابن حبان وابن خزيمة.

ٱلْمَسَـٰجِدِ ﴿ (البقرة: ١٨٧) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން މިސްކިތްތަކުގައި اِعْتِكَاف އަށް ތިބޭއިރު، އެކަނބަލުންނާ (އެބަހީ އަނބިންނާ) ޖިމާޢުނުވާށެވެ. (އަދި ޖިމާޢުވުމަށް މަގުފަހިވާ ކަމެއް ނުކުރާށެވެ.)"

ފަހެ ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، އަންހެނުންނަށް، އެކަނބަލުން ގޭގައި ނަމާދުކުރުމަށް ޚާއްޞަކޮށްފައި ހުންނަ ތަންތާނގައި اِعْتِكَاف އަށް ތިބުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އަދި މާލިކީ މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، އަންހެނުންނަށްވެސް، އަދި ފިރިހެނުންނަށްވެސް އެތަންތާނގައި اِعْتِكَاف އަށް ތިބުން ހުއްދަނުވެއެވެ.

އަދި އިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އިމާމު އަޙްމަދު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، اِعْتِكَاف އަށް ތިބޭނީ ފަރުޟު ފަސްނަމާދު ޖަމާޢަތުން ކުރެވޭ މިސްކިތެއްގައެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ހުކުރު ވާޖިބުނުވާ މީހަކަށް[1] ފަރުޟު ފަސްނަމާދު ޤާއިމުކުރެވޭ މިސްކިތެއްގައި اِعْتِكَاف އަށް އިނުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެކަމަކު ހުކުރު ވާޖިބުވާ މީހާއަށް މުސްތަޙައްބުވެގެންވެސް، ފަރުޟު ފަސްނަމާދާއި ހުކުރުނަމާދާއެކު، ޤާއިމުކުރެވޭ މިސްކިތެއްގައި اِعْتِكَاف އަށް އިނުމެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، ހުކުރު ވާޖިބުވާ މީހާ، اِعْتِكَاف އަށް އިނުމަށް ހުކުރުނަމާދު ޤާއިމުކުރެވޭ މިސްކިތަކުން ވުން ޝަރުޠުވެގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޒުހުރީ ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، اِعْتِكَاف އަށް އިނުމަށްވެސް ހުކުރުނަމާދުގެ އިތުރުން ހުކުރުނަމާދުވެސް ޤާއިމުކުރެވޭ މިސްކިތެއްގައެވެ. އެއީ ހުކުރު ވާޖިބުނުވާ މީހަކަށް ވިޔަސް، އަދި ވާޖިބުވާ މީހަކަށް ވިޔަސްވެއެވެ.

އަދި މާތްالله ރަޙްމަތްލައްވާ ބުޚާރީގެ ބަހުގެ ކަނާނަށް ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، اِعْتِكَاف އަށް ތިބޭނީ ހަމައެކަނި ތިން މިސްކިތްތަކުގައެވެ. އެއީ މަސްޖިދުލް ޙަރާމާއި، މަސްޖިދުއް ނަބަވީއާއި، މަސްޖިދުލް އަޤްޞާއެވެ. އަދި ޙުޛައިފާ ބިން އަލްޔަމާނު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، اِعْتِكَاف އަށް ތިބޭނީ ހަމައެކަނި މަސްޖިދުލް ޙަރާމާއި، މަސްޖިދުއް ނަބަވީގައެވެ. އަދި ސަޢީދު ބުން މުސައްޔަބު ދެކެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި، اِعْتِكَاف އަށް ތިބޭނީ ހަމައެކަނި މަސްޖިދުއް ނަބަވީގައެވެ.

ދަންނައެވެ. މިމައްސަލާގައި ރާޖިޙުވެގެންވާ ގޮތަކީ މިސްކިތެއް ކަމުގައިވާ ކޮންމެ ތަނެއްގައި اِعْتِكَاف އަށް އިނުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. ވަކި ޚާއްޞަ މިސްކިތަކަށް، އަދި ވަކި ބާވަތެއްގެ މިސްކިތަކަށް

1) "ހުކުރު ވާޖިބުނުވާ މީހުންނަކީ، ހުކުރު ވާޖިބުނުވާ މީހުން "كِتَابُ الصَّلاة" ގައި ބަޔާންކޮށްފައި ވާނެއެވެ. ބައްލަވާން ބޭނުންފުޅުވާނަމަ، އެތަނަށް ރުޖޫޢަ ވެވަޑައިގަންނަވާށެވެ.

اِعْتِكَاف އަކީ އިންސާން ޚާއްޞަކޮށްގެން ބަހައްޓާ ތަރުތީބެއް ހައިސިއްޔަތުން ނެތެވެ. ދީން ހުކުރު ވާޖިބުވެގެންވާ މިހާ ހުކުރުނަމާދު ޖާމިއު ނުކުރާނެ މިސްކިތެއްގައި اِعْتِكَاف އަކީ އިންކާރުގައި ވާނަމަ، ހުކުރުނަމާދު ކުރެވޭނެތީވެ ހުކުރުނަމާދު ޖަމާއަތް ކުރާ މިސްކިތަކީ ދިއުމުގެ އެދޭގެ اِعْتِكَاف އެއް ބާރުއަރައި ނުވާނެއެވެ. އެއީ ސުންނަތް ބޭނުންތަކެއް، މިސްކިތުން ނުކުތުން اِعْتِكَاف އަކީ އިންނަހާއަށް ހުއްޓިގެންނުވާނޭއެވެ.

اِعْتِكَاف ގެ ޝަރުތުތައް. اِعْتِكَاف އަކީ އިންސާނާ، މުސްލިމުވުމާއި ކުރުގައިވުމާއި، ބުއްދި ރަނގަޅުވުމާއި، ޠާހިރުވުން (އެބަހީ ޖުނުބުވުމާއި، ހައިޟުވުމާއި، ނިފާސުން) ސަލާމަތްވެގެން ވުމެވެ.

اِعْتِكَاف ގެ ރުކުނުތައް. ދެން اِعْتِكَاف ގެ ހަތަރު ރުކުނަކީ ބާރާވެގެންވާ ދެބަސްތަކާއި މަގުސަދެވެ.

އެއީ ނިޔަތްގެއްޔާއި، މިސްކިތުގައި ހުރުމާއި ދެބައިކުޅެވެ. ދެން ނިޔަތުގައިވާނީ ތަނެއް، އެކަމަކު ސަބަބުތަކެއް.

ޤަޞްދުކޮށް ހުރުން اِعْتِكَاف އަށް އަރަކަތާއި. އަދި ނިޔަތުގެން ދުނިޔޭގެ އަރަކަތް ބަހައްޓައި ނުވާނެއެވެ. ދެން މިސްކިތުގައި މަގުސަދުވާ ނުވަނެއެވެ. އެއީ اِعْتِكَاف ގެ އަސްލު ބަރަކާތެވެ. އަދި އެކަން ތަނެއްގައި މަގުސަދުކުރުން اِعْتِكَاف އަކަށް ނުވާނެއެވެ. ދެން އެވާހަކަ ބަޔާންވީ ހިނގައިގެންވެ.

اِعْتِكَاف ގެ ވަގުތު. ދެން اِعْتِكَاف ގެ ވަގުތަކީ ރަމަޟާން މަހުގެ ފަހު ދިހަދުވަހުގައެވެ. ދެން ރަމަޟާން މަހުގެ އިތުރުން ބަލާއިރު، ރަސޫލާ ރިޢާޔަތް ކުރެއްވިއެވެ.

ދެން ހިނގާދޭ ރަމަޟާން މަހުގެ ފަހު ދިހަދުވަސް ތެރޭގައި، اِعْتِكَاف ފެށޭ ވަގުތަކީ ހިނގައިގެން ދިޔައެވެ. އަދި ރަމަޟާން މަހުގެ ފަހު ދިހަދުވަސް ތެރޭގައި، اِعْتِكَاف ފެށޭ ވަގުތަކީ ރަމަޟާން މަހުގެ ވިހިވަނަ ދުވަހުގެ ހަވީރު، ހަމައެކަނި ހަމަ ހަނދާނުގައި، ހަމަ އިސްލާމީ ދުވަސްތަކުގެ ފަހު ދުވަހެވެ.

اِعْتِكَاف ފެށޭ ވަގުތު ހިނގައިދާ ދުވަހެވެ. އެބަހީ اِعْتِكَاف ގެ މާނަ ޤުރުއާނުގައިވާ ހިނގައިދާ ދުވަހެވެ. އެހެން

اِعْتِكَاف ގެ ވަގުތު ކުރިއަށް ވަރަށް ބޮޑު ތަރުތީބުން އަދި ސުންނަތް ނިމޭނެ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން

ވަގުތުގެ މަތިވެރިވާނީ ކުރިއަށް ވަޑައިގަތުމުން ތަރުތީބު ރަމަޟާން ފަހު ދިހަދުވަހުގެ ކަމެކެވެ. އަދި

اِعْتِكَاف ގެ ވަގުތު ތަރުތީބުން ރަމަޟާން ފަހު ދިހަ ވިހިވަނަ ދުވަހުގެ ހަވީރު ހިނގައިދާ ދުވަހެވެ. އަދި

ތިއްބެވިއެވެ، ވިސްނުވައިދެއްވި، މިސްކިތުގައިވެ، رسول الله ﷺ اِعْتِكَاف އަކީ އިންސާނުން، ބަރަކާތް

ކުރެއްވުމަށް ވަޑައިގަތުމަށް، އަދި އެކަމުގެ ތަރުތީބުގެ ސުންނަތް ތަރުތީބުން ނުކުރެއެވެ. ދެން ރަނގަޅު ވާހަކަ

ހަދާލީ ވިއެވެ.

އިޢުތިކާފް **ވާޖިބުވާނީ ވަގުތު:** އެބަޔަ މިސްކިތުގައި ޖަގާ، اِعْتِكَاف ގެ ތެރޭގައިން ވަންނަންޖެހޭ ވަގުތެވެ. ފަހެ މިމައްސަލާގައި މަޝްހޫރު ދެރައުޔެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އިމާމު އަޙްމަދާއި، އިމާމު ޘައުރީއާއި، އިމާމު އިސްޙާޤުގެ އަރިހުގައި، اِعْتِكَاف އަށް އިންނަން ބޭނުންވާމީހާ، ފަތިސްނަމާދު ކުރުމަށްފަހު اِعْتِكَاف ގެ ތެރޭގައަށް ވަންނަން ޖެހޭނެއެވެ. މިބަޔާނުގެ ދަލީލަކީ ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުދިހައެއްގައި رسول الله ﷺ اِعْتِكَاف އަށް އިންނަވާ ކަމުގައިވިއެވެ. ފަހެ ﷲ ތަޢާލާ އެކަލޭގެފާނު ވަފާތްކުރެއްވުމާހަމައަށެވެ. ދެންފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން اِعْتِكَاف ކުރެއްވިއެވެ."(1) ފަހެ މިމައްސަލާގައި ބަޔާންކުރެވުނު ގޮތަކީ މިއެވެ.

އަދި އިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި، އިމާމު މާލިކާއި، ޝާފިޢީގެ އަރިހުގައި اِعْتِكَاف އަށް އިންނަން ބޭނުންވާމީހާ، ހަވީރުނަމާދު ކުރުމަށްފަހު، އިރުއޮއްސުމުގެ ކުރިން اِعْتِكَاف ގެ ތެރޭގައަށް ވަންނަން ޖެހޭނެއެވެ. މިބަޔާނުގެ ބާރުވެރިކަމުގެ އިސްތިދުލާލުކުރާ ރިވާޔަތަކީ، މިބަޔާނުގެ ދަލީލުގެ ގޮތުގައި، އިރުއޮއްސުމުގެ ކުރިން اِعْتِكَاف ގެ ނިޔަތްގަތުމަށް رسول الله ﷺ މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވީއެވެ. ދެން ތެރޭގައަށް ވަޑައިގެންނެވީ ހަވީރުނަމާދަށް ހުރެއެވެ. ފަހެ އިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުން މިމައްސަލާގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ.

ދެންފަހެ اِعْتِكَاف ނިމޭ ވަގުތު ދަންނަވައެވެ. ވަކިޢަދަދަކަށް ނަޒުރުކޮށްގެން އިންނަ اِعْتِكَاف ފުރިހަމަވީ، އެހެން ކޮންމެ اِعْتِكَاف އެއް، اِعْتِكَاف އަށް އިންނަމީހާ ބޭނުން ކޮންމެ އިރަކުގައި ނިންމައިލެވިދާނެއެވެ. އެހެނީ اِعْتِكَاف ގެ ޙުކުމަކީ ސުންނަތެވެ. އެހެންނަމަވެސް ވަކިޢަދަދަކަށް ނިޔަތްކޮށްގެން اِعْتِكَاف އަށް އިންނަމީހާ، އެދުވަސްތައް ނިމުނުއިރު اِعْتِكَاف އަށް އިންނަން އެދުވަސްތައް ފުރިހަމަވާނެއެވެ. ފަހެ ދުވަހަކަށް ނިޔަތްކޮށްގެން اِعْتِكَاف އަށް އިންނަމީހާ، ދުވަހުގެ އިރުއޮއްސުމުން އެ اِعْتِكَاف ނިމޭނެއެވެ. އަދި ރޭގަނޑަކަށް ނިޔަތްކޮށްގެން اِعْتِكَاف އަށް އިންނަމީހާ، ރޭގަނޑު ދުވަހުގެ އިރުއޮއްސުމުން އެ اِعْتِكَاف ނިމޭނެއެވެ. އަދި އެއްމަސްދުވަހަށް ނިޔަތްކޮށްގެން اِعْتِكَاف އަށް އިންނަމީހާ، އެމައްސަރުގެ އެންމެފަހު ދުވަހުގެ އިރުއޮއްސުމުން އެ اِعْتِكَاف ނިމޭނެއެވެ.

ރަމަޟާންމަހުގެ ފަހުދިހައި ދުވަހުގައި اِعْتِكَاف **އަށް އިންނަމީހާ ކޮންއިރަކު ނުކުމެ ޝައްވާލްމަހުގެ ދުވަހުތޯ؟** ފަހެ ޙާފިޡް ﷲ އިބްނުޤުދާމާ ރަޙިމަހުﷲ ބިން ޢަބްދުﷲ،

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه والبيهقي وابن حبان.

ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރާއި، ޢާއިޝާފުޅުގެން ރިވާވެގެންނަވާ ޙަދީޘްގައި، اِعْتِكَاف އާއްމު ކުރަ
ސަރުކުވެގެންވެއެވެ. އެބަހީ اِعْتِكَاف އަކީ އިންސާނާ ކުރަހައްނަ ހުރިހާ ސަރުކަށްވެއެވެ. އަދި ކުރަހާ
ނުލައި اِعْتِكَاف ބަލަހައްޓައި ނުވާނެއެވެ. އަދި އިތުރު މާލީއައި، ވަޤުތުއާއި، އިތުރު
ސުވާލުތައް ތަޢުލީމުގެ ގަވާއިދުގެ ވާދަވެރިކަމެއް އަދި އިތުރު ވެރިކަމުގެ ގޮތުގައި ވެސް މިއެވެ.
މިބަޔާނުގެ ބައެއް ރަށުރަށަށް ރަނގަޅެވެ. މާތްﷲ ވަޙީގައެއްވާ ހުއްޓުމެވެ. ﴿ثُمَّ أَتِمُّوا۟ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيْلِ ۚ وَلَا تُبَٰشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَٰكِفُونَ فِى ٱلْمَسَٰجِدِ ۗ﴾ (البقرة: ١٨٧) މާނައީ: "ރޯދަ ހަމަޖެއްސަވާ ރޭގަނޑަށް
ސިއްބަކުރިއަސް ކުރަ ފުރިހަމަކުރާށެވެ. އަދި މިސްކިތްތަކުގައި اِعْتِكَاف ވަން ސިއްބަ ހިނދު،
އަންހެނުންނާ (އަނބިންނާ) ގާތްބަކުރުން ހުއްޓުވާލާށެވެ." ވަކި މިއާޔަތުގައި اِعْتِكَاف ގެ ވަގުތު
ބަޔާންކުރައްވައި އެވަގުތު ކުރާ ދުވަހެއްގައި ކުޅެވިދާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް اِعْتِكَاف އޮވަގުތު ކުރަހާ ގެވިދާނެއެވެ. އަދި
މިބަޔާނުގެ އަޑުއް ރަނގަޅު ރުގަސްތުރަހައްޔެއްގައި رسول الله ﷺ اِعْتِكَاف ވަން
އިންނެވިކަމެވެ. ރޯދަފަހަރު ފަހުރަގަދަވުމެވެ. އަޑުއް ރަނގަޅު މާތްﷲ ހުރުސްތަރުހުގެ
ޙަދީޘްގައިވާ ރިވާޔަތްގައި ދަރިފަސް ދެއްވައިވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ގަވާއިދުގެ ކަމެއްވެއެވެ. "لاَ
اعْتِكَافَ إِلاَّ بِصِيَامٍ"(1) މާނައީ: "ރޯދަ ހިފާގެން ނޫނީ اِعْتِكَاف އެއް ނުވެއެވެ." އަދި އަޑުއް ރަނގަޅު
ރަދަ މާތްﷲ ހުރުސްތަރުހުގެ ޙަދީޘްގައިވާ ރިވާޔަތެއްގައި. އެކަމަކު ވިދާޅުވިއެވެ. "السُّنَّةُ عَلَى
الْمُعْتَكِفِ أَنْ لاَ يَعُودَ مَرِيضًا وَلاَ يَشْهَدَ جَنَازَةً وَلاَ يَمَسَّ امْرَأَةً وَلاَ يُبَاشِرَهَا، وَلاَ يَخْرُجَ لِحَاجَةٍ إِلاَّ لِمَا لاَ بُدَّ
مِنْهُ، وَلاَ اعْتِكَافَ إِلاَّ بِصَوْمٍ، وَلاَ اعْتِكَافَ إِلاَّ فِي مَسْجِدٍ جَامِعٍ"(2) މާނައީ: "ޢިއުތިކާފަށް އިންނަވާފައިވާ
ސުންނަތުގެ ގޮތުގައި ބޭނުން ބަލިމީހަކަށް ޒިޔާރަތް ނުކުރުމާއި، ޖަނާޒާއަކު ބައިވެރި ނުވުމާއި،
އަންހެނުންގެ ގައިގައި ނުޖެހުމާއި، އެކަނބުލޭގެއާ އުޅެނުގަތުމާއި، ސަބަބެއް ނެތި ބޭރަށް ނުކުތުމާއި،
މިސްކިތުން ނިކުތުމުގެ ނުވާކަމެވެ. އަދި ރޯދަހިފާގެން ނޫނީ ޢިއުތިކާފެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޖުމުޢާކުރާ
މިސްކިތެއްގައި ނޫނީ ޢިއުތިކާފެއް ނުވެވޭނެއެވެ."

އަދި މާތްﷲ އެދޭހަކުރަނަށް ރުހުމަތުގެ ޙަދީޘްގައި، ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު
ރިވާވެގެންނަވާ ޙަދީޘްގައި، اِعْتِكَاف އާއްމު ކުރަ ސަރުކުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އިތުރު ޝާފިޢީއައި،
އިތުރު ޙަނަފީ މަޛްހަބާއި، އިތުރު އިސްލާމީ ރަށުރަށްވެސް މިއެވެ. އަދި އިތުރު އަޙްމަދުގެ ވާދަވެސް
އެންމެހައި މިއެވެ. މިބަޔާނުގެ ބައެއް ރަށުރަށަށް ރަނގަޅެވެ. މާތްﷲ ރުހުމަތުގެ ޢަބްދުﷲ

1) رواه الدارقطني والحاكم والبيهقي وابن أبي شيبة وضعفه الألباني.

2) رواه أبو داود والبيهقي وحسنه الألباني.

ޢަން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. (އަހުރެންގެ ބައްޕަ) ޢުމަރު، رسول الله ﷺ އަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. މަސްތީވެގެން ބަހައްޓާލައި އެއްދުވަހު އިއްޔެވާފައި އިނދެމަށް، ޤަބުލިއްޔާ ޢަމަލުގައި އަހުރެންނަށް ނުދެވުނު ބޮޑުކަމެއް ވެއްޖެއެވެ. (ތިޔަ އަންދުރު އަހުރެން ތުއްދަން ޤަބޫލު ކުރެއްވީ؟) رسول الله ﷺ ބަދަލުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. "ކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދު ކަލޭގެފާނު ފުއްދަވާނެއެވެ."[1] ފަހެ ބުމަތުގެ ފާނަށް ކުރައްވާ ގުޅުން ފުރިހަމަކުރެއްވިއެވެ. އަނެއް ދަރިފަރި ޝަރީޢަތުގައި ދިރުމަށް رسول الله ﷺ އިޖުތިހާދަށް އިންސާފުވާނެއެވެ. (މިބަދިރެވި އިސްލާ ބައިސްލާ ހިނގައްޖެއެވެ.) ފަހެ ޝަރީޢަތުގެ (ސުންނަތް ހުކުމު ފިޔަވައި) ކުރަމުގެ މައްސަލައް ނުކުރެވެ. އަދި އުދަރަދުވަރު رسول الله ﷺ ކުރަމުގެ ޙުކުމްވެރިކަން ޤާނޫނުގެ ނުކުރެވެ. ފަހެ މިމައްސަލާގައި ކުރިޔަށްދާނެއެވެ. މިބަޔާނުގެ ނިކަމެތިވީ އިޖުތިހާދަށް އިންސާނާ ކުރަމުގެ ހުކުމު ޝަރީޢަތުގެ ޝަރީޢަތު ވިދާޅުވާ ބޭނުންކުރާ ކަމެއްގައި ދެންނެވޭގޮތަށް އާއްމު ދަންނައެވެ. ފަހެ އެއާތަޅާގެން ކުރަ ޝަރީޢަތުގެ ދަރިވަރުން ނުކުރެއެވެ. އެހެން އެއާތަމުގެ ކުރިކުރުގައި އެމެހެން ކުރިޔަށްދާ އަސަރުގައި ޤާނޫނުން ހުށަހަޅާފައިވެއެވެ. ފަހެ އެހެނިހެން އިޖުތިހާދަށް އިންސާފާ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ކުރުމާ ގުޅިގެން އިޖުތިހާދު ވަރަކަ ބައްސަލައިވެއެވެ. ދީން އެބޭފުޅުން ގެންނަވާފައިވާ ބަދިލު ދަންނައެވެ. ފަހެ އެބަދަލަކީ ސަލާމު ބަދަލުކުރެވެ. ދީން އެބޭފުޅުންގެ އަރިހުގައި ދަރިވަރު ދަންނައެވެ. ފަހެ އެއީ މާތްالله ކުރުއްސުންތެރިކަމާއި ޒާތިޝަރީޢަތުގެ ބަސްފުޅެކެވެ. رسول الله ﷺ ގެ ބަސްފުޅުއް ނުކުރެވެ. އަދި މައްސަލަތައްގައި އަޅުގަނޑުމެންގެ ބަސްފުޅުގެ ބަލާލެވޭ ގޮތަށް އެއްޗެހިތަކުގެ ބަސްފުޅު އަނެއްބޭބޭފުޅުންގެ ބަސްފުޅުގެ މައްސަލަ ބުއްދިމަތީން ނުވާނެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ކުރުއްސުންތެރިކަމާއި ބަލިގެ ފާނައި، މާތްالله ކުރުއްސުންތެރިކަމާއި ބަދުގެالله ބަސް މަސްއޫލު ވިދާޅުވުމައި އެވަނީ ޝަރީޢަތުގެ ފާނުގެ ކުރުމުގެ ހިފާފާނެވެ.

އިޖުތިހާދަށް އިންސާފުވެރިކަން ކުރުން މުސްލިމުންގެ ދީނުގެ ކަންތައްތަކުގައެވެ. ފަހެ ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގައި ދިނުމުގެ ކުރުވާއި، ދިނުމުގެ ފުރުޞަތުދޭތީއެވެ، ދިނުމުގެ ދިރުމުގެ ކުރުވާއި، ދިނުމުގެ އިސްލާމީ ކުރު ކުރުވާއި، رسول الله ﷺ ގެ ވައްޒަން ދިނުމުގެ ސަލަފީ ދޭތީއެވެ، ދީން ފޮތަށް މުޙައްދިޘް ދިފާޢުކުރުވާއި، ދިކަތޮލިކު އިޖުތިހާދަށް އިންސާފުވެރިކަން މުސްލިމުންގެ ކަންތައްތަކެވެ. އަދި އިޖުތިހާދަށް އިންސާފުވާ ދިރާސާކުރާ އެއްފަދަކަމަކަށް ނަމާދުކުރާ މުސްލިމުން އެކަމުގެ ނުވާނުވާން ކުދި ފަރާތްތަކެއް ޖަހާލީ މުސްލިމުންގެ ކަމެކެވެ. އެއީ رسول الله ﷺ ވެސް އެކަން އެކަމަށް ކުރައްވާ ފަރުވާ ދެއްވިއެވެ.

---

1) رواه البخاري وأبو داود والترمذي والبيهقي والدارقطني وابن حبان وابن خزيمة.

ދެންފަހަރު ބާކާރު ވާހަކަދެއްކުމާއި، ބާކާރު ހަމަޖެހުމަށްކުރުމާއި، ދުނިޔަވީ ކަންކަމުގައި
މަޝްއޫލުވުމާއި މިފަދަ ކަންތަކަކީ އިޢުތިކާފަށް އިންސާނާއަށް މަކުރޫހަ ކަންތަކެވެ.

އިޢުތިކާފުގައި އިންސާނާއަށް ކުރުން ހުއްދަވާ ކަންތައްތަކާއި، ކުރުން ހުއްދަނުވާ ކަންތައްތައް. ދެން اعتِكاف ވަން އިންސާނާ، އުޅެމުން ނުކުތް ނުވާން ކަންތައްތަކަށް ކުރުމަށްޓަކައި
މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުތުން ހުއްދަވާނީ ދަރޫރީ ކަންތައްތަކަށް އެކަނި ކަމުގައި ވެގެންނެވެ.
އެއީ ޤަޟާއުލްޙާޖާތަށާއި، ކެއުމުގައި، ވުޟޫކުރުމާއި، ޙާޖަތަކަށް ގޮސްގެން މިފަދަ ކަމެއް
ހުރިކަމާއި، އަނބިކަނބަލުން ހާޒިރުވުމާއި މިފަދަ ކަންތަކެވެ.

ދެން ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާއިން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘްގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ
ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ އިޢުތިކާފަށް އިންނަވާއިރު، މިސްކިތުގައި އިންނަވައި، ތިމަންކަމަނާގެ
އަރިހަށް (ހުޖުރާގެ އެއްކުޑަދޮރުން)[1] އިސްތަށިގަނޑު ނެރުއްވައެވެ. ދެން ތިމަންކަމަނާ އެކަލޭގެފާނުގެ
އިސްތަށިގަނޑުގައި ފުނާއަޅައިދެމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އިޢުތިކާފަށް އިންނަވާއިރު، ޙާޖަތަކަށް
ބޭނުންވާކަމަކާނުލައި ގެއަކަށް ފަހުކައި ނުވަނުވައެވެ."[2]

އަދި رسول الله ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން ކަމުގައިވާ، ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ބަސްފުޅުގައިވާ
ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "ބަލިމީހުންގެ ޒިޔާރަތުގައި رسول الله ﷺ މިސްކިތުގައި އިޢުތިކާފަށް
އިންނަވައިގެން އެކަމަނާ ޒިޔާރަތްކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަމަނާގެ ލޮބުވެތި އަރިހުގައި
ހިނގައްޖައުމަށް ވަގުތުތަކެއް އެކަމަނާ ސުވާލުކުރައްވައެވެ. ދެން އެކަމަނާ ޖިނާޒާއަށް ވަޑައިގެން
ސުވާލުކުރެއްވުމަކާ، އެކަމަނާގެ ސުވާލު ކުރައްވާނީ އެކަމަނާގެ ބޭނުމަކަށް ދުރުގައި ހުރެގެން
ވަޑައިގެންނެވިއެވެ."[3]

ދެން އިޢުތިކާފަށް އިންނަވާއިރު، ކާނާބުއިމާއި، ބޭނުންކަމުގެ ތަކެތި ގެނައުމަށް މިފަދަ
ކުރެއްވޭނަމަ، އޭނާ ކައިބޮއި ހަމަނި މިސްކިތުގައެވެ. އަދި ނިދާނީވެސް މިސްކިތުގައެވެ. އެހެނީ
މިސްކިތުގެ ސާފުތާހިރުކަމަށް، މިސްކިތުގެ ހުރުމަތަށް ރައްކާތެރިވުންވާނެއެވެ.

ދެން މިފަދަ ސުންނަތުގެ ކަންތައްތަކުން ނޫން ކަންތައްތަކުގައި އިޢުތިކާފަށް އިންނަވާއިރު
މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުތުމުގެ ކަންކަމުން ގެއްލުމެއްވެސް އިޢުތިކާފު ބާތިލުވާނެއެވެ. އެއީ

---

1) رسول الله ﷺ ގެ ގޮޅި ހުންނަނީ މިސްކިތާ ޖެހިގެންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ގޮޅި މިސްކިތާ ވަކިކުރައްވާފައި ހުންނަނީވެސް
ފަރުދާއަކުންނެވެ.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن حبان وابن خزيمة.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

ބަލިމީހުންނަށް ޒިޔާރަތަށް ދިއުމާއި، ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުމާއި، ހުކުރުނަމާދު ނަމާދަށް މިސްކިތެއްގައި އިޢުތިކާފަށް އިންނަމީހާ، ހުކުރުނަމާދުކުރާ މިސްކިތެއްކަމަށް ހުކުރަށް ދިއުމާއި، މިފަދަ ކަންތައްތަކެވެ. ފަހެ ބަލިމީހުންނަށް ޒިޔާރަތަށް ދިއުމާއި، ޖަނާޒާގައި ބައިވެރިވުން ހުއްދަވާނެއެވެ. ބަލިވެގެން އެކަން ހުއްދަކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާތީ، ޢާއިޝާބެގޭފާނު އެކަން ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާތީއެވެ. އެކަން ނިކަމެތިކަމުން އެއީ ސުންނަތެއް ކަމަކަށް ނުވާތީ، އިޢުތިކާފަށް އިންނަމީހާ ކަމަކަށް އެކަން ނުކުރުމެވެ. އެކަމަކު އެކަން ކުރުން ހުއްދައެވެ. އިޢުތިކާފުގެ ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. އެކަމަކު ހުކުރުނަމާދު ދެއްކުމަށް މިސްކިތުން ބޭރަށް ދިއުމާއި އިޢުތިކާފް ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. ހުކުރުނަމާދު ނަމާދު ފަރުޟެއް ކަމަށްވާތީ، ހުކުރުނަމާދު ނަމާދު ކުރުމަށް މިސްކިތުން ދިޔުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އަދި ހުކުރުނަމާދު ނަމާދުކުރާ މިސްކިތެއްގައި މިނޫން ނަމާދު ފަރުޟެއް ކުރުމަށް ނިކުތުން ހުއްދައެވެ. އެބަހީ އިޢުތިކާފުގެ ބާޠިލުނުވާނެއެވެ.

ދަންނަވާ އިޢުތިކާފަށް އިންނަމީހާ ގޮސްވެއްޖެނަމަ ދަންނަވާށެވެ. ޝަރުޢީ ގޮތުން ޝަރީޢަތުގައި ބޭރަށް ނުކުތުން ހުއްދަވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެއީ ހުއްދަކަމަށް ނުވާތީއެވެ. އިމާމު އިބްނު ޤުދާމާ، އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ "އިޢުތިކާފަށް އިންނަމީހާ ކާންބޯން ގޮސްނަމަވެސް އެކަމަކު ފަސްކުރުން ނުވާނެއެވެ. އަދި ކާންބޯން ވިޔަކަމުދޭ އެކަމަކު ފަސްކުރުން ވިޔަކަމެއްގެން ނުވާނެއެވެ."

އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާ ކަންތައްތައް: ފަހެ އަންނަނިވި ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން ކަމެއްކުރިމާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެކަމަށް އިސްލާމްދީން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

(1) **އެއްބަސް ބޭނުންވާއިރު ގެއަށްވުމަކީ މިސްކިތުން ނުކުތުން:** ފަހެ މިސްކިތުގައި މަޖުބޫރުން ގާއިމުކުރުމުން ނުވާ އިޢުތިކާފުގެ މާނައާއި ނުހެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި މަޖުބޫރުން އެއީ އިޢުތިކާފުގެ ރުކުނެކެވެ.

(2) **ބޭރު ދިޔައިދިއުން:** ފަހެ ބޭރު ސަލާމަތުން ހުރުމަކީ އަޅުކަން ބާޠިލުވުމުގެ ސަބަބުތަކުގެ ތެރެއިން ސަބަބެކެވެ. އެސަބަބު އެހިނދެއްގައި، އަޅުކަން ބާޠިލުވާނެއެވެ.

(3) **ބަލިޒިޔާރަތް، ނިކާޙުކުރުވުން:** ފަހެ ބަލިޒިޔާރަތްކުރުމާއި، ނިކާޙުކުރުވުމާއި މިސްކިތުގައި މަޖުބޫރުވާ ދީނީއިލްމުކިޔަވައިދިނުމާ އަޅުކަމުގައި ބަރަކާތްތެރިކަމާ ކަމެކެވެ.

(4) **އަނބިމީހާއާ ޖިމާޢުވުން:** އެއީ މާތްالله މިފަދައިން ވަޙީކުރައްވާފައިވާތީއެވެ. ﴿وَلَا تُبَٰشِرُوهُنَّ وَأَنتُمۡ عَٰكِفُونَ فِي ٱلۡمَسَٰجِدِۗ﴾ (البقرة: ١٨٧) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން މިސްކިތްތަކުގައި اِعْتِكَاف އަށް ތިބި ހިނދު، އެބައިމީހުންނާ (އަނބިންނާ) ތިޔަބައިމީހުން ޖިމާޢުނުވާށެވެ." ފަހެ

ޝަހުވަތްތެރިކަމާއެކު، އަނބިންގެ ގައިގައި ނުބީހުމަށްވެސް މިއާޔަތް އިޝާރާތްކޮށްދެއްވައެވެ. ފަހެ އިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި، އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވެފައިވަނީ އިޢުތިކާފުވާން އިންސާނާ ޝަހުވަތްތެރިކަމާއެކު އަނބިމީހާގެ ގައިގައި ބީހުމުގެ ސަބަބުން، ރޯދައަށް ހާނިއެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި ޝަހުވަތްތެރިކަމާނުލާ ފުރިހެމިއްޔާ ގޮތުން އިޢުތިކާފަށް ބާޠިލުވެއްނުވާނެއެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވަނީ ޝަހުވަތްތެރިކަމާނުލާ ފުރުނުކަމުގައި ވިޔަސް، ނުފުރުނު ކަމުގައިވިޔަސް އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެކަމަށެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީގެ އަރިހުން މިދެރައުޔުވެސް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ފަހެ ޙަޤީޤަތުގައި ފުރިހަމަ ގޮތަކީ ހަރާމްވުމެވެ.

(5) **މުބާޝަރާތުވުން.** ފަހެ އެއީ ހުރިހާ ހެޔޮޢަމަލެއް ބާޠިލުކުރުވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾ (الزمر: ٦٥) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު (މާތްاللهއާ) ޝަރީކުކުރެއްވި ކަމުގައިވާނަމަ، ކަލޭގެފާނުގެ ހުރިހާ ހެޔޮޢަމަލުތައް ބާޠިލުވެގެންދާނެ ކަންކަށަވަރެވެ."

އިޢުތިކާފު ފަސާދަވުން. ފަހެ ވަކިވުމުގެ ނިޔަތްގަތުމުން ސުންނަތް އިޢުތިކާފަކާ އިންސާނަށް، އެކުރައްވާ ނުނިމިގެން، އިޢުތިކާފު ހުއްޓާލައިފިނަމަ، ފަސާދަވުން ދިނައިތުރޭގެ އަރުގައި މުސްތަޙައްބުވެގެންވާއެވެ. ފަހެ އިމާމު މާލިކު ދެއްކެވި ފަރުވަތަކީ ގޮތުގައި، ފަސާދަވުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި މާތްالله ހުކުމްސުނީއްތަކީ ޙާލަތުގައި ވާނުކުރާ ޙާލަތުގައިވެއެވެ. އެބަޔަކީ ހަމަ ނުވެއެވެ. ހަމަ ސާބިތުވާކަމެއް ފަހެ ރިވާވެފައިވާ رسول الله ﷺ އިޢުތިކާފުކުރެއްވި ވާހަކަ، އެކަންތައް ޤަބޫލުކުރެއްވުން ދިވެހިބަސްފުޅާ ސާބިތުވެވަޑައިގެން ކަމެއް ސަފަރުން އެކަންތައްތަކުގެ އިޢުތިކާފު ހުއްޓާލައިވަޑައިގެން ކާރިސާއަކާއި ވާޖިބުވާނެއެވެ. ފަހެ އިޙްރާމު ފަހުން ޝަރުޢާތުގެ ދަރަޖައްގެ އެކަންތައްތަކުގެ އިޢުތިކާފަށް ސާބިތުވެއެވެ. ފަހެ މިއުޒަތާ ޙައިޟުވުން، އިއްޔާ ބާރުކުރު ހިނގައިދިޔައެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ގެ ހަރަކާތަށް ބެލެވުމުގެ ކަނޑައެޅުމެއް ވާޖިބުވުމާއެކު ކަމެއް ތަޢުލީމުދޭ ނުކުތާއެވެ. އެއަޅުގަނޑު މުސްތަޙައްބުވުމުގެ ވަރަކަށް ދަރުމަވެރިވެއެވެ. އެކަމަކާ ޙަދީޘްތަކުގެ ދާޚިލު، ފަސާދަވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާއެވެ. އަދި ވާޖިބުވެއެވެ.

ފަހެ އެޢުމްރާ ވާޖިބު އިޢުތިކާފު ދަންނަވާއެވެ. އެބަޔާ ޙަރަކާތާއި ކަމާއެކުއެއް، އިޢުތިކާފުގެ އިޙްރާމު ނަޒުރުވުން، ޙަރާމްކަމެއް ނުކުރުމަށް، އިޢުތިކާފު ފާސިދުވެގެން ދަންނަވާއެވެ. ފަހެ އިމާމުންގެ ބައެއް އިޢުތިކާފުގެ ވާޖިބު ސުންނަތާއި ދެބައިގައި، އާންމުކޮށް ވަކިން ފެށުމަށް ވަގުތުގެ އެއިޢުތިކާފު ފަސާދަވުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. ފަހެ ފަސާދަވުމަކީ ނުރަވާކަމަކާ މުޤައްދަމާއެކު، ދަންނަވާއެވެ. ފަހެ އެކަމަކު ވަކިވެރިން އެއިޢުތިކާފު ފަސާދަވުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެކަމަށް رسول الله ﷺ ގެ އަރިހުން އެކަމަށް ދަރުމަވެރިން އަދާކުރުމަށް ނަޒުރުވެއެވެ. ފަހެ އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވަނީ ދެބައިގައި ދަންނަވާ ގޮތުގައި،

އޭނާގެ ވަގުތުތައް ޙަރަކާތުން އިބާދަތާއި ޒިކުރުކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ. އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންނެވި ޢަމަލުތަކުން ވަގުތު ހުސްކުރުމަށް ގެންގުޅުއްވާށެވެ.

ފަޟީލަތްބޮޑު އިޢުތިކާފް އިންނަ މިސްކިތްތައް: ފަހެ މަސްޖިދުލް ޙަރާމާއި، މަސްޖިދުލް

ނަބަވީއާއި، މަސްޖިދުލް އަޤްޞާއާ މިއިން މިސްކިތްތަކުގެ ތެރެއިން މިސްކިތެއްގައި އިޢުތިކާފް އިންނަން

ނަދުރުވެ ބޭނުންވާ ކަމުގައި، ފަހެ އޭނާ އެކަމަށް ދަތުރުކުރުން ހުއްދަވެއެވެ. މިސްކިތްތަކުގައި

އިޢުތިކާފް އިންނަ ވާޖިބުވާނެއެވެ. އެހެން މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންނެވި އަޅުކަމުގެ ކަންތައް ކުރުމަށް

ދަތުރުކުރުންވެއެވެ. އެކަމަށް ދަތުރުކުރުމަށް ރަސޫލުالله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِي هٰذَا، وَمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِ الأَقْصٰى"(1) މާނައީ: "މިއީ މިސްކިތަކަށް ދަތުރު

(ޙައްޖު އުމުރާގެ ނިޔަތުގައި) ކުރުމަށް ދަތުރުކުރުން ނުވާނެއެވެ. އަދި ތިންމިސްކިތަކަށް ދަތުރުކުރުމުގެ

މިސްކިތްތައް، (އެއީ މަސްޖިދުލް ނަބަވީއާއި) މަސްޖިދުލް ޙަރާމާއި، މަސްޖިދުލް އަޤްޞާއެވެ."

ދަތުރުކުރުމަކީ އިޢުތިކާފް އިންނަން މިސްކިތަކަށް ދަތުރުކުރުމުގެ ސުންނަތެއް

ނަދުރުވެފައިވާ ނަމަ، ފަހެ އެހެން ތިން މިސްކިތުގައި އިޢުތިކާފް އިނުމަށް ވާޖިބުވާނެއެވެ. މިސްކިތް

ވާޖިބުވެއެވެ. އެހެން މިސްކިތަކުގައި އެއީ ހުރިހާ ތަނެއްގައި އިޢުތިކާފް އިނުން ފަޟީލަތްވެގެންވެއެވެ.

އެހެން اللهއަށް ޢިބާދަތްކުރުމުގެ ވަގުތު ހުސްކުރުމަށް ކަމުގެ މާތްކަމާއި މިސްކިތެއް މަރުކަޒުވެއެވެ. އަދި

ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ފަޟީލަތުގެ މިސްކިތްތަކާއި، ދިމާލަށް އަޅުކަމުގައި ފާހަގަ ކަމެއްކުރުމަށް ތަފާތު

މިސްކިތްތަކަށް ޢަމަލުކުރުމަށް ތަފާތު ވާނެއެވެ. އެހެން ރަސޫލުالله ރުހިވޮޑިގެންނެވި ދަރަޖަތަކާއި ތަފާތުވެ

ވާނެއެވެ. އެކަމަށް ރަސޫލުالله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِي هٰذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَصَلاَةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ"(2) މާނައީ: "މިއަދު ކުރެވޭ ނަމާދު މިސްކިތުގައި (މަސްޖިދުލް ނަބަވީގައި) ކުރާ ނަމާދު

ނަމާދު، އެހެން މިސްކިތްތަކުގައި ކުރާ އެއްހާސް ނަމާދަށް ވުރެ، ފަޟީލަތްވެއެވެ. އަދި މަސްޖިދުލް

ޙަރާމް ފިޔަވައެވެ. އަދި މަސްޖިދުލް ޙަރާމުގައި ކުރާ ނަމާދު ނަމާދަށް، އެހެން މިސްކިތްތަކުގައި ކުރާ

އެއްލައްކަ ނަމާދަށް ވުރެ، ފަޟީލަތްވެއެވެ."

އަދި މަސްޖިދުލް ނަބަވީގައި އިޢުތިކާފް ނަދުރު ބޭނުންވާ ނަމަ، ފަހެ

އެހެން މަސްޖިދުލް ޙަރާމުގައި އިޢުތިކާފް އިނުން ހުއްދަވެއެވެ. އަދި މަސްޖިދުލް

ނަބަވީއަށް ވުރެ، މަސްޖިދުލް ޙަރާމް ފަޟީލަތްވާތީއެވެ.

1) رواه الجماعة إلاّ أنّ الترمذي رواه عن أبي سعيد الخدريّ.

2) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

ރަޙި ވާސްﷲ އިޚްލާޞްތެރިކަމާއި، ވަރަށް ހިސާބުން މިފޮތުގައި ފިލާވަޅު ގެނެސްދެއްވި ހިސާބަށް ތިޔާ ނިމުނީއެވެ. وَللهِ الحَمْدُ والمِنَّة. އުއްމީދުކުރަނީ މިފޮތް ވިދާޅުވެއްޖެ ކަންތައް ބޭނުންކުރަން، ޝުކުރާ ތަޢުރީފުން ފުރިހަމަވި، ސުބްޙާނަހޫގެ އަރިހުގައި އެކަށީގެންވާ ވިސްނުމަކަށް މައްޗަށްމަތީ ބާރުވާލުވުމެވެ. އަދި ދަރުމަވެރި ޖަޒާކަﷲ، މިފޮތުގެ ޗާޕުކުރުމަށް ގޮސް ދިވެހި ދަރިންނަށްކަން އަދުގެ ޤައިދުކުރީ ދެއްވުމެވެ. އަދި ޝުކުރު ބޭގެ ބައްޓަމުކުރި ހިތްވަރު ބައްޓަންކުރި ދެއްވުމެވެ. އަދި ނިކަމެތިއަކީގެ މިކަޖަހަ މަސައްކަތް ގަބޫލުކުރައްވައި ބައްލަވަމުގެ މިޢާނަ އިތުރުކުރައްވުމެވެ.

وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِيْن.